

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કોપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૮૪૭

વર્ષિક

પુસ્તકનું નામ શિદ્ધાંત પ્રકાશ

વિષય

૨૪

ॐ

श्री राविगुरु रचीत
सिद्धांतप्रकाश सटीक

तथा
अनुभवी पद विंगरे स्तुतिओ.

उपाधी प्रसिद्ध करनार
श्री रवोमाण संप्रदाय वर्धक
महंत श्री राघवप्रसादजी श्री राधिकादासजी.

सं. १२५० पै. ५.

ગુજરાત
અમદાવાદ
ગુજરાતી કોપીશર્ટ-સંગ્રહ

અમદાવાદ.

ધી રાજનગર ટાઈપ ફાઉન્ડરી પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમાં
જેશિંગભાઈ મુળજી પટેલે છાપ્યો.

૮૭૬

સૂચના પત્ર.

શ્રી સદ્ગુરુ સાયુ માલિક દેવેશ્વર
ગુજરાત પ્રાંતમાં વડોદરા સરકાર પાસે શ્રી
શેરખી ગામમાં સ્થાપિત થયેલ શ્રી
રાજમાન ધર્મ અનેક સંસ્કારી હોયને કારણે
કર્તા. તેમના પરમ પ્રતાપી શિષ્ય શ્રી રતિરામ
સ્વામી તેજ સુખ્ય ગાદી શ્રી શેરખી બીરા
જમાન ધર્મ સાંગો પાંચ શ્રી વિન્દુ ધર્મ સ્વામી
પી કેટલાએક બેળધારી શિષ્ય કર્યા. જેવાં કે

મહા સમર્થ શ્રી જ્ઞેમ સાહેબ તથા ગંગ
સાહેબ જેઓને કચ્છ વાગડ દેશ ચેતાવવા
શાહુપર નામે ગામમાં સ્થાન કરવા આજ્ઞા
કરી. તેમજ શ્રી રવીગુરૂના યોગ શિષ્ય
શ્રી લાલસ્વામીએ શ્રી ગુરૂ આજ્ઞાથી પાટણ
શહેરમાં વશી કેટલાક જીવોનો ઉદ્ધાર કર્યો.

શ્રી રવિગુરૂના એવા શિષ્ય શ્રી રામ
સ્વામીને પોતાની શેરખીવાળી ગાદીએ જિ-
રાજ માન કર્યો.

શ્રી રવિગુરૂના પાંચમા શિષ્ય શ્રી મોરાર

સ્વામી મહા સમર્થ થયા, તેમણે શ્રી ગુરુ
આજ્ઞાનુસારે હાલાર દેશમાં ખંભાળીયા
ગામમાં ખીરાજી અનેક જીવોને કૃતાર્થ કર્યા.

એવાખીજા કેટલાએક સમર્થ શિષ્યો સં-
સાર સમુદ્રથી તારવા સાક્ષાત્ નામ રૂપજ
થયા. એવા પરમ કૃપાળુ શ્રી રવિરામ સ્વામી
મુખ્ય ધામ શ્રી સેરખી ગાદીએ ખીરાજીમાન
થઈ અનેક પદ કિર્તિન રૂપે વાણી રચના
કરી જેને આ સમયમાં દેશો દેશના હરી-
જનો ગાન કર્યા કરે છે. તેમજ મુમુક્ષુ જ-

નેાને સારૂ કેટલાએક અંથેા હિંદી ભાષામાં
તેમજ ગુજરાતી ભાષામાં રચ્યા છે. તે
મધ્યેથી આ સિદ્ધાંત પ્રકાશ જેમાં કમ ઉ-
પાસના (ભક્તિ) અને જ્ઞાન સંક્ષેપમાં ગુરૂ
દ્વારાએ વિચારવાથી અધિકારી જનો તત્કા-
ળે બોધને પામે છે. પરંતુ આ અંથની ટી-
કા નહી હોવાથી કેટલાક સામાન્ય બુદ્ધિ-
વાળાને યથાર્થ રીતે સમજી શકાતો નથી
એમ જણાએ અધિકારી જનોની પ્રાર્થના
વડે શિષ્ય વર્ગાએ જે વખતે શ્રી ગુરૂ

સ્વામી રાધીકાદાસજી શુરને શ્રી રવિ-
ભાણુ સંપ્રદાય શુકદેવ સ્વરૂપ પરમહંસજી
તથા શ્રી જનકીદાસ સ્વામીજી બેઉજી મ-
ળી શ્રી સેરખીશ્રી ખેલ ૧ શ્રી ભાણુસાગર
નામે મુકામે નિવૃત્તીશ્રી ખીરાજમાન જાણી
પ્રસન્નતા જોઇ વિનય પૂર્વક પ્રાર્થના કરી કે
કૃપાનાથ આ સિદ્ધાંત પ્રકાશની લીલા કર-
વા ધણુ ભગવતી જનોની પ્રાર્થના છે. મા-
ટે આપ દયાસાગર સ્વકારવા યોગ્ય છે.

તે પ્રાર્થનાનુસારે શ્રી પરમહંસજીની
સંમતીથી શ્રી ગુરૂ મહારાજે “ સુખો-
ધની ” નામે ટીકાનો અર્થ રચ્યો. તે-
માં હરેક વર્ણને શ્રી પરમહંસજીની સંમ-
તીથી પ્રમાણે વર્ણે લખ્યા છે.

એ અર્થ ઇતી શ્રી થયા બાદ શ્રી ગુરૂ
હરીદ્વાર નીવાસ કરવા પધારતી વખતે શ્રી
અમદાવાદ બીરાજ્યા તે સમયે શ્રી કચ્છ દેશ
નિવાસી બ્રહ્મવૃદ્ધ પાંડત વર્ય શ્રી પિતાંજર-
જી પુરૂષોત્તમજી શ્રી અમદાવાદ પધાર્યા તેઓ
ને આ અર્થ બતાવ્યો તો તેઓ અથથી ઇતી

સુધી વાંચી સંતોષ પામ્યા. વિશેષ પ્રશંસા
લખતા નથી.

લી. આચાર્ય સ્વામી

શ્રી રાધિકાદાસજી શ્રી રેવાદાસજી

ચરણકમલ મકરંદ મધુપ મહંત

કેશવપ્રસાદ શ્રી અમહાવાદ ગાદીવા.

ગાતા જય શ્રી રામ.

શ્રીરા.

શેઠ કેશવજી વિરજી મુંબાઈવાળાને પ્રસાદી પત્ર.

આપ શ્રી હરી ગુરૂ સંતની ઉપાસના
પ્રેમ ભક્તિ પૂર્વક કરોછો તેમજ સંસારી
કાર્યો સત્યતાથી કરી આ વિકરાળ કળિકા-
ળમાં દેવી સંપત્તિ ધારણ કરી રહ્યા છો.
એ અદ્ભૂત પુરૂષાર્થ આપનો જોઈ અમારા
શ્રી ગુરૂ મહારાજ જેઓએ આચાર્યત્વની
ચાવત પ્રવૃત્તિથી ઉપરામ થયા છતાં આપ-
નો અપૂર્વ સુશિલતાથી કૃપાવંત થએલા

શ્રી ગુરુ શ્રીહરીદ્વાર નિવાસ કરના પધારતી
 વખતે મને આજ્ઞા કરીકે આ મુમુક્ષુજન હિત
 કારક સિદ્ધાંત પ્રકાશઅંથ કેશવજી ભાઈને
 પ્રસાદી તરીકે અર્પણ કરવો. તે આજ્ઞાનુસારે
 આ મોક્ષદાઈ અંથ આપ સદ્ગુણીને પ્રસા-
 દીરૂપે અર્પણ કરજી તે પ્રેમ પૂર્વક સ્વિકારશે.

હી. શ્રી રવીભાણ સપ્રદાય આચાર્ય
 સ્વામી શ્રી રાધિકાદાસજી શ્રી રેવાદાસજી

ચરણકમળ મકરંદ મધુપ મહંત રા-
 ધવપ્રસાદ શ્રી સેરખી ગાદીવાળાના
 જે શ્રી રામ વાંચતે

અથ શ્રી સટીક સિદ્ધાંત પ્રકાશ પ્રારભઃ

શ્રી ગણેશાયનમઃ શ્રી ગુરુચરણ કમલેભ્યો
નમઃ—ટીકાકારનું મંગલાચરણ—સાંખી. જે
સુખરૂપ સ્વરૂપનું, નીત્ય ધરે મુનિ ધ્યાન, તે
સધળે સુભર ભર્યો, ભાળે વેદપુરાણ ॥ ૧ ॥
શ્રીશ ઇશ ગણુ નાયક, દિનકર શક્તિ સાર; સર્વ
દેવમય સદગુરુ, વંદુ વારંવાર ॥૨॥ ઇષ્ટદેવ ર-
વિરામ ગુરુ, શરણાંગત સુખરૂપ, મનવાંચિછત
ફલ પામવા, સેવુ ચરણ અનુપ ॥૩॥ શ્રી રવિ-
ગુરુએ પ્રેમથી, રચ્યો સિદ્ધાંત પ્રકાશ; તે ગ્રંથ
વિસ્તારવા, રાખુ ગુરુ પદ આશ ॥ ૪ ॥ શ્રી ર-

વિગુરૂએ અધીકારી લગતજનો ઉપર દયાકરી-
 ને સુગમ રીતિથી સમજાવા માટે વેદના ર-
 હસ્યને જાણવાસાડે સિદ્ધાંત પ્રકાશનામે અં-
 થ રચ્યો છે તેની ટીકા, હું, હરીગુરૂ સંતની
 કૃપાથી યથામતિ કરૂં છું. તે અંથના આરંભ-
 માં શ્રેષ્ઠાચાર રીતિથી અનુબંધ નિચે પ્રમાણે
 લખુ છું. અધીકારી, વિષય, સળંબ, પ્રયોજન, એ
 ચારે અનુબંધ જે અંથના જાણ્યા હોય તે
 અંથના શ્રવણ મનન રૂપ વિચાર કરવામાં
 અધીકારી જનોની રૂચિ પૂર્વક પ્રવૃત્તિ થાય છે.
 એટલા માટે આ સિદ્ધાંત પ્રકાશની ટીકામાં
 સંક્ષેપથી અનુબંધ જણાવ્યા છે. આ સિદ્ધાં-

ત પ્રકાશમાં વિવેકાદિ ચાર સાધન પૂર્વક નિ-
 મ્મલ સ્થિર ચિત્તવાળો શ્રી હરિગુરુ સંતની
 ભક્તિ સંયુક્ત પુરૂષ અધિકારી છે. નિષ્કામ
 કર્મ ઉપાસના સહિત જીવ ઈશ્વરના લક્ષ્ય
 સ્વરૂપનો એકત્વ નિશ્ચય આ ગ્રંથનો વિષય છે,
 જહરૂપ વાચ્ય ભાગ તથા ચેતન રૂપ લક્ષ્ય
 ભાગ વિવેચન રૂપ જે વિચાર તે કર્ત-
 વ્ય છે. અધિકારિ તે વિચારના કર્તા છે, એ
 કર્તૃકરત્વો ભાવરૂપ સબંધ છે, ભક્તિ પૂર્વક
 તત્ત્વજ્ઞાનવડે અવિદ્યા સહિત જન્મમરણ આદિ
 અનર્થની નિવૃત્તિ તથા ભગવતના વાસ્તવિક સ્વ
 રૂપ પરમાનંદની પ્રાપ્તિ રૂપ આ ગ્રંથનું પ્રયો-

સિં. ૦

૨

જન છે, મૂલ; સાચી-શ્રીસત્ગુરુને ચરણે નામિ,
 રાચિ રામપદ આશ; રવિદાસ વર્ણન કરે, શ્રુતિ
 સિદ્ધાંત પ્રકાશ ॥ ૧ ॥ શ્રી રવિરામ સ્વામિ
 કેહે છે કે શ્રી એટલે બ્રહ્મવિદ્યા રૂપિ શોભા
 સંયુક્ત, સદ્ગુરુ એટલે સદ્બોધ આપનાર
 તેમાં પ્રમાણ મણીરત્નમાળાનું, કોવા ગુરુઓંહિ
 હિતોપદેષ્ટા, એવા હિતઉપદેશ કરનાર જે
 સદ્ગુરુ તેમના ચરણારવિંદને નમી, રામ
 એટલે યોગીજનો જેમાં નિરંતર રમેછે તે
 રામ અથવા યોગિયોના હૃદયમાં અખંડ ર-
 મિ રહ્યા છે એવા જે યોતાના ઇષ્ટદેવ જેશ્રી

દાસરથીરામ તેમના પદ જે ચરણકમલ તેને
 નમસ્કાર કરી શ્રી રવિરામ સ્વામીએ સિદ્ધાં-
 ત પ્રકાશ એટલે વેદનું જે રહસ્ય તેને સ્પષ્ટ
 કરી વર્ણન કરતા હવા ॥ ૧ ॥ મૂલ; વેદ તળો
 જે ભેદછે, લહે ન ગુરુ બિન કોય; રવિદાસ નિશ્ચે
 કહે, ગુરુથકિ ગમ હોય ॥ ૨ ॥ ટીકા-વેદનો ભેદ
 કહેતાં જે રહસ્ય (અંતર અભીપ્રાય) છે તેને
 ગુરૂવિના કેમ પામિ શકેજ નહી એમ શ્રી
 રવિરામ સ્વામી કહેછે કે ગુરૂથીજ સમજાય.
 ૨॥ મૂલ, રવિવેદના ભેદમાં, જે સમજે તે સંત;
 વિજિ વાત પ્રપંચમાં, મૂલે નહિ ગુણવંત ॥ ૩ ॥

સિં

૩

પ્ર૦

ટીકા-શ્રી રવિરામ સ્વામી કેહેછે કે વેદના રહ-
 સ્યમાં જે સમજે તેજ સાધુ જાણવો ને તે સ-
 મજ્યા વિના બીજી વેહેવારિક ખટપટ પ્રપંચમાં
 જે પ્રવૃત્તિ કરે તેને બુદ્ધ્યોજ જાણવો અને
 ગુણવંત એટલે. શુભગુણ ધારે-અશુભ ટાલે-
 તેજ સાધુગુણવંત. મિથ્યા પ્રપંચમાં બુદ્ધે
 નહિ ॥ ૩ ॥ મૂલ; વેદ સાર સમજ્યા વિના,
 મૂર્ખ તાણે મત; શબ્દાર્થ સમજે નહિ, તેલહેનગુરુ
 ગમગત ॥ ૪ ॥ ટીકા શ્રી રવિરામ સ્વામી કેહેછે
 કે વેદનું શું રહસ્ય છે-તે જાણ્યા વિના અદ્ય
 બુદ્ધિથી પોતાનો મત તાણે છે ને શબ્દનો અં-

૩

તર અભિપ્રાય સમજ્યાવિના શ્રી ગુરૂની ગ-
 તિને તથા ગુરૂગમ કેહેતાં ગુરૂનુ સિદ્ધાંત તે
 કેમ કરિને જાણે ન જાણે, તેમાં પ્રમાણ-
 આચાર્યવાન્પુરુષો વેદેતિશ્રુતિઃ તેનો અર્થ-ગુ-
 રૂને વિષે જકિતવાળા પરમાત્માને જાણેછે. ॥૪॥
 મુલ; રવિદાસ સત્ગુરુ વિના, વેદ સદા દુઃખરુપ;
 સાચા સત્ગુરુ જો મિલે, તો પામે તત્ત્વઅનૂપા ॥૫॥
 ટીકા-શ્રી રવિગુરૂ કેહે છે કે વેદ આ ભર-
 રંતખંડના સર્વે ધર્મોનાનું મૂખ્ય તત્ત્વરૂપ છે અને
 સંસાર સાગરને તરવાનું નાવ છે તે સર્વેનો-
 મૂલરૂપ આધાર છે. પણ જો ગુરૂ મુખેથી પ્રાપ્ત
 થાય તો પૂર્ણ સુખરૂપ છે, ને ગુરૂવિના માત્ર

દુઃખજ આપનાર છે. દ્રષ્ટાંત-જેમ સમુદ્રનું
 જલ ક્ષાર છે, પણ વાદલદ્વારા આવે તો અમૃત
 રૂપ થાય છે. તે વિના ગમે તો સોના, ચાંદી,
 તાંબા, મૃતિકા વિગેરે ગમે તેવા પાત્રમાં ગ્ર-
 હણ કરિયે પણ ક્ષારપણું જાયજ નહિ. તેમ
 વેદ ગમે તેવી રીતે આત્મજ્ઞાની વિના ગમે
 તેની પાસેથી ભણીયે તથા સાંભળીયે તોપણ
 ઉલટો દુઃખરૂપ થઈ પડે-કેમકે ભેદવાદી
 વિગેરેની ખુદ્દી પહોંચે નહિ. પછી જેમ
 તેમ ખેંચીને પોતાના મન ગમતો અર્થ
 કરિ પોતે ભૂલેલા અને ધીજનને પણ ભૂલા-
 વે છે, ને તેથી ચોરાશીરૂપ દુઃખને પામે છે

તે પમાડે છે. માટે બ્રહ્મવિદ્—બ્રહ્મને જાણનારા—
 ને બ્રહ્મ શ્રોત્રીય—વેદાર્થ જાણનારા—ગુરૂદ્વારા—
 વેદ ભણે અથવા શ્રવણ કરે તોજ સુખરૂપ
 થાય, એટલે પરમપદને પ્રાપ્તિ કરે, એટલા
 માટે શ્રી રવિરામ સ્વામીએ સાચા સત્ગુરૂ
 કહ્યા તેથીજ પરમતત્ત્વ કેહેતાં મોક્ષપદ ઉ-
 પમા રહિત પામે એમ કહ્યું છે. ॥ ૫ ॥

મૂલ; રવિ પ્રથમ વેદેકહ્યુ, કર્મકાંડ બલવાન;
 તીર્થવ્રતસ્નાનસુખ, કરેયાગતપદાન ॥૬॥ટીકા—

શ્રી રવિરામ સ્વામિ કેહે છે કે અદ્ય બુદ્ધિવાન
 પુરૂષ પૂર્વ ઉત્તર વિચાર કરયા વિના જેમ તેમ
 સમજી લે છે. પણ વેદમાં શું છે તે ગુરૂદ્વારા

વિચાર કરે તોજ સમજાય. વેદમાં પ્રથમ કર્મકાંડ છે, બલવાન એટલે અંતઃકરણનાં પાપને હરવામાં સમર્થ છે. જેવાંકે નિત્ય નૈમિત્તિકાદિ ને તીર્થ રામેશ્વર, બદ્રિનાથ, ગંગાદિકમાં શ્રદ્ધા પૂર્વક, સ્નાન, દાન તથા દર્શન કરી સાધુ, બ્રાહ્મણ, ગુરૂ વિગેરેને પૂજવા ને આંદ્રાયણાદિક, જન્માષ્ટમી, શિવરાત્રી, રામનવમી વિગેરે વ્રત યાગ એટલે વૈદીક અથવા પૌરાણીક યજ્ઞકથા અધિકાર પ્રમાણે કરવા. વિષ્ણુયાગાદિકને તપ એટલે મન તથા ઇન્દ્રિયોને એકાગ્ર કરવી. તે અંતર તપને બહિરતપ, શાસ્ત્રાનુસાર સ્વધર્મનું અનુષ્ઠાના-

દિ દાનનું પાત્ર જોઈને દાન આપવું. તેમાં
 પ્રમાણ, મણી રત્નમાલામાં કહ્યું છે કે-
 દાનંપરંકિંચસુપાત્રદત્તં-અને દરવાજે અતિથિ,
 અભ્યાગત જે આવે તેને ગ્રહસ્થ લોકોએ
 આપણા સ્વધર્મનો વિચાર કરી યથા શક્તિ
 અન્ન આપવું. તેમાં વર્ણાશ્રમનો વિચાર ન
 કરવો. કહ્યું છે કે-નપૃચ્છેગોત્ર ચરણેસ્વાધ્યાય-
 ચવૃત્તાનિચ । હૃદયેકલ્પયેદસ્મિન્ સર્વદેવગયો-
 હિસઃ ॥ અર્થ-અતિથિ વિગેરે ગ્રહસ્થને દર-
 વાજે આવે તેને ગોત્રઆદિ લઈ આચરણ
 તથા વેદનું અધ્યયન, વ્રતાદિને ન પુછે અને
 હૃદયને વિષે તે અભ્યાગતને હુરિફ છે એમ

જાણીને યથા શક્તિ તેમનો અન્ન જલથી
 સત્કાર કરવો તેમજ કહ્યું છે કે—ચૌરોવાય
 દિચડાલઃ શત્રુવાપિતૃઘાતકઃ વૈશ્વદેવેતુસંપ્રા-
 પ્તેસોઽતિથિઃ સર્વસંગમઃ॥કેમકે જો નિરાસ
 જાય તો ગ્રહસ્થના સમગ્ર પુણ્યને લેધને તેને
 બદલે પાપ આપી જાય માટે સત્કાર કરવો.
 ॥ ૬ ॥ મુલ; વીજો કાંડ ઉપાસના, કરે ધરી
 મન પ્રેમ; રામકૃષ્ણ અવતારને, સેવે સાહિત સુનેમ.
 ટીકા—અને જીજ્ઞે વેદમાં ઉપાસના કાંડ છે—
 તે પ્રથમ નિષ્કામ કર્મો કરી પછી ઉપાસનામાં
 પ્રવેશ કરે—મનમાં પ્રેમ લાવી શ્રીરામકૃષ્ણના

જે અવતાર તેમના અરિત્રનું ચિંતવન શ્રવણ
 કીર્તન કરે અને મૂર્તિનું પૂજન વિધિપૂર્વક કરે.
 કેટલાક નાસ્તિકનું કહેવું છે કે વેદમાં મૂર્તિ
 પુજન નથી, તેનું કહેવું વેદને જાણ્યા વિના-
 જ છે. વેદમાં મૂર્તિ મંડન વિષે વાક્ય છે-
 યજુર્વેદ કાળ્વશાખા-તૃતીયકાંડે-ચતુર્થાધ્યાય-
 ચોતરીસમીઋક. સુરૂપાંપ્રતિમાંવિષ્ણોઃ પ્રસ-
 ન્નવદનેક્ષણાં-તાંઅર્ચયેત્-તાંપ્રણયેત્-તાંયજેત્-
 તાંવિચિંતયેત્-અર્થે વિષ્ણુ ભગવાનની પ્રતિ-
 મા સુંદર રૂપવાળી ને પ્રસન્ન મુખ નેત્રવા-
 ળી એવી પ્રતિમાને પૂજે તથા તેને નમસ્કાર

સિન્હુ કરે-તેમ સેવન કરે-ને નિર્મલ અંતઃકરણમા
 'તેનું' ધ્યાન કરે-સુનેમ કેહેતાં ઉત્તમ નેમથી
 ઉપાસના કરી સાક્ષાત નારાયણ રૂપથીજ
 પૂજન વિધિવત્ તદરૂપ થઈને કરેતોજ ફલદા-
 તા છે. મનમાં કપટ તથા પાપાણુ ધાતુ
 વિગેરે બુદ્ધિનો ત્યાગ કરી વેદ મંત્રનો જેને
 અધિકાર ન હોય તેને પુરાણમંત્રથી તથા નારદ
 પંચરાત્રની રીતિથી પૂજન વિધિ પૂર્વક કરેાણા
 મૂલ; જ્ઞાનકાંડ ત્રિજો સરસ, મોક્ષ પામવા કાજ;
 જાણે બ્રહ્મસ્વરૂપને, કરી અવિદ્યાબાજ ॥૮॥
 ટીકા-એવી રીતે કર્મ ઉપાસના દ્રઢ કરી ત્રિજો
 કાંડ જે જ્ઞાન તે સરસ કેહેતાં કર્મ ઉપાસના

રૂપી રસ સહિત એટલે વાચક જ્ઞાનીપણું ન-
 હિ, જેને શુષ્કજ્ઞાની કહે છે તે નહિ માટે
 કર્મ ઉપાસનાથી વૃદ્ધિ પામેલું રસ સહિત
 એવું જે શુદ્ધ જ્ઞાન તેને બ્રહ્મનિષ્ઠ, બ્રહ્મશ્રો-
 ત્રિયગુરૂદ્ધારા પામી અવિદ્યાનો નાશ કરી બ્ર-
 હ્મ સ્વરૂપ વ્યર્થ થઈ અવિદ્યા બાજુ કરે એ-
 ટલે અવિદ્યા ત્યાગ કરે, તેમાં પ્રમાણ ગી-
 તામાં કહ્યું છે કે-તદ્વિદિ પ્રણિપાતેન પરિપ્ર-
 શ્નેનસેવયાઉપદેક્ષ્યંતિતેજ્ઞાનંજ્ઞાનિનસ્તત્ત્વદર્શિન।
 અર્થ ઉપર કહે છે ॥ ૮ ॥ મૂલ; એવીરીતે

વેદમાં, ભાગ કર્યા નિરધાર; મતવાદી સમજે

સિં નહિ, મૂરખ મૂઢ ગમાર ॥૧॥ ટીકા. કહી આવ્યા
 એ રીતે વેદમાં જે વ્યવસ્થા છે, તે જાણ્યા વિના
 તુચ્છ બુદ્ધિવાળા જે મૂરખ મૂઢને ગમાર અ-
 ભીપ્રાય સમજ્યા વિના વંચક ગુરૂના કેહે-
 વાથી અંધ ગોલાંગુલન્યાય પ્રમાણે દુખને-
 જ પામે છે અંધ ગોલાંગુલન્યાય એટલે—
 જેમ કોઈ એક ધનવાન પુરૂષનો આભુષણ
 સહિત બાલક હતો, તે બાલકને રાત્રીમાં દુ-
 ષ્ટ ચોર લોકો ઉપાડીને વનમાં લઈ ગયા ને
 તેનાં ઘરેણાં લેઈ લીધાં ને તેનાં નેત્ર ફેાડીને
 વનમાં મુકી ગયા. તે રૂઢન કરતા બાલ-
 કને જોઈને કોઈ ઠગ પુરૂષે તે બાલકને કહ્યું

કે આ મહોન્નમત્ત સાંઠનું પૂછડું પકડે તો તે
 સાંઠ તુને તારા ઘરમાં લઈ જાશે. પછી તે
 મૂઠ બાલકે તેનું પુછડું પકડ્યું તેથી મ-
 હા હુઃખ તથા મૃત્યુને પામ્યો. તેમ અ-
 ણુસમન્નુ પુરૂષો વંચક ગુરૂઓના મીથ્યા ઉ-
 પદેશથી માહા હુઃખને પામે છે ॥૯॥ મૂલ; જેને
 જે અધિકાર છે તેને તેવો બોધ; શ્રીસત્ગુરુસમાજિ
 કરે, હરે અવિદ્યા શોધા? ાટીકા, શ્રી રવિરામ
 સ્વામી કેહે છે કે શ્રી સત્ગુરુ સાક્ષાતકપા-
 સાગર છે. તે જેવી રીતે અધિકારી શિષ્યનો
 ઉદ્ધાર થાય તેવી રીતે બોધ કરે છે. પાત્ર
 જોઈને તેમ ન કરે તો શિષ્યની હાની થાય

માટે શિષ્યની અવિદ્યા શોધીને દુર કરે તે
વિષે વિસ્તાર આગળ કહેવાશે ॥ ૧૦ ॥

૬

મૂલ; અંતઃકર્ણમાં દોષત્રય, મલ ત્રિક્ષેપ અજ્ઞાન;
તે દોષોને ટાલવા, ધરે ગુરુપદ ધ્યાન ॥ ૧૧ ॥ ટીકા.
પ્રથમ કર્મ પંછી ઉપાસના, પછી જ્ઞાન, એમ
અનુક્રમે કરવાનું કારણ. અંતઃકરણમાં ત્રણ
દોષ છે. ૧ મળ, ૨ વિક્ષેપ, ૩ અજ્ઞાન, એ-
ટલે આવૃણ, હવે એ દોષોને દુર કરવા શ્રી
ગુરુના ચરણનું ધ્યાન કરી અનુક્રમે દોષ દુર કરે-
મલ દોષ એટલે પાપ તે નિષકામ કર્મથી
નાશ થાય છે. કર્મ બે પ્રકારનાં છે. એક સકા-
મ, બીજું નીષકામ. સકામ જે મનમાં

ફલ પામવાની ઇચ્છાથી કરે તે સકામ. પણ
સકામ જે યજ્ઞાદિક સાંગોપાંગ નીર્વિદ્ધતાથી
કરે તોજ તેને સ્વર્ગાદિક ફલ મળે પણ તે
સાંગોપાંગ કરવું દુર્ઘટ છે. કદાપિ નીર્વિદ્ધ
અતીકપ્ટે થાય તોપણ તેનું ફલ મીથ્યા છે.
ભોગ ભોગવી રહેકે તતકાલ પાછો પડે છે.
ગીતામાં કહ્યું છેકે, क्षीणेपुण्ये मर्त्यलोकं वि-
श्रान्ति-કરેલાં પુણ્ય ક્ષીણ થાય તેજ દ્વાણે પા-
છું પુણ્ય રહિત થઈ મૃત્યુલોકમાં અવતરવું
પડેછે, પણ તે નીર્વિદ્ધ કર્મ સમાપ્તિ થવુંજ
દુર્ઘટછે, અને વળી જેનું ફલ નાશવંત છે માટે
નીષકામ કર્મ કે જેમાં કંઈક નુન્યતા રહી

સિ૦

૧૦

જાય તો હાની નહી. ગીતામાં કહ્યું છે કે,
 નેહાભિક્રમનાશોસ્તિ પ્રત્યવાયોનવિચ્ચતો સ્વલ્પ
 મપ્યસ્ય ધર્મસ્ય ત્રાયતે મહતો ભયાત્ ॥ અર્થ
 આ નીષકામ કર્મયોગમાં આરંભ કરેલો નિષ
 કલ જાતો નથી. અને કીંચીત ન્યુનતા રહેતો પ-
 ભુ પાપ થતું નથી. આ નીષ્કામ કર્મરૂપ ધર્મનો
 થોડો ભાગ હોયતો મહાનભયથી રક્ષાકરેછે.
 ને વળી જેનું પરીણામ ઉત્તમ પદ પામવાનો
 અધીકારી થાય છે. માટે કર્મના ફલની આશા
 રહિત થવું એજ નીષકામ કરવાથી અંતઃક-
 રણનો જે મલ, પાપ, દોષ દુર થાય છે. અને
 ઉપાસનાનો અધીકારી થાય છે. માટે કર્મ કરવા

પછી ઉપાસના કરે. વિધીપૂર્વક કરી અંતઃક-
 રણમાં જે વીક્ષેપ દોષ ઐટલે અંતઃકરણની અ-
 ચલતા તેનો નાશકરે. અચલતામાં શુદ્ધ સ્વરૂ-
 પનો ભાસ થતો નથી. જેમ અસ્થીર જલ અથવા
 દર્પણમાં સૂર્યાદિકનું પ્રતીબીંબ સ્પષ્ટ દેખાતું ન
 થી તેમ અચલ અંતઃકરણમાં શુદ્ધ સ્વરૂપનો
 ભાસ થતો નથી. માટે મલવિક્ષેપદોષને દૂર
 કરવા કર્મ ઉપાસનાની જરૂર છે. માટે કરવા.
 શ્રી ગુરુનું ધ્યાન ધરવું. તેમાં પ્રમાણ-ધ્યાન-
 મૂલંગુરોર્મૂર્તિઃ પૂજામૂલંગુરોઃ પદં મંત્રમૂલંગુરો-
 વાક્યં મોક્ષમૂલંગુરોઃ કૃપા ॥ અર્થ સર્વધ્યાનનું
 મૂલ કહીયે કારણ ગુરુની મૂર્તિ છે. તેમ સર્વ

પૂજન કરવાનું કારણ ગુરૂના ચરણકમલ છે,
 તેમ સર્વ મંત્રોનું કારણ ગુરૂનું વાક્ય છે,
 તેમ મુક્તિનો હેતુ ગુરૂની કૃપા છે ॥ ૧૧ ॥
 મૂલ; નિષકામ શુભકર્મ કરી, મલને હણે જરૂર;
 ઉપાસનાથી રાંધે કહે, વિશ્લેષ થાય છે દૂર ॥ ૧૨ ॥
 ટીકા.—શ્રીરવિરામ સ્વામી કહે છે કે નિષ્-
 કામ શુભ કર્મ કરવાથી મલને દૂર કરી
 ઉપાસનાથી વિશ્લેષને દૂર કરી જ્ઞાનનો અ-
 ધિકારી થાય છે. માટે મલ જે પાપ ને વિ-
 શ્લેષ જે અંચલતા તેનો ત્યાગ કરેતોજ અ-
 ધિકારી થાય છે—॥ ૧૨ ॥ મૂલ; મલવિશ્લેષ
 પલાયતો, થાય જ્ઞાનને પાત્ર; સાધન ચાર વિચા-

રતાં, ટલે અવિદ્યા માત્ર ॥૧૩॥ ટીકા, તેટલાજ
 માટે સત્ પુરૂષોએ કૃપા કરીને કહ્યું છે કે,
 મલવિક્ષેપ નાશ પામે તોજ જ્ઞાનને પાત્ર થાય.
 પછી ચાર સાધન સંપન્ન થાય. ત્યારે અવિદ્યા
 (કામ ક્રોધાદિ) માત્ર દૂર થાય છે-ચાર
 સાધનના નામ. ૧ વિવેક, ૨ વૈરાગ્ય, ૩ વદ-
 સંપત્તિ, ૪ મુમુક્ષુતા. એ ચાર સાધન સહિત
 જે હોય તે સાધન સંપન્ન કેહેવાય. ચાર
 સાધનનાં વર્ણન. ૧ વિવેક એટલે આત્મા
 અનાત્માનું જ્ઞાન-આત્મા અવિનાશી છે, અ-
 ચલ છે. અનાત્મા જગત નાશવંતને ચલાય
 માન છે. આત્મા પંચકોસરહિત છે. પંચ-

કલેસનાં નામ. ૧ અવિદ્યા, ૨ અસ્મિતા (મૂઢમ-
અહંકાર), ૩ રાગ, ૪ દ્વેષ, ૫ અભિનિવેશ,
(અતિદ્રાગૃહ માનના ભયથી શરીરની રક્ષામાં)

અનાત્મા જગત પાંચ કલેસસહિત છે. એવો
જે વિવેક તે સરવ સાધનમાં ઉત્તમ છે. ૨ જી
જી સાધન વૈરાગ્ય એટલે યાવત્ વૈભવ,
આ લોકઅંતે પરલોક એટલે મૃત્યુ લોકથી તે
પ્રલલોક સુધીના પદાર્થ ઉપર ઈચ્છાનો અ-
ભાવ એજ પરમવૈરાગ્ય. ૩ ત્રીજી, ષટ્સંપત્તિ
મળીને એકજ સાધન કહેવાય તે નીચે પ્રમાણે-
૧ શમ, ૨ દમ, ૩ શ્રદ્ધા, ૪ તિતિક્ષા, ૫ ઉપ-
રતી, ૬ સમાધાન. તેનું વર્ણન નીચે પ્રમાણે,-

૧ શમ એટલે બ્રહ્મજ્ઞાનમાં ઉપયોગી. શ્રવણ
 મનન ગુરૂ સેવાદી વિના જે ચિત્તની પ્રવૃત્તિ
 માત્રનો નિરોધ તે શમ, ૨ દમ એટલે જ્ઞાનમાં
 ઉપયોગી દૈવિસંપત્તિના ગુણોથી બીજા ખોટા
 વિષયમાંથી ઈન્દ્રિયોને રોકવી તે દમ. ૩ શ્ર-
 દ્ધા એટલે વેદાંત તથા ગુરૂ વાક્ય સત્ય છે,
 એવો દ્રઢ વિશ્વાસ તે શ્રદ્ધા. ૪ તિતિશ્ચા એ-
 ટલે બ્રહ્મજ્ઞાનની હાની ન કરનારા અતી દુરા-
 ગૃહ રહીત. સુખ, દુઃખ, શીત, ઉષ્ણ, માન,
 અપમાન, સ્તુતિ, નિંદા, વિગેરેની સહનતા
 તે તિતિશ્ચા. ૫. ઉપરતિ એટલે કર્મ તથા ક્રમેનાં
 સાધન જે સ્ત્રીપુત્રધનાદિમાં આશક્તિનો ત્યાગ

મિ૦ ૧૩ તે ઉપરતિ. ૬. સમાધાન એટલે સત્શાસ્ત્રના
 શ્રવણાદિકમાં ચિત્તને સ્થિર કરવું તે સમાધાન
 એ છ મળીને એક સાધન છે. ૪ મુમુક્ષુતા
 એટલે અનાદિકાલના સંસાર દુઃખથી નિવૃ-
 ત્તિ પામીને પરમ પદ પામવાની ઇચ્છાતે, એ-
 મ ચાર સાધન સંપન્ન થઈને શ્રી ગુરૂદ્વારા મહા
 વાક્યનો વિચાર, શ્રવણ, મનન, નિદિધ્યાસન
 કરે ત્યારે અવિદ્યામાત્ર નાશ થાય. તે વિષે આ-
 ગળ કહેવાશે. ॥ ૧૩ ॥ મૂલ; પછી શુદ્ધસ્વ-
 રૂપનો, અંતર કરે વિચાર; હું કોણ છું ને કોણ આ,
 દીસેછે સંસાર. ૧૪ ટીકા-તે અવિદ્યાનાશ કર-
 વા શુદ્ધ સ્વરૂપનો અંતર વિચાર કરવો. હું કેણું

છું ને આ જે સંસાર દેખાય છે તે કોણ છે? એ-
મ ધારી ગુરૂ ચરણે પ્રાપ્ત થાય ॥ ૧૪ ॥

મૂલ; ગુરૂચરણમાં પ્રેમથી, મસ્તક ધરી ઉમંગ; મે-
ટ સહિત વિનય કરે, કરવા સંશય મંગ ॥ ૧૫ ॥

ટીકા-અધિકારી શિષ્યે શ્રી ગુરૂ ચરણે જ-
વું, ત્યારે ભેટ સામગ્રી સહિત જવું.
તેમાં પ્રમાણ. તદ્વિજ્ઞાનાર્થસગુરુમેવાભિગच्छेत्સ-
मित्पाणिશ્રોત્રિયંબ્રહ્મનિષ્ઠં. ॥ અર્થ-તે અધીકારી
તે પ્રમાણે પરમાત્માનાં વિજ્ઞાન અર્થે ભેટ વસ્તુ
હાથમાં લઈ શ્રોત્રિય બ્રહ્મનિષ્ઠ ગુરૂને શરણે
જાય પછી વિનય પૂર્વક પ્રેમથી શ્રી ગુરૂ ચ-

રણે મસ્તક મૂકી પોતાના અંતરનો સંશય
 દૂર કરવા પ્રાર્થના કરે ॥ ૧૫ ॥ મૂલ; કા-
 મ ક્રોધ મદ લોભથી, અંતર થઈ ઉદાસ; ક-
 પટ ચતુરાઈ મૂકીને, પ્રશ્ન કરે થઈ દાસ ॥ ૧૬ ॥
 જીવનામ શાથી થયું, શા કારણથી સિ-
 વ; કહો ક્રપા કરી દેવ ગુરુ, સંવું ચર્ગ સદીવ
 ॥ ૧૭ ॥ ટીકા. જ્યારે શ્રી ગુરુ ચરણે જવું
 ત્યારે પોતાના અંતરમાંથી અનેક પ્રકારની
 કામના તથા ક્રોધ તથા મદ જે અષ્ટ પ્રકા-
 રના (૧ ધનનો-૨ રાજકીયનો-૩ ઉંચાકુલ-
 નો, ૪ વિદ્યાનો, ૫ ત્યાગનો, ૬ રૂપનો, ૭

બળનો, ૮ કર્મનો.) મદ તથા લોભ મોહ
 વિગેરે આંસુરી સંપત્તિનો ત્યાગ કરી વહે-
 વાર, ચતુરાઈ, કપટ, પ્રપંચ (ખલતારૂપ સ્વ-
 ભાવ) ને ત્યાગીને એટલે પોતાનું ડહાપ-
 ભુ સર્વ પડતું મૂકીને દાસ થઈને પોતાના
 મનના જે સંશય હોય તે દૂર કરવા માટે
 પ્રશ્ન કરે. હે શ્રી ગુરુ મહારાજ આ જીવ
 એવું જે નામને શિવ એવા પ્રકારથી જે કે-
 હેવાંય છે તેનું શું કારણ છે. હે ગુરુદેવ તે
 કૃપા કરીને કહો. જે વસ્તુ જાણી આપના
 ચરણને અહોનિશ સેવું એવી કૃપા કરે.

॥ ૧૬ ॥ ૧૭ ॥ મૂલ; પ્રશ્ન શિષ્યનું સાંભ-

સિં

૧૫

લી, સત્ગુરુ પરમ ઉદાર; ક્રપાં કરી વદતા
 હવા, વેદ વચન નિરધાર ॥ ૧૮ ॥ ટીકા.
 શ્રી રવિરામ સ્વામી કેહે છે કે એવી રીતે
 શિષ્ય શુભ લક્ષણ સંપન્ન થઈ શ્રીગુરુ ચ-
 રણમાં આવીને પ્રશ્ન પુછ્યું ત્યારે કૃપાલુ
 મૂર્તિ શ્રીગુરુ નમ્ર શિષ્ય પ્રત્યે ઉત્તર આપ-
 વા તત્પર થયા. વેદના પ્રમાણથી શ્રીગુરુ ઉ-
 ત્તર પાંચ સાખીથી આપે છે ॥ ૧૮ ॥ શ્રી
 ગુરુ વચન— મૂલ; મલિન અવિદ્યાને ત્રિષે,
 ચેતનનો આભાસ; અધિષ્ઠાનયુત જીવ તે, કરે
 કર્મ ફલ આશ ॥ ૧૯ ॥ પંચતત્વને વશ થઈ,

કામાદિકમાં પ્રીત; દેહ ઇન્દ્રિય મુશ્વને ચહે, એ
 જીવણાની રીત ॥ ૨૦ ॥ સુત વિત દારા
 ધામમાં, કરે પ્રેમ ભરપૂર; જીવણુ એમ જાણી-
 યે, સત્ગુરુ પદથી દુર ॥ ૨૧ ॥ લક્ષ્મી ચોરાશી
 યોનિમાં, ધરે અવતાર અનંત; જીવણુ ત્યારે
 ટલે, જો સેવે હરિગુરુ સંત ॥ ૨૨ ॥ કહ્યું
 જીવ સ્વરૂપ તે, સંક્ષેપશાસ્ત્ર અનુસાર; શિવ
 સ્વરૂપ રાવિદાસ કહે, વેદ વચન નિરધાર ॥ ૨૩ ॥
 ટીકા—મલીન અવિદ્યા કહીયે. રજોગુણ ત-
 થા તમોગુણથી દુષ્ટાયલો જે સત્વગુણ
 તે મલીન, સત્વવાળી અવિદ્યા તે અવિદ્યા-

માં ચેતનનો આભાસ કહીયે. પ્રકાશ, જેમ
 ઘડાના જળમાં સૂર્યનું પ્રતિબિંબ પડે તે-
 મ અધિષ્ઠાન કહીયે, વ્યષ્ટિ અવિદ્યા (અ-
 વિદ્યાનો એક ભાગ) જે બુદ્ધિ ભાવના પ-
 રિણામને પામે છે તે અવિદ્યાનું આધારરૂપ
 જે ચેતન તે જીવનું વાસ્તવ રૂપ તે અધિષ્ઠા-
 નયુત કહીયે. તે અધિષ્ઠાન સહીત એટલે
 મલીન અવિદ્યા તેમાં ચેતનનો આભાસ તથા
 ઉપર કા જે અધિષ્ઠાન તે ત્રણે મળી જી-
 વનું વાચ્ય સ્વરૂપ તે જીવ કમનો કર્તા છે.
 તથા ફળની આશા કરે છે માટે ભોક્તા છે
 ॥ ૧૯ ॥ પંચતત્ત્વના ગુણ જે શબ્દ, સ્પ-

શે, રૂપ, રસ, ગંધ, તે ઇન્દ્રિયોના વિષય લો-
ને વશ એટલે શબ્દ વિષય જે શ્રીહરિના
ભજન કીર્તન વીના જે જીજ્ઞા વૃથા ગાયન
સાંભળવા ને સ્પર્શ વિષય એટલે જે પર સ્ત્રી
ગમન કરે તે. રૂપ વિષય એટલે શ્રી પર-
માત્માના સ્વરૂપ વિના જે જોવું. તેને રસ
વિષય એટલે સારાં સારાં ખાનપાનમાં પ્રેમ
રાખવો તે. ગંધ વિષય એટલે અનેક પ્રકા-
રની સુગંધી લેવી તે. ઉપર લખેલા પાંચ
પ્રકારના જે વિષય તેને વશ એટલે તેને આધિ-
ન થવું તે જીવપણું કેહેવાય. તે વિષે પ્રમાણ-
શ્રી અષ્ટાવક પોતાના અધિકારી શિષ્ય પ્ર-

તે ઉપદેશ કરે છે મૂલ શ્લોક મુક્તિમિ
 ચ્છસિચેતાતવિષયાન્વિષવત્ત્યજક્ષમાર્જવ દયા-
 તોષઃ સત્યંપીયૂષવદ્ભજ. . અર્થ શ્રી અ-
 ણાવક મુનિ સત્યવ્રત જનકરાજને ઉપદેશ
 કરે છે કે હે પુત્ર જ્યાં સુધી હૃદયમાં વિકા-
 રી અવિધ્યા પૂર્ણ છે. ત્યાં સુધી ભલે બ્રહ્મ-
 જ્ઞાન કથન કરવા કરે, પણ હૃદયમાં જ્ઞાન ર-
 હેતુ નથી અને જો અંતઃકર્ણ શુદ્ધ કરીએ
 તો તુરત હૃદયમાં બ્રહ્મ જ્ઞાન સ્થિર થાય છે
 માટે સંસારથી નિવૃત્ત થઈને મુક્તિની ઈ-
 ચ્છા હોય તો વિષયોને વિષની જેમ જાણી
 તેનો ત્યાગ કર. શબ્દ, સ્પર્શ, રૂપ, રસ, ગં-

ધ એ જે પાંચ વિષય છે તેમે વિષયી પ-
ણ મહાવિષ જાણી ત્યાગ કર. કેમકે વિ-
ષ ખાવાથી એકજ જન્મમાં મૃત્યુ થાય છે
ને પાંચ વિષય સેવવાથી કોઈ કાળે પણ
જન્મ મરણનો અંત આવતોજ નથી. ને હ-
દામાં મલીનતા છે તે વિષયથીજ છે. માટે
અવશ્ય વિષય ત્યાગવા યોગ્ય છે. તેથી હે
પુત્ર! એ પાંચ વિષયમાંથી એક વિષયને ગ્રહણ
કરવાથી પશુ પક્ષી જેવાં મૃત્યુને પામે છે તો
જેના હૃદયમાં પાંચ વિષય ભર્યા છે એ-
વા જે મનુષ્ય જાતીનો તો કોઈ કાલે પણ સં-
સાર સાગરનો પાર આવેજ કેમ. માટે હે

સિ૦

૨૮

પુત્ર. જેમકે શબ્દ વિષય ઘોત્ર ઇંદ્રિનો ધર્મ છે. શબ્દવિષયમાં અતિશે જે કોઇ લોક કરે છે તે દુઃખજ પામે છે. તે વિષે દૃષ્ટાંત. જેમ કોઇ પારધી મહા વનમાં જઇને જાંસી નામનું મધુર વાણું વગાડે તે મધુર વાજની ધ્વની સાંભળીને શબ્દ વિષયમાં વ્યાકૂળ થયેલો મૃગ તદ્દીન થઇ, પોતાનું ભાન ભૂટી જાય છે. તે જોભાન થયેલા મૃગને પેલો પારધી પોતાના શસ્ત્રવડે મારી પોતાનું કાર્ય સીદ્ધ કરે છે. ॥ ૧ ॥ સ્પર્શ ત્વચા ઇંદ્રિનો વિષય છે. તેમાં દૃષ્ટાંત. જેમ હાથી ને પકડનારા લોકો મહા વનમાં જઇને કા-

પ્ર૦

૨૮

છની હાથણી બનાવી તે ઉપર બરાબર રંગ
 તરેહવાર ચડાવીને જમીનમાં ઉંડા ખાડ
 ખોદી ઉપર તજવીજથી પેલી બનાવટી હા-
 થણીને ઉભી કરે પછી કામાતુર થયે એવે
 હાથી પેલી બનાવટી હાથણીને સ્પર્શ કરવા-
 બચ કે તુરત પેલા ખાડમાં પડીને પરવશ
 થઈ દુઃસહ કષ્ટ ભોગવે છે. માટે હે શિ-
 શ્ય બનાવટી ચિત્રની હાથણીને સ્પર્શ કર-
 વાથી પરવશ થઈ હાથી દુખી થયે ત્યારે
 સાચી મૂર્તિમાન સ્ત્રીના સંગથી તેા દુઃખનુ
 શું કહેવુંજ છે. ॥ ૨ ॥ ૩૫ ચક્ષુ ઈન્દ્રિનો
 વિષય છે. તેમાં દૃષ્ટાંત. જેમ દીવાની શિખા

સિં

૧૬

દેદિખ્યમાન જોઈ મોહ વશ થયેલો પતંગ ના-
 મે જતું પોતાનો નાશ કરે છે. ॥ ૩ ॥
 રસ વિષય જીભ ઈંદ્રિનો છે. તેમાં દૃષ્ટાંત
 જેમ કેઈ સરઘીમાર ઢિમર લોઢાના આંક-
 કડીઆમાં માંસ વિગેરે ખાવાની વસ્તુ લ-
 ગાડી આંકડીઆને દોરી ખાંધી પાણીમાં નાં-
 ખે છે તે આંકડીઆમાં ખાવાની વસ્તુને માં-
 છલી રસનાના સ્વાદમાં આતુર થઈ ખાવા જ-
 તાંજ તેના ગળામાં લોઢાનો આંકડીઓ લ-
 રાતાં તુરત મૃત્યુનેજ પામે છે. ને
 ગંધ વિષય નાશિકા ઈંદ્રિનો છે. તેમાં દૃ-
 ણ્તાંત જેમ કેઈ સરોવરમાં શુશોભીત સુગં-

પ્ર૦

૧૬

દીવાળી કમલ જોઈ ગંધ મોહને વશ થઈ
 ભમરો પ્રવેશ કરે છે ને સુગંધના લોભથી
 નીકળી શકતાં નથી ને સાંજ પડે કમળ
 ખીડાઈ જાય છે ને પેલો ભમરો મૃત્યુને
 પામે છે. માટે શ્રી અષ્ટાવક કહે છે હે શિ-
 શ્ય એ મહા વિષય રૂપ પાંચ પ્રકારનાં જે
 વિષ છે તે મધેથી એક એક ખાવા (ભો-
 ગવવા)થી આવી વ્યવસ્થા થાય છે તો જે
 મનુષ્ય પ્રાણીને પાંચ વિષય લાગી રહ્યા છે
 તે પ્રાણી તો જન્મ મરણના અંતને પામે-
 જ કેમ. એટલે જન્મ મરણથી મહાકષ્ટને-
 જ ભોગવે. એ પાંચ વિષયરૂપી પાંચ

સિં

૨૦

વિષને નાશ કરવા સારૂ પાંચ અમૃત સેવ-
વા યોગ્ય છે, તે કહું છું. તે પાંચ વસ્તુ
અમૃત કરતાં શ્રેષ્ઠ જાણી દૃઢ કરી સેવન કર.
ને અમૃત પીવાથી એક જન્મ ખટ ઉર્મિ
આદિ વિકાર નિવૃત્ત થાય છે ને અધિકારી
આ પાંચમૃતથી જન્મ મરણાદિક અનંત
દુઃખને નાશ કરી પરમ સુખને પ્રાપ્ત થાય
છે. તે પાંચામૃતનાં નામ ૧. ક્ષમા, ૨. આર્જવ,
૩. દયા, ૪. સંતોષ, ૫. સત્ય, ક્ષમાનું
લક્ષણ જો કોઈ અતિશે દુઃખ દેનાર હોય
તેના ઉપર પણ ક્રોધ કરવો નહી, શબ્દ
વિષય આકાશનો ધર્મ છે. તે લલા ખુરા

પ્ર૦

૨૦

શબ્દ રૂપી વિષને શ્રોત્ર ઇન્દ્રિયી ગ્રહણ કરી-
ને ક્ષમારૂપી મહા અમૃતમાં લીન કરવું.
દૃષ્ટાંત એક સમય દેવોથી હાર પામી ઇન્દ્ર
દેવતાઓ સહિત ભયભીત થઈને દધિચી
ઋષી પાસે ગયો ને બોલ્યો કે હે ઋષીરાય
આપ સાક્ષાત્ પરમાર્થ સ્વરૂપ છો ને દેહા-
દિ પદાર્થ અનિત્ય જાણો છો માટે હે કૃ-
પાનાથ આપના શરીરનું અસ્થિ આપો. તે-
નું અમો વજ્ર નામનું આયુધ બનાવી દે-
ત્યોનો નાશ કરી અકંટક રાજ્ય કરીએ. આ-
વી રીતે ઇન્દ્ર રાજાએ પ્રાણુધાતુક વચન ક-
હ્યું તે સાંભળી અતિ શાંત મૂર્તિ દધિચી ઋ-

પીએ શબ્દ વિષયરૂપ વિષને ક્ષમારૂપી અ-
 મૃતમાં લીન કરી ક્ષોભ રહિત થઈ પોતા-
 નો દેહ આપી દીધો પણ કિંચિત્માત્ર કો-
 ધ કર્યો નહિ. ઇતિ ક્ષમા લક્ષણુ. અથ આ
 જંવ લક્ષણુ જેમ સમુદ્રમાં જે વસ્તુ નાખી-
 એ તે સર્વે સમાઈ જાય ને સમુદ્ર પોતે
 ક્ષોભ પામે નહી. તેમ આર્જવવાન પુરૂષને કોઈ
 સુખ અથવા દુઃખ આપે તે સર્વે -હૃદયરૂપી
 સમુદ્રમાં સમાવે ને ક્ષોભ પામે નહી
 સ્પર્શ વિષય વાયુ તત્વનો ગુણુ છે. તે સુ-
 ખ દુઃખરૂપી વિષનું ત્વચા ઇંદ્રિયી ગ્રહણ
 કરી આર્જવનામ મહા અમૃતમાં લીન કર-

શુ. તેમાં દૃષ્ટાંત-જેમ રહુગણ રાજા જ્ઞાન
ઉપદેશ લેવા સારૂ કપીલ મુની પાસે ચા-
લ્યો. ને રસ્તામાં પાલખી ઉપાડનારમાંથી
એક ભોધ થાક્યો ત્યારે ભોધ લોકોનો જ-
માદાર રસ્તે જતાં મહાત્મા જડભરતને
રૂઢ પુખ્ત જાણી પેલા ભોધ લોકો સાથે પા-
લખીમાં જોડી દીધા. તેમજ જડ ભરત પાલ-
ખી ઉપાડી રસ્તે જીવ જંતુને બચાવી ચા-
લવા લાગ્યા. ને રાજાની પાલખી ઉંધી સુ-
ધી થવા લાગી ત્યારે રાજા ક્રોધ કરી બો-
લ્યો. અરે મિથ્યા પુખ્ત તું શરીરે દુબળો
છે તેથી તારાથી ત્રલાતુ નથી તેવું સાંભળી

સિં ૦ તે વચનને હદા સમુદ્રમાં લીન કરી શાંત-
 પણે મહા રૂપી જડભરત રાજા પ્રતે બો-
 લ્યા. હે રાજા તારૂ કહેવું ખરૂં છે હું મિ-
 થ્યા પુષ્ટ છું. કારણ કે પુષ્ટપણું ને કૃશ-
 પણું એ શરીરના ધર્મનો મારા સ્વરૂપ-
 માં સંબંધ નથી. એવી રીતે જ્ઞાનમય
 મહાક્રષી જડભરતનાં વચન સાંભળી રાજા
 પાલખીમાંથી ઉતરી સ્તુતિ કરી ચરણમાં
 પડી મનવાંચ્છીત જ્ઞાન પામી કૃતાર્થ થ-
 ઇ સ્વદેશ પ્રત્યે ગયો. એવી રીતે જડભર-
 તને રાજાએ દુઃખ આપ્યું તોય પોતાની
 ગંભીરતા ન મુકતાં રાજાને જ્ઞાન આપી કૃ-

તાર્થ કર્યો. કૃતિ આર્જવ લક્ષણ. ૩ અથ દ-
યા લક્ષણ. જો કોઈ અતિશે દુઃખ આપનાર
હોય તો પણ તેના ઉપર ક્રોધ નહીં કરતાં
શ્રી પરમાત્મા પાસે વિનંતી કરે કે હે પ્રભુ
આ નિર્દય દુઃખદાઇને આપ કૃપા કરીને સા-
રી મતિ આપો જેથી એનું કલ્યાણ થાય.
રૂપ વિષય તેજ તત્વનો ગુણ છે. ચિત્ર વિ-
ચિત્રાદિક વિષયને નેત્ર ઈન્દ્રિયી ગ્રહણ કરી
દયા નામ મહા અમૃતમાં લીન કરવું. તે-
માં દૃષ્ટાંત. હિરણ્યકશિપુની સ્ત્રી ગર્ભવંતી
હતી ત્યારે શ્રી નારદ ઋષીએ તે ગર્ભમાં ર-
હેલા પ્રહલ્લાદજીને ઉપદેશ કર્યો હતો કે

સિં

૨૩

હે પુત્ર શ્રી નારાયણ સર્વ વ્યાપી છે. ને
 સર્વ વિભુતિ માત્ર બ્રહ્મમય છે. એવું જ્ઞાન
 સાંભળીને જન્મ થયા પછી જળ સ્થલ વિ-
 ગેરે અચરાચરમાં બ્રહ્મરૂપ જોવા લાગ્યા. પ-
 છી હિરણ્યકશિપુ રાજાની આજ્ઞાથી રાજ્ય-
 નીતિ વિગેરે વહેવારી સામ, દામ, ભેદ, દંડ
 આદિ ભણાવવા પ્રયત્ન કર્યો. પણ પ્રહલા-
 દજી તો એક શ્રી પરમાત્મા વિના યાવત
 પદાર્થ મિથ્યાજ નાણુતા હતા તેથી રાજ્ય
 નીતિમાં લક્ષ આપ્યું નહીં. ત્યારે હિરણ્ય-
 કશિપુએ ક્રોધ કરી ખડગ લઈ કહ્યું કે રે
 મૂર્ખ પુત્ર તારો રામ કયાં છે ખતાવ ત્યારે

૫૦

૨૩

પ્રહલાદજીએ કહ્યું કે સચરાચરમાં વ્યાપક
છે રામ વિના કોઈ ઠામ ઠાલો નથી ચાવત
જગત રામરૂપજ છે. તારામાં મારામાં ખ-
ડગ સ્થાનમાં સર્વત્ર છે. એવું પ્રહલાદ ભકતનું
વચન સાંભળી શ્રી વ્યાપક પરમાત્મા સ્થા-
ન ફેાડી પ્રગટ થયા ને હિરણ્યકશિપુનાં
પાપથી તેનોજ નાશ કર્યો ને હાથ ભેડી
ઉભેલા પ્રહલાદને શ્રી નરસિંહ ભગવાને ક-
હ્યું કે હે પ્રહલાદ વર માગ ત્યારે દયા-
યુત પ્રહલાદે શ્રી નરસિંહ ભગવાન પ્ર-
ત્યે વિનય પુર્વક કહ્યું કે હે કૃપાના-
થ આ સર્વે દેત્યો ઉપર કૃપા કરો ને એ

એને રૂડી બુધી આપો જેથી સર્વે આપની
 અખંડ ભક્તિ કરી આપનેજ પામે. શ્રી
 અષ્ટાવક કહે છે હે શિષ્ય આવી રીતે પ્રહ-
 લાદજીએ પોતાને દુઃખ દેનારા દેવો ઉપર
 કોપ નહિ કરતાં અપકારને બદલે દયા કરી
 એજ દયાવાન ભક્તોનાં લક્ષણ છે. ઇતિ દ-
 યા લક્ષણ ॥ ૩ ॥ અથ સંતોષ લક્ષણ જે-
 મ સમુદ્ર સુખ દુઃખાદિ પ્રાપ્તો અપ્રાપ્તી થ-
 વાથી હર્ષ શોક રહિત પોતાની ગંભીરતા
 માં નિમગ્ન રહે છે. તેમ સંતોષી લાભ હા-
 ભુમાં સમતા જાણી સદાય નિમગ્ન રહે છે તે-
 મજ રસ વિષય જલ તત્વનો ગુણ છે.

પૂટરસાદિક વિષય રસના ઇંદ્રિયી ગ્રહણ ક-
 રી સંતોષ નામ મહા અમૃતમાં લીન ક-
 રે તેમાં દૃષ્ટાંત. જેમ હરિશ્ચંદ્ર રાજાએ
 અનંત વૈભવોમાં રહી સુખ માન્યુ નહી
 ને પોતે ચંડાળને ઘેર વેચાયા અને સ્ત્રી
 પુત્રાદિ સહિત દુઃસહ કષ્ટ પડતાં કિંચિ-
 ત્ માલ દુઃખ ન માની પોતાની સ્થિતિ-
 માં અચલ રહ્યા તેમ સંતોષી પુરૂષ અનંત
 સુખ દુઃખાદિની પ્રાપ્તિ થવાથી સંતોષમાં
 નિમગ્ન રહિ, અચલ રહે. ઇતિ સંતોષ લ-
 ક્ષણ ૧૪૧૧ અથ સત્ય લક્ષણ. એક બ્રહ્મસત્ય તે

સિં

૨૫

વિના યાવત્ જગત પ્રપંચ મિથ્યા જાણી સ-
 વે ઇંદ્રિયો તથા મનને નિયમમાં રાખી સત્ય
 બ્રહ્મવિષે નિષ્ઠાવાન થઈ જ્ઞાન પ્રકાશ પામી
 પરમપદમાં લીન થવું. ને ગંધ વિષય પૃથ્વી
 તત્ત્વનો ગુણ છે માટે સુગંધિ દુર્ગંધિ નાશિકા
 ઇંદ્રિયી ગ્રહણ કરી સત્યરૂપી મહા અમૃતમાં
 લય કરવું. તેમાં દૃષ્ટાંત જેમ રાજા યુધિષ્ઠિર
 શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્મા સ્વધામ પધાર્યાનું સાં-
 જીવીએક શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્મા જ સત્ય છે તે વિ-
 ના યાવત્ દૃષ્ટિ ગોચર અસત્ય જાણી રાજ્ય
 વૈભવ તૃણા તુલ્ય સમજી જડવત્ થઈ સત્ય
 બ્રહ્મ શ્રી કૃષ્ણ પરમાત્મામાં તલ્લીન થઈ મ-

હા પંથ જે હિમાલયમાં ગયા. શ્રી અષ્ટાવક
 કહે છે હે શિષ્ય એવી રીતે પંચવિષયરૂપ
 પાંચ વિષને પાંચ અમૃતમાં લય કરી પરમ-
 પદમાં લીન થવું. ને પંચવિષય મહા વિ-
 ષરૂપ જાણી ત્યાગ કરી પંચામૃત ધારી સ્વ-
 રૂપાકાર થવું. ઈતિ સત્ય લક્ષણ ॥ ૫ ॥
 એવી રીતે સંત મહાત્માએ અંતરમાંથી અ-
 નુકંમે દુર્ગુણ ત્યાગી સદ્ગુણ ધારણ કરવાં.
 કામાદીક કહેતાં કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મદ,
 મત્સર, અહંકાર, કામ એટલે વિષયઆસક્તિ,
 ક્રોધ એટલે કારણ વિના ત્રથા લડાઈ બક-
 વાદ તે. લોભ એટલે શુભ કાર્યમાં દ્રવ્યનું

સિં
૨૬

ખરચ ન કરવું ને પ્રથા દ્રવ્ય સંગ્રહ કર-
વું તે. મોહ એટલે શુભ અશુભ વિવેક ર-
હિત અયોગ્ય વસ્તુમાં આસક્તિ તે, મદ
એટલે અણુઘટતું વ્યર્થ અભીમાન તે. મત્સ-
ર એટલે અંતરમાં ખીજાનું ઉત્કરષ્ટ સહન ન
થાય તે. એ કામાદિક તેમાં પ્રીત એ જીવ ધ-
ર્મ છે. દેહ ઇન્દ્રિયસુખ એટલે કેવળ પોતા-
નો દેહ ઇન્દ્રિઆદિક સુખની ઇચ્છાવાળો શિ-
ષ્નોદરપરાયણ જે સદા રહે છે તે જીવપ-
ણાની રીત છે. ॥ ૨૦ ॥ તેમજ પુત્ર, દ્રવ્ય,
સ્ત્રી, ઘર તેમાં ભરપુર ઠહીયે અતિશય આશ-
ક્તિ રાખે ને સતગુણના પદ જે ચરણ કમલ

તેથી તો દૂરજ રહે એ જીવ લક્ષણ ॥૨૧॥
એવો આસુરી સંપત્તિવાળો જે જીવ તે લ-
ક્ષ ચોરાશીમાં લટકતો રહે. ચોરાશી એ-
ટલે ચોરાશી લક્ષ અવતાર ધારણ કરે. ચો-
રાશીની ચાર ખાણ ઉદ્ભિજ, અંડજ, સ્વેદ-
જ, જરાયુજ, એ દરેક ખાણમાં એકવીસ એક-
વીસ લાખ જાતના જીવ એટલે પ્રથમ ઉદ્ભિજ
નૃશ્વરીને લેદ્દીને ઉત્પન્ન થાય. જેવાં કે ઝાડા-
દિક તે એકવીસ લાખ જાતના અવતાર
ધારણ કરવા પડે. જે જીવ ઇંડામાંથી ઉત્પ-
ન્ન થાય તે ઇંડજ ખાણ તે પણ એકવીસ
લાખ જાતના અવતાર જેવાં કે મોર, સર્પ

સિં
૨૭

વીગેરે. સ્વેદજ એટલે જે પરસેવાથી ઉત્પ-
ન થાય તે જેવાં કે ચાંચક માંકણ વિગેરે
તેવા એકવિંશ લાખ અવતાર. જરાયુજ એટ-
લે જેના ઉપર ચોર લપેટેલી હોય તે મ-
નુષ્ય, પશુ વિગેરે એકવીસ લાખ જાતી. એ-
વી રીતે એકવીંશ ચોકુ ચોરાશી લાખ અ-
વતાર જીવપણાનાં લક્ષણથી પ્રાપ્ત થાય છે.
એ દુઃખરૂપ ચોરાશી મટાડવી હોય તો
જીવ લક્ષણ તજી શ્રી હરિગુરૂ સંતની પ્રેમ
પુર્વક અચળ ભક્તિ. જેનાં લક્ષણ આગળ
કેહેવાશે. તે કરે તોજ ચોરાશી ચોનિ વ્રત
થાય ॥ ૨૨ ॥ એવી રીતે શ્રી રવિરામ

૫૦

૨૭

સ્વામીએ શાસ્ત્રની સંમતિથી જીવ સ્વરૂપ
 એટલે જીવ લક્ષણ કહ્યું. જે જીવપણાને ધા-
 રી આ અનંત દુઃખરૂપ ચોરાશીના ફેરા
 ફરવા પડે છે. તે જીવનું વર્ણન સંક્ષેપથી ક-
 ર્યું. હવે શિવ જે ઇશ્વર સ્વરૂપ તેને શ્રી
 રવિરામ સ્વામી વેદના વચન પ્રમાણે કહે
 છે. ॥ ૨૩ ॥ મૂલ; શુદ્ધ સત્ત્વ માયા વિ-
 શે, આભાસે ચેતન; અધિષ્ઠાન મિલિરૂપ શિવ,
 રવિ કહે મુનિજન ॥ ૨૪ ॥ (શિવ સ્વરૂપ)
 શુદ્ધ સત્ત્વ કહીયે. રજોગુણ તમોગુણને દ-
 બાવીને જે મુખ્યતાથી રહે તે શુદ્ધ સત્ત્વગુ-
 ણવાળી માયા તે માયામાં ચેતન આભાસે

સિ૦ કહીયે. પ્રકાશે એટલે ચેતનનું પ્રતિબિંબ
 ૨૮ જેમ મહા જળમાં સૂર્યનું પ્રતીબિંબ પડે
 છે તેમ અધિષ્ઠાન કહીયે માયા (શુદ્ધ ચે-
 તનના એક ભાગમાં રહેનારી) નું આધા-
 રરૂપ ઇશ્વરનું વાસ્તવ સ્વરૂપ તે અધિષ્ઠાન
 મળી કહીયે. સહિત એટલે શુદ્ધ સાત્ત્વિકી
 માયા તેમાં ચેતનનો આભાસ તથા ઉપર
 કહ્યો જે અધિષ્ઠાન તે ત્રણે મળી ઇશ્વરનું
 વાચ્ય સ્વરૂપ છે તે શિવ એટલે ઇશ્વર સ-
 વ જગતના કર્તા તથા જીવોના કર્માનુસાર
 ફળદાતા, અંતર્યામી તથા મુક્ત છે એમ શ્રી
 રવિરામ સ્વામી કહે છે. મુનિ કહીયે

મનનશિલ મહાત્માઓનો અભિપ્રાય છે
તે વેદાનુસાર છે ॥ ૨૪ ॥ મૂલ; કિંચિત્
માયા મોહનો, જેને નથી સંબંધ; ફલદાતા
શિવરૂપ તે, સુખી સદા નિર્બંધ ॥ ૨૫ ॥
ટીકા—શુદ્ધ સાત્વિકી માયા જેની ઉપાધી
છે એવા જે ઈશ્વર તેમને કિંચિત્ કહીયે.
રતી માત્ર પણ મોહ પ્રમાદનો સંબંધ ન-
થી. ને જે જીવ કર્મ કરે છે તેને કૃણ આ-
પનાર તે ઈશ્વર છે. ને પોતે સ્વસ્વરૂપમાં
અખંડ સુખી રહે છે. ને નિર્બંધ એટલે અ-
જ્ઞાનરૂપ બંધનનો જેને લેશ માત્ર પણ
સંબંધ નથી ॥ ૨૫ ॥ મૂલ; અંતર્યામી શિવ

સિં
૨૯

સદા, માયા રહિત વિકાર; કાલ કર્મ વ્યાપે
નહિ, શુદ્ધ સ્વરૂપ અપાર ॥ ૨૬ ॥ ટીકા-
શિવ જે ઈશ્વર અંતર્યામી એટલે પ્રાણીમા-
ત્રના હૃદયમાં પ્રેરણા કરતા છે. શિવ સદા ક-
હેતાં નિરંતર કલ્યાણરૂપ છે ને માયાના
વિકારથી રહિત છે કાલ કર્મ એટલે ભૂત, ભ-
વિષ્ય, વર્તમાન તથા શુભાશુભ કર્મ તેને
વ્યાપતા નથી કારણ કે પોતે શુદ્ધ સ્વરૂપ
એટલે અવિદ્યાદિક જે પ્રપંચ તેથી રહિત શુ-
દ્ધ સ્વરૂપ છે. અપાર કહેતાં દેશ કાલ તથા
વસ્તુ પરિચ્છેદથી રહિત છે. એટલે વ્યા-
પક કહેવાથી દેશકૃત ભેદ નથી. તેમ (નિ-

૫૦

૨૯

ત્ય હોવાથી કાલકૃત ભેદ નથી) તેમ સર્વ
 આત્મા હોવાથી વસ્તુકૃત ભેદ નથી. ઉપ-
 રનાં વિશેષણ સહિત ઇશ્વર કહેવાય ॥ ૨૬ ॥
 મૂલ; માયા શક્તિ શિવની, જીવ શક્તિ અ-
 જ્ઞાન; બે ઉપાધિને તજે, તો પામે પદ નિર્વાણ
 ॥ ૨૭ ॥ ટીકા-માયા શક્તિ કહેતાં શુદ્ધ
 સાત્વિકી માયા ઉપાધિ છે જેની તે ઉપા-
 ધિથીજ શિવ, ઇશ્વરપણું, કલ્પાયું છે.
 જો તે ઉપાધિને તથા અંતર્યામી કર્મ ફળ
 દાતા વીગેરે ઉપાધીના ધર્મેને ગ્રહણ ન કર-
 ાયતો. ઇશ્વરપણું નથી. પણ શુદ્ધ અકર્તા,
 અભોગકતા સ્વરૂપ છે. તેમજ અજ્ઞાન કહેતાં

તામસ અવિદ્યા ઉપાધિ જીવની તે કર્મકર્તા
 શુભાશુભ ફળ લોકતાદીક ઉપાધિના ધર્મ તે-
 થી જીવપણું છે. જો તે ઉપાધી શ્રી ગુરુભો-
 ધથી દૂર થાય તો પછી જીવપણું મટી શુ-
 દ્ધ સ્વરૂપ થાય છે એટલે ઉપાધી ભેદથી
 શીવ જીવ જીવપણું કલ્પાયું છે. જો ઉપાધી દૂ-
 ર થાય તો નિર્વાણ કહેતાં શુદ્ધ સ્વરૂપ
 મોક્ષ રૂપજ છે. માત્ર ઉપાધી ભેદેભેદ છે ॥૨૭॥
 મૂલ; અવિદ્યા વિદ્યા જો ટલે, તો નહિ જીવ
 નહીં હિં; નામ રૂપથી મીનજે, સાક્ષી શુદ્ધ
 સદિક્ષ ૨૮ ॥ ટીકા.—અવિદ્યા એટલે મલિન
 અવિદ્યા જે પૂર્વે કહી આવ્યા તે ઉપાધિ જીવની.

ને જે પૂર્વે શુદ્ધ માયા કહી તે ઉપાધિ શિવની.
જે ઉપાધિની દ્રષ્ટિ નીવૃત્ત થાય તો જીવ શિવ
એ નામ પણ રહે નહિ પછી નામરૂપથી ભી-
ન્ન એટલે નામરૂપથી રહિત. અસ્તિ ભાતિ
પ્રિયરૂપ સર્વમાં અનુગત મનવાણીનો જે વિ-
ષય નથી એવા શુદ્ધ પરમાત્મા છે. તે વિષે
દ્રષ્ટાંત. જેમ પ્રથવીપતિરાજાને ખેતિ કરનાર
જે ખેડુ એ બંનેનું મનુષ્યપણું જોતાં એકજ છે.
માત્ર રાજાપણું તે એની ઉપાધિ જે ચતુરંગી
સેના, ઘોડા, હાથી, રથ, પેદલ, ફેાજ વિગેરે
રાજધાની તે ઉપાધિથીજ રાજા. જો રાજાની
ઉપાધિની દ્રષ્ટિને દૂર કરીયે તો પછી મા-

સિ૦

૩૧

ત્ર મનુષ્યજ છે. તેમજ ખેડુની જે ખેતિની સામગ્રી ગાડુ. બલદ વિગેરે ઉપાધિ છે. તેને દૂર કરીયે તો પછી ખેડુપણુ' છેજ વહી માત્ર મનુષ્ય- છે. જે ઉપાધિની દ્રષ્ટિને ત્યાગ કરવાથી મનુષ્યપણામાં ભેદજ નથી. તેમ સિદ્ધાંતમાં શુદ્ધ સાત્ત્વિકીમાયા ઉપાધિથી (શિવ કહેતાં ઈશ્વર)ને મલીન અવિદ્યા ઉપાધિથી જીવ એ બન્નેની ઉપાધિની દ્રષ્ટિ ત્યાગ કરી- એ તો શુદ્ધ અકર્તા, અભોગકતા, સાક્ષાત પો- તેજ છે. નામરૂપથી રહિત સર્વનો સાક્ષી જે લક્ષ્યાર્થ શુદ્ધ અખંડ સદૈવ કહેતાં નિરંતર સુખ રૂપજ છે. ॥૨૮॥ મૂલ; મલિન અવિદ્યાયોગથી,

जीवपणुंकहेवाय; शुद्ध सत्वमाया थकी ईश्व-
रता दरशाय ॥२२॥ टीका-पंचदशीने। श्लोक
माया मासेन जीवेशौकरोतीति श्रुतत्वतः ।

कल्पितायेव जीवेशौताभ्यां सर्व प्रकल्पितम् ॥

। १ ॥ अर्थ-माया आभास वडे करी जेव त-
था ईश्वरने करे छे. એમ શ્રુતિમાં કહેલું છે, એ-
ટલે. જીવ તથા ઈશ્વર બન્ને કલ્પિત છે. અ-
ને તે જીવ તથા ઈશ્વર બન્નેએ સર્વ જગ-
ત્ કલ્પેલું અર્થાત તત્ત્વવિવેક નામ પ્રકરણમાં.
વિધારણુય મુનિએ ચિદાનંદમય બ્રહ્મપ્રતિબિંબ
તમાસમાન્વિતા। તમોરજ સત્ત્વગુણા પ્રકૃતિર્દ્વિ-
વિનોચસા॥ ઇત્યાદિ અંથથી નિરૂપણુ કર્યું કે

સિ૦

૩૨

ચિદાનંદમય જે બ્રહ્મ તેના પ્રતિબિંબે કરી
 યુક્ત અને ત્રિગુણાત્મિકા જે પ્રકૃતિ છે તેજ
 સત્વગુણની શુદ્ધતાને લેધને માયા અને સ-
 ત્વગુણની અશુદ્ધતાને લધને અવિદ્યા મનાય
 છે. માયાને વિષે પ્રતિબિંબિતબ્રહ્મ તે માયા-
 ને પોતાને વશ કરી સર્વજ્ઞ ઈશ્વર કહેવાય
 છે. અને અવિદ્યાને વશ થએલો જીવ
 તે અવિદ્યાના વૈચિત્ર્યને લીધે અનેક પ્રકાર-
 નો થાય છે. તે અવિદ્યા કારણ શરીર કહે-
 વાય છે. અને તદ અભીમાની પ્રાણ કહે-
 વાય છે આજ અર્થને હૃદયગત કરી. જીવે
 શાવાવસેન કરોતિમાયા વિદ્યા ચ સ્વય મે-

પ્ર૦

૩૨

વભવતિઃ જીવ ઇશ્વરને આભાસે કરી કરે છે.
અને માયા અવિદ્યા પોતેજ થાય છે. આ
શ્રુતિ પ્રવૃત્ત થએલી છે. અને એજ અર્થ ઉ-
પરના શ્લોકમાં કહેવામાં આવ્યો છે. ॥૩૧॥

મૂલ;જીવઅવિદ્યાવશ થઈ, કરે કર્મ ફલ આસ;
શિવ માયા સંયોગથી,ફલદાતા પ્રકાશ।૩૦।અ-
વિદ્યાવિદ્યાથીથયું, જીવ શિવ એ નામ; બે ઉપાધિ
અલગી કરે, તો સદા શુદ્ધ સુખધામ ॥૩૧॥
ગુરૂત્રિનાનું જીવને, નહીં મોક્ષ સુખ ધામ;
શિવસદા સાક્ષાત છે, બોધ તણું શું કામ ॥ ૩૨॥
ટીકા-અવિદ્યા માયાને વશ છે. જીવ તેને શ્રી

સિ૦

૩૩

ગુરૂદ્વારા ઉપદેશની જરૂર છે ને શુદ્ધ સાત્ત્વિ-
ક્રીમાયાથી જે ઇશ્વર શુદ્ધ છે તેમને ગુરૂશા-
સ્ત્રાદિ ઉપદેશવિના મોક્ષરૂપજ છે. માટે શિ-
વં જે કલ્યાણરૂપ ઇશ્વર તેમને બોધની અ-
પેક્ષા નથી ॥ ૨૬-૩૦-૩૧-૩૨ ॥ મૂલ; જી-
વપણાને ટાલવા, પ્રથમ કરે શુભકર્મ; નિત્ય
નેમ આચારને, પાલે સદા સ્વધર્મ ॥ ૩૩ ॥
ટીકા-જીવપણું જે લક્ષ ચોરાશીમાં ફેરવનાર
છે તે જીવપણું એટલે જીવનાં જે લક્ષણ તેને
ટાળવાં. પ્રથમ શુભ ક્રમ કરે. કર્મ બે પ્રકાર-
નાં છે. ૧. વિહીત, ૨. નિષિદ્ધ. તેમાં વિ-
હીત એટલે જે કરવાની વેદ શાસ્ત્રે આજ્ઞા

૫૦

૩૩

કરી છે તે કર્મ ચાર પ્રકારનાં છે. ૧ નિત્ય,
૨. નૈમિતિક, ૩. કામ્ય, ૪. પ્રાયશ્ચિત. નિત્ય એ
ટલે પ્રાતઃકાલમાં નિત્ય સ્નાન સંધ્યા ગુરુ ઈ-
શ્વરની સ્તુતી, વંદન, દર્શન તથા ગીતાદિક
પાઠના નીયમ તે. નૈમિતિક એટલે ગ્રહણમાં
સ્નાન, દાન તથા ભગવતદર્શન, સ્મરણાદીક
સદાચાર તથા શ્રાદ્ધમાં પ્રાહ્મણાદિ ભોજન ત-
થા પ્રાહ્મણુદ્વારા, પિત્ર પૂજન તથા અભ્યાસતને
અન્ન આપવું તે. કામ્ય એટલે પુત્ર સ્ત્રી ધનાદિ
કુળની ઇચ્છા કરીને જે પુનેષ્ટિ તથા સ્વર્ગ-
ને માટે અગ્નિષ્ટોમાદિ યજ્ઞ કરવા તે. પ્રાય-
શ્ચિત જે પ્રકારનાં છે. સાધારણ તથા અસા-

ધારણુ. સાધારણુ એટલે ઇશ્વર નામોચારણુ તથા
 ગંગા સ્નાનાદિ જ્ઞાત અજ્ઞાત પાપ નાશક.
 અસાધારણુ એટલે જ્ઞાત પાપને નિવૃત્તિ કર-
 વાંના ઉપાયરૂપ ધર્મ શાસ્ત્રે જે જે વિધાન કર્યું
 હોય તે જેમ બ્રહ્મહત્યાના પાપને નિવૃત્તિ કરવા-
 માં અશ્વમેધ યજ્ઞાદિ તે. નિષેધ એટલે મદી-
 રા, માંસ, લસન, ડુંગલી, જુગટું, વેશ્યા,
 ચોરી, અપ્રીણુ, ગાંભે, ભાંગ, વિગેરે પરસ્ત્રી-
 ગમનાદિ ગ્રહસ્થને અને ત્યાગીને સર્વ સ્ત્રી
 માત્રનો ત્યાગ કરવો તે. વેદમાં કહ્યું છે તેન
 કરવું તે નિષેધકહીયે. જે કરવાની વેદ શાસ્ત્રે
 ના પાડી છે એ નિષેધકર્મોને ત્યાગીને વિહિત

નિષ્કામ કર્મ કરવાં ॥ ૩૩ ॥ મૂલ; એમ ક
 ર્મથી મેલનો, કરી અંતરથી ત્યાગ; પછી ઉ-
 પાસના આદરે, સહિત પરમ અનુરાગ ॥ ૩૪ ॥
 જો કર્મ કરે સકામ તો, ધરે અવતાર અપાર;
 પુન્ય પાપ ત્યાં ભોગવે, સુખ દુઃખરૂપ વિ-
 કાર ॥ ૩૫ ॥ માટે કર્મ સકામને, કરે નહિ
 બુદ્ધિમાન; નિષ્કામ કર્મથી મેલને, હરે રહિત
 અભિમાન ॥ ૩૬ ॥

દીકા—એવી રીતે નિષ્કામ કર્મથી અંતર
 મેલ દૂર કરી ઉપાસનાનો આરંભ કરે. અ-
 તી પ્રીતથી આદરે તે નહીં કરતાં જો સકા-

સિં

૩૫

મ કર્મ એટલે ફલની ઈચ્છાથી કરે તો, જે-
નો પાર ન આવે એવી અસંખ્ય યોનીમાં
ભટકે. ને જે શુભાશુભ કર્મ કર્યાં હોય તેનાં
ફલ સુખદુઃખ ભોગવે પણ જન્મ મરણ મટે
નહિ. માટે બુધિમાન પુરૂષ નિરાભિમાની થઈ
નિષ્કામ કર્મ કરી અંતર મેલને ત્યાગે તો-
જ દુઃખરૂપી અનંત યોનિનો પાર આવે;
નહિ તો સકામી થઈને અસંખ્ય યોનિમાં
અથડાયાં કરે તેટલા માટે શ્રી રવિરામ સ્વા-
મી કહે છે કે નિષ્કામ કમ પરિપકવ કરી
પછી ઉપાસનાનો આરંભ કરે ॥ ૩૪ ॥
॥ ૩૫ ॥ ૩૬ ॥ મૂલ; ઇટલું કરી ઉપાસના,

૫૦

૩૫

કરે સગુણ સુખરૂપ; રામકૃષ્ણ અવતારને,
 સેવે થઈ તદ્દરૂપ ॥૩૭॥ ટીકા-એવી રીતે પ્ર-
 થમ નિષ્કામ શુભકર્મથી અંતઃકરણના મળ
 (પાપ) દોષને દૂર કરી પછી વિશ્લેષ જે અ-
 ચલતા દોષને દૂર કરવા. પ્રથમ સગુણ ઉપા-
 સના શ્રી રામકૃષ્ણ અવતારની અનન્યપણાથી
 એક ચિત્તે કરે એટલે સગુણ મૂર્તિનું ધ્યાન
 પ્રથમ ચરણથી આરંભી મસ્તક પર્યંત કરે
 ને તદ્દરૂપ થઈ જાય. માનસી સેવા એટલે
 મનથી ૧ આવાહન, ૨ આસન, ૩ અર્ધ-
 પાદ (ચરણ પ્રક્ષાલન તથા અંદન પુષ્પ વિ-
 ગેરે ચડાવવું તે) ૪ આચમન, ૫ સ્નાન, ૬

વસ્ત્ર, ૭ ઉપવીત, ૮ પુષ્પ, ૯ સુગંધીવાળા પદાર્થ જેવા અગરબત્તિ, ધુપ દીપ વિગેરે. ૧૦ અલંકાર ધરાવવા તે, ૧૧ નૈવેદ્ય, ૧૨ તાંબુલ, ૧૩ પ્રદક્ષિણા કરવી, ૧૪ નમસ્કાર, ૧૫ સ્તુતિ, ૧૬ આરતી કરવી તે પછી વિસર્જન કરવું. ઉપર કહ્યા પ્રમાણે માનસિક પુજા કરે. પણ પુજા સમયે મનના અંતર શ્રી સગુણરૂપમાં તદલીન થઈ જાય. કહ્યું છે કે દેવોભૂત્વા દેવંયજેત્ ॥ અર્થ દેવરૂપ થઈને દેવને પુજે કામમાં વૃત્તિ જવા દેવી નહી તે મૂર્તિરૂપ થઈ જવું, ત્યારે ધ્યાન કહેવાય. માટે પ્રથમ સગુણ ઉપાસના કરવી

જે મૂર્તિ ઉપર રૂચિ હોય તે મૂર્તિને અંતર-
 માં સ્થાપન કરવી અથવા મૂર્તિમાન શ્રીગુરુનું
 ધ્યાન ધરવું એજ ઉત્તમ ઉપાસના છે. એ-
 મ સગુણ ઉપાસનામાં ચિત્ત સ્થિર થયા
 પછી નિર્ગુણ જે પરમાત્માનું નિરાકાર સ્વ-
 રૂપ છે તેને સ્વ આત્માથી અભિન્નરૂપ ધા-
 રીને તેમાં ચિત્તને તદ્દલીન કરે. કેવલ્યોપ-
 નિપદ્ધયાં કહ્યું છે કે-હૃત્પુંડરીકં વિરજંવિશુ-
 દ્ધં વિચિંત્ય મધ્યે વિશદં વિશોકં-અર્થ -હૃ-
 દયરૂપ કમલને રજોગુણ તમોગુણથી રહિત
 શુદ્ધ કરીને તે -હૃદય કમલની મધ્યમાં ઉ-
 જવલ દેદિપ્યમાન પ્રકાશ તથા શોક રહિ-

સિં

૩૭

ત એવા બ્રહ્મ સ્વરૂપનું સન્નતીય વૃત્તિના
પ્રવાહ રૂપ ચિંતન કરવું એટલાજ વાસ્તે
શ્રીરવિરામ સ્વામીએ પ્રથમ કર્મ પછી ઉ-
પાસનાનું વિવેચન કર્યું છે. મૂલ; એમ સ-
ગુણ સેવા કરી, મૂકી મનની તાંણ; ઉપા-
સના નિર્ગુણ કરે, ધરે ધ્યાન નિર્વાણ॥૩૮॥
ટીકા—કેટલાક મનમુખી પુરૂષોના વચ્ચનો
પુર્વ ઉત્તર વિચાર નહિ કરતાં નાસ્તિકોના
સંગથી મનની તાણુ એટલે મત મતાંતર-
માં જઈને દુરાગૃહથી ખેંચ તાણુ કરી શ-
બ્દનું તાત્પર્ય જોયા વિના વેદ શાસ્ત્ર વિ-
હીત એવા કર્મ ઉપાસનાની નિંદા કરીને

૫૭

૩૭

કેવલ દુઃખનેજ એટલે લક્ષ્યોરાશીને લોગ-
વે છે. માટે કોઈ દેવની તથા ધર્મ કરમ
ઉપાસનાની નિંદા ન કરવી એમ સંત પુ-
રૂષોએ દયા કરીને કહ્યું છે કે નિંદા કરવા
માં બહુ પાપ છે તેમાં પ્રમાણ. પાપીનામ્
પાપગણનામાયઃ કરોતિ નરાધમઃ સત્યત્વે તુલ્ય
પાપીસ્યાત્ મિથ્યાત્વોદ્વિગુણીભવેત્ ॥ પાપી
પુરૂષોના પાપોની ગણના જે કરે છે તે
નિંદક પુરૂષ નરોમાં અધમ છે કેમકે જેની
નિંદા કરે છે તે સાચી હોયતો તે નિંદક પુરૂ-
ષ પણ તેવોજ પાપી થાય છે. ને જે નિંદા
ખોટી હોય તો ઉલટો નિંદક બનણો પાપી

સિ૦ થાય છે માટે વિવેકી પુરૂષોએ કોઈનિ નિંદા
 ન કરતાં પોતાના દોષો ટાળવા વાસ્તે દૈવિ
 સંપત્તિના ગુણો મૈત્રિ કરુણાદિ તથા યમ
 નિયમાદી ધારવાને જેમ શાસ્ત્રમાં વિધાન
 કર્યું હોય તેમ અનુક્રમે કર્મ તથા સગુણ
 ઉપાસના તથા નિર્ગુણ ઉપાસનાને કરી મલ
 વિશ્લેષ દોષ નિવૃત્ત કરી પછી શુદ્ધ જ્ઞાનનો
 પાત્ર થાય છે. જેમ વસ્ત્ર મેલુ હોય તો રં-
 ગ લાગે નહી જ્યારે સાબુ વિગેરેથી સ્વચ્છ
 કરીએ ત્યારે સુશોભિત રંગ લાગે તેમ જ્યાં
 સુધી અંતઃકરણ મલ વિશ્લેષરૂપ દોષથી દુ-
 શ્ચિત છે ત્યાં સુધી શુદ્ધજ્ઞાનરૂપ રંગ લાગે-

સિ૦

૩૮

જ નહિ માટે સતપુરૂષો વારંવાર પોકારીને
 કહે છે કે પ્રથમ નિષ્કામ કર્મ પછી સગુ-
 ã ઉપાસના પછી નિર્ગુણ ઉપાસના, પછી
 શુદ્ધજ્ઞાન સંપાદન કરવું ॥ ૩૮ ॥ મલ; રં-
 વિગીતામાં ધ્યાનની, કાહિ રીત સુઘરુપ; ગુ-
 રુગમથી જો ગમ લહે, તો પામે શુદ્ધ સ્વરુપ
 ॥ ૩૯ ॥ ટીકા શ્રી રવિરામ સ્વામી કહે છે
 કેં શ્રી ભગવતગીતામાં શ્રી કૃષ્ણ પરમાત્મા-
 એ અર્જુન પ્રત્યે જે યોગ કહ્યો છે તે પ્રમા-
 ã જાણીને શ્રી ગુરૂ મુખેથી વિધી પૂર્વક અ-
 ભ્યાસ કરે તો નિશ્ચે શુદ્ધ સ્વરૂપને પામે. ઈ-
 દાની કાલમાં યોગના ગ્રંથો ઘણા છે પણ હઠ

યોગ ગુરૂ વિના કરવો તે દુર્ઘટ જાણી અત્રે લ-
ખ્યો નથી. તે માટે જ્ઞાન યોગ લખ્યો છે. તે જ્ઞા-
ન યોગ પણ ચિત્ત વૃત્તિના નિરોધ રૂપે યોગનું
લક્ષણ ઘટે છે. પાતાંજલ સૂત્રમાં કહ્યું છે કે
યોગાશ્રિત વૃત્તિં નિરોધઃ તે ચિત્ત વૃત્તિનો નિ-
રોધ બે પ્રકારથી થાય છે. ૧ રાજયોગથી,
૨ હ્રઠયોગથી, તેમાં રાજયોગની રીતિ અ-
ત્રે લખીએ છીએ. પદ્માસનવાલી ધ્યાન મુ-
દ્રા તર્જની આંગલી અંગુઠાના મધ્યભા-
ગમાં અડાડી રાખી બાકીની ત્રણે આંગલી-
ઓ લાંબી કરી રાખવી તેથી બંને હાથો
હીંચણપર રાખી ઉત્તર તરફ મોઢું કરી

દ્રષ્ટિ જમીનપર રાખવી. આ ભુચરિ મુદ્રા
કહેવાય છે. આમાં પ્રથમ ધુમસ વિગેરે
ધ્યાનના પ્રકરણમાં કહ્યા પ્રમાણે દરશાય છે.
વળી જુ મધ્યમાં દ્રષ્ટિ રાખી ધ્યાન કરવું
તે ચાચરી મુદ્રા કહેવાય છે. ત્યાં પણ
સૂર્ય ચંદ્રાદિ ધ્યાનના પ્રકરણમાં કહ્યા મુ-
જબ દેખાય છે આમ થવા બાદ સુષુમ્ણા
વાટે બ્રહ્મ રંધ્રમાં જવાય છે. એ ક્રિયાને
ઉન્મુની મુદ્રા કહે છે. અજંપાથી પણ સ્વ-
રૂપ પ્રાપ્તિ થતાં શાંતિ પ્રાપ્ત થાય છે
તેનો વિધી આ પ્રમાણે છે. સિદ્ધાસન, પ-
દાસન, કિંવા સ્વસ્તિકાસન કરીને ઉત્તર મુ-

સિ૦

૪૦

ખે ખેસવું પછી નાસિકાનાં છીદ્રથી બાહ્યાર
 બાર આંગલ છેટેથી ॥સો॥નો ઉચ્ચાર કરી
 અપાન વાયુને અંદર -હૃદયાકાશમાં લાવવો
 ને ત્યાંથી ॥ હ ॥ નો ઉચ્ચાર કરી પ્રાણ
 વાયુને નાસિકાનાં છીદ્રની બાહ્યાર બાર આં
 ગલ લાવવો આમ વારંવાર કરવું અને બા-
 હ્યાર કિંવા હૃદયાકાશમાં જે જતા આવતા
 પ્રાણાપાનની ગ્રંથી પડે છે તેમાં નજર રાખવી.
 ત્યાં જે વિચિત્ર લીલાની ઉત્પત્તિ તથા નાશ
 થાય તે જોયાં કરવી. ને જે લીલા ઉપજ્યા
 બાદ નાશ ન પામે તેમાં વૃત્તિઠરાવવી (ચિ-

દાકાશમાં વૃત્તિ ઠરાવવી) પછી સ્વરૂપનું સાક્ષા-
તકારપણું કરી બ્રહ્માનંદનો અનુભવ કરવો.
ઉપર લખેલા કેવલ રાજયોગથી થોડા શ્રમે
મહાનફલની પ્રાપ્તિ થાય છે ॥ ૩૯ ॥

મૂલ; ધ્યાન ધરી અંતર ઠરી, રાખિ નિજ પ-
દ આશ; જીવ શિવ એકતા વિષે, હૃદય ધરે
હુલાસ ॥ ૪૦ ॥ ટીકા-ઉપર કહી આવ્યા
મમાણે નિરગુણ સગુણ ધ્યાન ધરી અંતર-
માં ઠરી કહેતાં શાંત થઈ પછી શ્રી ગુરૂ-
કૃપાથી ધ્યાન પ્રતાપે વિચાર ઉત્પન્ન થાય
કે જેનું ધ્યાન ધરું છું તે મારાથી બુદ્ધો
છે કે તેજ હું છે એમ નિજપદ કહીયે શુ

સિ૦

૪૧

દ્વ સ્વરૂપમાં ઈચ્છા રાખે ને જીવ શિવની
એકતામાં જે સંશય છે તે શ્રી ગુરુ મુખે-
થી નિવૃત્ત કરીને -હૃદયમાં આનંદ પામે
છે ॥ ૪૦ ॥ મૂલ; મહા વાક્ય જે વેદનું, ગુ-
રુ મુખ કરે વિચાર; શુદ્ધ તસ્તુ ધારણ કરે,
માયા તજે અસાર ॥ ૪૧ ॥ તત્ત્વમસિ મહા
વાક્યનો, જ્યારે સમજે ભેદ; ભાગ ત્યાગ લ-
ક્ષણાવડે, કરે ભેદ ભ્રમ છેદ ॥ ટીકા વેદનાં
જે ચાર મહા વાક્ય તેમાં ૧ ઋગ્વેદનું
પ્રજ્ઞાનમાનંદબ્રહ્મ. ૨ યજુર્વેદનું અહં બ્રહ્માસ્મિ.
૩ સામવેદનું તત્ત્વમસિ. ૪ અથરવેદનું અયં

૫૦

૪૧

આત્માપ્રહ્મ. અર્થ. પ્રજ્ઞાન કહીયે ત્વંપદાર્થ જીવા
 ત્માપ્રહ્મ કહીયે તત્પદ ઈશ્વરછે. ૧. અહુ' કહીયે
 જીવાત્મા હુ', પ્રહ્મ કહીયે ઈશ્વર રૂપછું. ૨.
 તત્ નામ જે ઈશ્વર તે તત્ત્વમસિ એટલે તુંછે.
 ૩. અયં કહીયે અપરોક્ષ આત્મા એટલે જી-
 વાત્મા, પ્રહ્મ કહીયે પરમાત્મા રૂપછે. ૪. અહી-
 યાં લક્ષણા ત્રણ પ્રકારની છે. ૧ જહત્ લક્ષ-
 ã. ૨ અજહત્ લક્ષણા. ૩ જહદા જહદલક્ષણા.
 તે મધે જહત્ કહીએ વાચ્ય અર્થ સમગ્રને
 ત્યાગીને વાચ્યના સંબંધીનું ગ્રહણ થાય તે.
 જેમ. ગંગાયાં ઘોષ, તેમાં ગંગાપદનો અર્થ
 દેવ નદીનો પ્રવાહ રૂપ વાચ્ય અર્થ, તેમાં

ગાયોનો વાઢો સંભવે નહી તેનો ત્યાગ કરીને એ વાચ્યનો સંબંધી જે તીર તે ઉપર ઘોષ છે. ૧. અજહત્ કહીયે વાચ્ય અર્થ સહિત વાચ્યના સંબંધી અધીક અર્થનું ગ્રહણ થાય તે. જેમ શોણોધાવંતિ. તેમાં શોણપદનો વાચ્ય અર્થ લાલ રંગ તેમાં ધાવન ઘટે નહી માટે લાલ ગુણવાલા અશ્વાદિ ગુણી રૂપ અધિક અર્થનું ગ્રહણ તે ૨. આ બંને લક્ષણોએ મહા વાક્યના અર્થમાં ઉપયોગી નથી માટે બંનેને મૂકીને ત્રીજી ભાગ ત્યાગ લક્ષણ કહેતાં ભાગ કહીયે. શક્યાર્થના એક દેશને ત્યાગ કરીને એક ભાગનું ગ્રહણ કરવું જેમ

સોડયંદેવ દત્તઃ તેમાં સોપદનો અર્થ અતી-
તકાલ. કાશી આદિ દેશાંતર સહિત દેવદ-
ત્તનું શરીર અને અયંપદનો અર્થ વર્તમાન
કાલ સમીપ વર્તિ દેશ સહિત દેવદત્તનું
સરીર. તે બંને પદોની એકતા એટલે સોના
અર્થમાંથી તે દેશકાલના સંબંધને મૂકીને
કેવલ દેવ દત્તનું શરીર માત્ર એ સોપદનો
સક્યાર્થ તેમ અયંના અર્થમાંથી વર્તમાનકાલ
તથા સમીપ દેશના સંબંધને ત્યાગીને કે-
વલ દેવ દત્તનું સરીર માત્ર કાશીમાં હતું
તેજ આછે તેમ જીવાત્મા કહીયે વ્યષ્ટિ અ
વિદ્યા અથવા અંતઃકરણ વિશિષ્ટ ચૈતન તથા

સિ૦

૪૩

અલ્પજ્ઞ પરિછિન્નાદિ ધર્મવાળો એ વાચ્ય
 અર્થ છે તેમાંથી ભાગ ત્યાગ કહીએ ઉપાધિ
 અવિદ્યાદિ તથા તત્કૃત ધર્મોનો ત્યાગ કરીને
 કેવલ સાક્ષી રૂપ લક્ષ્ય ચેતન માત્રનું બ્રહ્મ
 તેમ તત્પદાર્થ ઇશ્વર કહીએ. માયા ઉપાધિ
 તથા માયા કૃત સર્વજ્ઞતાદિક જે ધર્મો વિ-
 શિષ્ટ ચેતન ઇશ્વર તેમાંથી ઉપાધિ માયા ભા-
 ગ તથા માયા કૃત ધર્મોનો ત્યાગ કરીને
 કેવલ માયાનો અધિષ્ઠાન ચેતન લક્ષ્યાર્થ
 તેનું બ્રહ્મ એ રીતે ચારે મહા વાક્યોમાં ભાગ
 ત્યાગ લક્ષણાવડે જીવ ઇશ્વરનું લક્ષ્ય સ્વરૂપ
 એક જાણવું એમ શ્રી ગુરૂદ્વારા વિચાર કરે

૫૦

૪૩

ત્યારે શુદ્ધ સાક્ષી સ્વરૂપ જીવના લક્ષ્યને
 તથા ઈશ્વરના લક્ષ્યને પરમાત્મા રૂપ જાણે
 ત્યારે અસાર જે અવિદ્યા તથા માયા ઉપા-
 પાધિનો તથા ભેદ બ્રમ છેદ કહેતાં દ્વૈતપ-
 ભુ તેનો છેદ એટલે નાશ થાય છે. માટે
 ગુરૂદ્વારા સાક્ષાતકાર કરે. ઉપર લખેલા ચા-
 ર વેદના ચાર મહા વાક્યનું ગુરૂ મુખે ભા-
 ગ ત્યાગ (જહા જહા) લક્ષણથી બ્રાં-
 તી રૂપ જે ભેદ તેને છેદી શુદ્ધ સ્વરૂપને
 જાણી અસાર જે માયાનો ત્યાગ કરે ॥ ૪૧ ॥

૪૨ ॥ મૂલ; ઉપાધીના ભેદથી, જીવ શિવનો
 ભેદ; ટલે ઉપાધી એક રવિ, કહે પોકારી

સિં

૪૪

વેદ ॥ ૪૩ ॥ ટીકા-તામસ મલિન ઉપાધી-
 થી જીવપણું સાત્ત્વિકી માયા ઉપાધીથી શિ-
 વપણું બેઉ ઉપાધિ ગુરૂદ્વારા દૂર કરે તો શ્રી
 રૂવિરામ સ્વામી કહે છે કે જીવ ઇશ્વરનું લ-
 ક્ષ્ય સ્વરૂપ એકજ છે એમ વેદ પોકાર કરી
 કહે છે ॥ ૪૩ ॥ મૂલ; પિંડ બ્રહ્માંડે એક
 છે, દશોદિશા ભરપુર; કોઈ ઠામ ઠાલો નહિ,
 સઘળે હાલહજૂર ॥ ૪૪ ॥ એમ વિચારી આ-
 પમાં, માલ બ્રહ્મ સ્વરૂપ; અઘંડ અરૂપ આ-
 ત્મા, તે પોતે તદ્દરૂપ ॥ ૪૫ ॥ જો સઘળે સુ-
 ભર મર્યો, પુર્ણ બ્રહ્મ પ્રકાશ; તો પોતામાં કે-

મ નહિ, એમ કરે અજ્ઞતા નાશ ॥ ૪૬ ॥
જો પોતામાં બ્રહ્મ છે, તો પોતે તે રૂપ; એમ જા-
ણી ગુરુ જ્ઞાનથી પામે સત્ય સ્વરૂપ ॥ ૪૭ ॥
ટીકા-જે બ્રહ્મ એકજ સઘલે દશોદિશામાં
ભરપુર છે તેના વિના કોઈ પણ ઠામ ઠા-
લો નથીજ. પિંડમાં તેમજ બ્રહ્માંડમાં ભર-
પુર હાલ હજુર કહેતાં પોતા પાસેજ છે
ત્યારે શ્રી ગુરુ કૃપાથી અનુભવ કરવો જોઈ-
એ કે જો સચરાચર જે સ્વરૂપ છે તે। તે
મારામાં પણ તે હોવો જોઈએજ એમ
વિચારી અજ્ઞતા જે અજ્ઞાનપણું તે દૂર
કરવું જોઈએ. તેમ જો તે સ્વરૂપ પોતેજ

બ્રહ્મ સ્વરૂપ સાજાતકાર થયો તેમાં સંશય
 નહિ ॥ ૪૪ ॥ ૪૫ ॥ ૪૬ ॥ ૪૭ ॥
 મૂલ; ઉપાધિ જીવ શિવની, જ્યારે થાય ના-
 શ; ત્યારે સઘલે બ્રહ્મમય, દરશે પરમ પ્રકાશ
 ॥ ૪૮ ॥ બ્રહ્મ ઇચ્છે તો બ્રહ્મ થઈ, કાપ્યાં
 સર્વે કર્મ; જીવ શિવના રૂપનો જાણ્યો સઘ-
 લો મર્મ ॥ ૪૯ ॥ ટીકા એવી રીતે જીવ
 શિવની ઉપાધીથી દૂર થયો એટલે ઉપાધિ
 નાશ પામી ત્યારે સઘલે બ્રહ્મમય કહેતાં
 યાવત્ દૃષ્ટિગોચર વસ્તુને પોતાનું બ્રહ્મ
 સ્વરૂપ પરમ પ્રકાશ કહેતાં જ્ઞાન રૂપ પ્રકાશ

થી શુદ્ધ સ્વરૂપ જાણ્યું તેમજ પ્રથમ પોતે
 બ્રહ્મને પામવા ઇચ્છા કરતો હતો તેજ
 પોતે સ્વરૂપાકાર થયો તથા સર્વ શુભાશુભ
 કર્મને કાપી જીવ શિવનો મરમ કહેતાં લ-
 ક્ષ્યરૂપ સાર અર્થ જાણ્યો એટલે સાક્ષાત્કાર
 અપરોક્ષ અસંભાવના (જીવ બ્રહ્મનો ભેદ
 છે કે અભેદ એવો જે સંશય તેનું નામ અ-
 સંભાવના) દેહાદિક જગત સત્ય છે ને
 હું પરમાત્માથી જુદો છું એવી જે બ્રાંતી
 તે વિપરીત ભાવનાથી તથા વિપરીત ભાવ-
 ના રહિત નિશ્ચય કર્યો. ॥ ૪૮ ॥ ૪૯॥
 મૂલ; ઉપાધિ જીવ શિવથી, વ્યાતિરેકપદ નિ

ષ્કામ; અવિનાશિ અસ્વંડ સદા, નિરાલંબ નિ
 જધામ ॥ ૫૦ ॥ રવિદાસ નીજરૂપનો, પૂર્ણ
 થયો પ્રકાશ; ભેદ મટ્યો જીવ શિવનો, થ-
 યો કર્મનો નાંશ ॥ ૫૧ ॥ ટીકા મલીન અ-
 વિદ્યાને શુદ્ધ માયાના યોગથી જીવ શિવ-
 થી વ્યતિરેક કહેતાં જે જુદું શુદ્ધ સ્વરૂપ
 નિર્વાણપદ જે મોક્ષપદ કામનાથી રહિત
 અવિનાશી અખંડ આધાર રહીત નિજ-
 ધામ કહેતાં સ્વધામ જે પ્રકાશરૂપ પા-
 મી દ્વૈતપણું અંધારૂ નિવૃત્ત થયું એટલે અ-
 દ્વૈતપદમાં લીન થતાં કર્મ માત્ર જ્ઞાનના યો-
 ગથી નાશ થઈ કેવલ શુદ્ધ અદ્વૈત સ્વરૂપ

થયો એટલે તે પુરૂષને કંઈ પણ કરમ કર-
વાં રહેતાં નથી ॥ ૫૦ ॥ ૫૧ ॥ ઉપર
કહ્યા પ્રમાણે કર્મ ઉપાસના સંયુક્ત જ્ઞાન
પામ્યા વિનાજ થોડી થોડી અહિંચી તહિ-
ચી વેદાંતની વાર્તા સાંભળીને નાસ્તિક લો-
કો વૃથા કરમથી ભ્રષ્ટ થઈને કહે છે કે
કરમ કરવાથી શું થાય પણ સાંગોપાંગ વિ-
ધિ પુર્વક કરમ ઉપાસના કરી શુદ્ધ સ્વરૂપ
થઈ પછી કર્મ કરે અથવા ન કરે તો બાધ
નહિ તે વિષે મૂલ; યોગ યોગનું કામ શું, શું
કરવા છે વેદ; જ્યારે શુદ્ધ સ્વરૂપમાં, શમ્યા
સકલ ભ્રમ મેદ ॥ ૫૨ ॥ જપતપ તીર્થ ને-

શિ.૦

૪૭

મ યજ્ઞ, શું કરવાનું કામ; વેદ વિધી આચાર
 તે સર્વે પાઠયું ઠામ ॥ ૫૧ ॥ હર્ષ શોક તૃ-
 ણ્ણા મટી, મટયા વાદ વિવાદ; હું મારું મમતા
 મટી, સત્ગુરુને પ્રસાદ ॥ ૫૪ ॥ રવિ ક્રિયા
 જે દેહની, સરવે મેલી પાર; શુદ્ધ સ્વરૂપ
 સાક્ષી થયો, ભાસ્યો બ્રહ્માકાર ॥ ૫૫ ॥
 ટીકા જ્યારે પોતે શુદ્ધ સ્વરૂપ થયો ને દે-
 હની ક્રિયા કરવા પણ શક્તિમાન નથી તેવા
 અપરોક્ષ જ્ઞાની કહેતાં સાક્ષાતકાર થયેલા
 પુરૂષને પછી યોગ યજ્ઞ વેદવિધિ શુભા શુ-
 ભ કર્મ વિગેરે કંઈ પણ કર્તવ્ય માત્ર રહ્યા

જ નહિ તે તો પોતાના શુદ્ધ સ્વરૂપમાં ત-
લ્લીન થઈ રહ્યા છે જેની બ્રાંતિ માત્ર છેદાઈ
ગઈ છે તેવા આત્મવિત્તને જપતપ તીર્થ વૃત
આચાર નિયમ યોગ યાગ વિધિ નિષેધ
સર્વે સ્વ સ્વરૂપમાં સમાવ્યું છે તેજ આત્મ
વિત્તને શ્રી વેદ ગુરુ ઈશ્વરની કૃપાથી હર્ષ
શોક તૃષ્ણા વાદ વિવાદ હું મારું મમતા
અહંતા સર્વે શાંત થઈ છે. તેવા પુરૂષને શ્રી
રત્નિરામ સ્વામી કહેછે કે કિંચિત્ માત્ર
કર્તવ્ય રહ્યુંજ નથી. પોતે સ્વરૂપમાં તલ્લીન
થયોને પોતાની દેહ સુધીની ક્રિયાનું ભાન
નથી તો વેદ વિધિ તે કેાણુ કરે ? સાક્ષાત

સિં

૪૮

સ્વરૂપનો બોધ થયેલા પુરૂષને કાંઈ વિધિ
 નિષેધની આજ્ઞાજ નથી પણ ઉપર કહેલા
 પદને પામ્યાજ વિનાજ વૃથા બ્રહ્મજ્ઞાનની
 વાંતો કરે અને અંતરમાં અનેક પ્રકારની
 ઉપાધિને વિવિધ પ્રકારના ઘાટ ઘડ્યા કરેછે
 ને અદ્ય વસ્તુની હાણુથી ચિત્ત ભ્રમિત થઈ
 જાયછે. તુચ્છ લાભથી આનંદ માનનારા કો-
 ડીના લોભથી ગુરૂ બ્રાહ્મણ સંતની ઘાત કર-
 તા ડરતા નથી ને વાંતો કરે ત્યારે તો સાક્ષા-
 ત બ્રહ્મ જ્ઞાની થઈ જાયછે પણ પૂર્વે કલા પ્ર-
 માણે જ્યારે બ્રહ્મજ્ઞાનની દશા આવે. અને
 અંતરમાંથી ઉપર લખેલા વિકાર માત્ર ના-

શ થઈ જાય તે પુરૂષને કાંઈ કર્તવ્ય નથી.
 તે દશા જ્યાં સુધી પ્રાપ્ત થઈ નથી ત્યાં સુધી
 વેદ વિધી અવશ્ય કર્તવ્ય છે. તે વિશે આ-
 ગળ કહેવાશે ॥ ૫૨ ॥ ૫૩ ॥ ૫૪ ॥ ૫૫ ॥
 મૂલ; જ્યારે સાતમી ભુમિકા, પામ્યો ગુરુ પ્ર-
 તાપ; ત્યારે કર્મ ઉપાસના, મટી વેદની વાત
 ॥ ૫૬ ॥ જ્યાં સુધી નથી પામીયો, પૂર્ણ પદ-
 ને આપ; ત્યાં સુધી કરવાં પડે, કર્મ ધર્મ વિ-
 થી જાપ ॥ ૫૭ ॥ જ્યાં સુધી વહેવારમાં, કરે
 શુભાશુભ કર્મ; ત્યાં સુધી વિધિ વેદની, પાલે
 પૂર્ણ ધર્મ ॥ ૫૮ ॥ નીતિ સહિત વહેવારમાં,

करे जगत्नां काम; वेद विधियुत आचरे, तो
 रीजे श्री राम ॥ ५९॥ रामगुरु रीज्या विना,
 मळे न आत्मज्ञान; रविदास पद तो मळे, जो
 सेवे संत सुजाण ॥ ६० ॥ टीका. ज्यां सुधी
 सातमी बुभिकानुं ज्ञान थयुं नथी अटले
 प्रथम. १ शुभ धर्मा. २ सुविचारणा. ३
 तनुमानसा. ४. सत्वापति. ५. असंशंकित.
 ६. पदार्थाभाविनी. ७. तुरीया. अर्थ-पूर्वना
 पुन्यथी विषयमां दोष बुद्धिने गुड सत्शा-
 स्त्र तीर्थमां प्रीति ने श्रवाण मननमां तत्प-
 रता. परमेश्वर विना अन्य पदार्थमां अङ्ग-

ચિ. ભગવદ્ ગુણગાતાં પુલકિત હૃદય, દિન
દિનમાં અધિક સુહેત વૃદ્ધિ પામે છે ॥ ૧ ॥
બીજી વિચારણા ભુમિકામાં એકાંતમાં બેસી
વિચાર કરે કે હું કેાણુ છું ને આ સંસાર
શું છે એવો સાર અસારનો વિચાર કરવો
॥ ૨ ॥ તનુમાનસા કહિએ બહાર તથા
અંતર વિષયોથી ચિત્તનો નિરોધ કરીને
નિરંતર બ્રહ્મરૂપ દ્વેય સ્વરૂપમાં સખતિય વૃ-
ત્તિની સ્થિતીરૂપ મનની સૂક્ષ્મરૂપતા તનુ-
માનસા શબ્દનો અર્થ છે ॥ ૩ ॥ ચતુર્થી
ભુમિકા પૂર્વે કહ્યા પ્રમાણે બ્રહ્મચિંતનરૂપ નિ-
દિધ્યાસન કરવાથી પ્રગટ થયું. સંશય વિ-

પર્યય રહિત તત્ત્વજ્ઞાન તે જ્ઞાનવડે કરીને
 આત્મામાં નામરૂપાત્મક દેહાદિક સર્વ જગ-
 ત મિથ્યારૂપ પ્રતીતિ થાયછે. જેમ સમુદ્રમાં
 ફેણુ છદ્ બુદ્ધાતરંગ મિથ્યારૂપ પ્રતીતિ થા-
 ય છે ॥ ૪ ॥ પંચમી અસંશકિત કહેતાં
 ચતુર્થી ભુમિકામાં નિશ્ચય કર્યું. સર્વથી અસં-
 ગ અમિશ્રરૂપ બ્રહ્મસ્વરૂપ છે, તે બ્રહ્મ-
 સ્વરૂપ છે તે બ્રહ્મસ્વરૂપમાં અધિક અભ્યાસ
 કરવાથી દેહાભિમાન નિવૃત્તિ થાય છે.
 જેમ અન્ય શરીરની પ્રતીતિ થાય છે તેમ
 સ્વ શરીરમાં અહંતા મમતા રહિત થવું તે
 ॥ ૫ ॥ પદાર્થભાવિની કહીએ. જેમ સુવર્ણ-

ના જાતા પુરૂષને કટક કુંડલાદિ ભુષણો વિ-
દમાન હોય છે તો પણ સર્વે સુવર્ણરૂપજ પ્રતી-
તિ થાય છે તેમ દેહથી લઈને બુદ્ધિ પયંત
જે પદાર્થ કહેવાય છે તે સર્વે પદાર્થનો અ-
ભિધાન અધિષ્ઠાન બ્રહ્મરૂપથી પ્રતીતિ થા-
ય છે ॥ ૬ ॥ તુરીયા સક્ષ્મી ભુમિકામાં

હું પ્રમાતા તું કહેતાં પ્રમેય-
ને વિષય કરનાર જે પ્રમાણ એ ત્રિપુટી
રૂપ દ્વૈતની જેમ ચતુરથી પંચમી ભુમિકા-
માં ભાવરૂપ કરીને પ્રતીતિ થાય છે તેમ તુ-
રીયામાં પ્રતીતિ થાય નહીં. જેમ અભાવરૂપે
કરીને સૃષ્ટિ ભુમિકામાં દ્વૈત પ્રતિતી થાય છે

સિં. તેમ પણ પ્રતિતી થાય નહીં. ભાવાભાવથી ર-
 હિત મનવાણીથી અગમ્ય જે પ્રભસ્વરૂપ છે
 ૫૨ તે બ્રહ્મરૂપે યોગી સ્થિત રહે છે. ॥ ૭ ॥
 તે ભુમિકાને પ્રાપ્ત અનુક્રમે થયો નથી ત્યાં
 સુધી યથા વેદ વિધિ કર્મ કરવાં ને શ્રી ગુરુ
 કૃપાથી અનુક્રમે પ્રથમ બીજી ત્રીજી ચોથી
 એમ સાતમી ભુમિકાને પોહોઝ્યો કે તે પુ-
 રૂષને કિંચિત્ માત્ર કર્તવ્ય છેજ નહીં. ક-
 ર્મ ઉપાસના વેદ વિધી તેને નથી પણ
 જ્યાં સુધી પુરુષ પદ જે સ્વરૂપને યથાર્થ ન-
 થી પામ્યો ત્યાં સુધી અવશ્ય કર્મ ધર્મ ગુ-
 રુ મંત્ર રામ મંત્રાદિ જાપ અવશ્ય કર્તવ્ય

છે. તેમજ જ્યાં સુધી વેહેવારમાં પુરૂષ છે
ને તે વ્યવહારીક કામકાજ કરે છે ત્યાં
સુધી કર્મ ધર્મ વેદ વિધિ કરવાની છે. ને
પોતાના ઘરના તથા દેહના વેહેવારની શુદ્ધિ
નથી ને માત્ર સ્વ સ્વરૂપમાં તદ્દલીન છે તેને
તો કર્તવ્ય નથી માટે શ્રી રવિરામ સ્વામી
કહે છે કે જગતમાં પુરૂષે રહીને નિતિ-
વાન થઈને એટલે સ્વપત્ની સાથે રૂતુમાં ગ-
મન અને પરસ્ત્રી માતા પુત્રી બેન તુલ્ય બા-
ણવી. પર દ્રવ્ય પથ્થર તુલ્ય બાણી કેાઈની
જુઠી સાક્ષી ન પુરવી, લાંચ ન લેવી, જુઠું
ન બોલવું, રાગદ્વેષ ન કરવો. તેમજ સ્ત્રી-

સિં

પર

પ્ર૦

યોગે સ્વપતિ વિના પર પુરૂષને પિતા, પુ-
 ત્ર, ભાઈ તુલ્ય જાણી એક મને પતીનેજ
 ઇશ્વર જાણવા તેમજ પુરૂષે, એક ગુરૂનેજ
 ઇશ્વર જાણી સેવવા, એવી રીતે વ્યવહારમાં
 નીતીથી વરતે'ને વેદ વિધિ પુર્વક શુભ ક્રી-
 યા કરે તો અવશ્ય રામ જે પરમાત્મા તે
 પ્રસન્ન થાય છે અને રામ તથા શ્રી ગુરૂ
 પ્રસન્ન થયા વિના કોટી કલ્પ સુધી આ-
 ત્મજ્ઞાન પામેજ નહિ માટે શ્રી રવિરામ
 સ્વામી કહે છે કે આત્મજ્ઞાની સંત માહા-
 ત્મા જેનાં લક્ષણ આગલ કહેવાશે એવા જે
 સુજન કહેતાં અતિ વિવેકી સંતને સેવ્યા

પર

વિના નિજપદ દુર્લભ છે. તેમ નહિ સમ-
જતાં વાચિક જ્ઞાની એકદમ કરમ ઉપાસના
ત્યાગી શિષ્યનોદર પરાયણ થઈ નિજપદ-
થી પતિત થાય છે ને લક્ષ ચોરાશી યોનિ-
માં અસંખ્ય યુગ સુધી અથડાય છે. તેટલા
માટે માહાત્મા પુરૂષોત્તે કૃપા કરીને મોક્ષ
માર્ગ દરસાવ્યો છે ॥ ૬૦ ॥ નારિતક-સ્વા-
ર્થિ કલયુગી ભક્તો વિષે. મૂલ; સતગુરુને કપટ-
થી, સેવે લેવાજ્ઞાન; રતિદાસ એ મુઠમતિ, પા-
મે નરક નિદાન ॥ ૬૧ ॥ નરકે પડવાનાં ક-
રે, કુડાં જગમાં કામ; ભક્તભેલ ઉપર ધરે, અં-
તર અવગુણ ધામ ॥ ૬૨ ॥ વેદ પંથમાં ચાલવું,

ए छे अघरी वात; तेथी निंदा आदरे, मुख
मूढ कुजात ॥ ६३ ॥ रविदास विधि वेदनी,
समजे नहिं गमार; मुजाइने मत करे, जावा
जमने द्वार ॥ ६४ ॥ सुतवित दारा देहमां,
ज्यां सुधी छे भाव; त्यां सुधी विधी कर्ममां,
करे नही अणभाव ॥ ६५ ॥ देह तणुं पोषण
करे, पोषे पुत्र परिवार; वेद कर्मने निंदातां, ला-
जे नहिं लगार ॥ ६६ ॥ दुष्ट कर्म करवा
विषे, जलदि थाय तैयार; शुभ मार्गमां चाल-
तां, आलस करे अपार ॥ ६७ ॥ सुराघरना

કામમાં, કુડાં કરવા કર્મ; પાપ પોટલાં બાં-
ધવા, કરે અપાર અધર્મ ॥ ૬૮ ॥ રવિવેદના
ભેદની, સમજણ અઘરી રીત; તે કરવા સમર્થ
નહી, પછી નિંદા કરે અનીત ॥ ૬૯ ॥ રાવિ-
દાસ નીતિ વચન, અવલાં માને ચોર; મતવા-
દિ તે વેદને, માને નહિ નઠોર ॥ ૭૦ ॥
ટીકા. રવિરામ સ્વામી કહે છે કે સ્વાર્થિ ભ-
કત સારા સારા મહાત્મા સાધુની સેવા ક-
પટ રાખીને કરે છે કેમકે જગતના લોકો
જાણે કે અમુક ભકત સંત સેવા કરે છે.
પણ આતો કપટી ભકત પોતાની મતલ

સિં

૫૪

સાધવા સાધુ પુરૂષો પાસેથી જ્ઞાન ભકિત
 વિગેરે શિખી લઈ ખીજા જગતના લોકોને
 તથા ગરિબ અભ્યાગતોને પુછી તેઓ-
 ને ગભરાવીને કહી કે તમે સાધુ શું
 સમજો છો. સાધુનાં કેવાં લક્ષણ છે. વલી
 બ્રાહ્મણ કેને કહીએ. બ્રાહ્મણનું શું કર્મ છે એ-
 મ લોકોને ગભરાવવા સારૂ વિદ્વાન સાધુની
 સેવા કરી કપટથી પ્રશ્નાતર શિખીને સાધા-
 રણુ સાધુ બ્રાહ્મણને દુઃખ આપી પોતે મોટો
 સિદ્ધ થઈ પુજાવાની ઇચ્છાથી સ્વાર્થથી સેવા
 કરે છે અને જે સતગુરૂને કપટથી સેવે છે
 તે અંતરમાંથી વિકાર તજતો નથી એવો જે

મૂઠમતિ વંચક ભકત તેનાતો અવશ્ય જ-
મરાજી સર્વ પ્રકારે ભુંડા હાલ કરીને અવ-
શ્ય ઘોર નરકનેજ પ્રાપ્ત કરે છે એવા વંચ-
ક ભકત કુડાં કામ નરકે જવા કરે છે. અં-
તરમાં સત્યતાથી નહિં વર્તતાં અવગુણુ ધા-
રે છે અને વેદની નીંધા કરે છે. કારણ કે
વેદ વિવિ પ્રમાણે જે વર્તવું તેતો અવરૂં છે
તેમાં આલવા નજર પહોંચે નહિ તેથી બી-
જી ભોળા લોકોને સમજાવે કે વેદમાં કશું
નથી. પાંચાં એ થોથાં, ડાચાં એ સાચાં અ-
મ ભાંડા કનાર કુળત એટલે નિયંત્રી
જેને વેદના અધિકાર નથી તેમ વેદનું રહ-

સિં

પપ

સ્ય સમજતો નથી તેવા હલકી જાતના વેદની
નિંદા કરે છે. ને કદાપી ઉચ્ચજાત થઇને વે-
દની નિંદા કરે તો તેમાં પણ નિચજાતીનો
અવશ્ય અંશ હોવો જોઈએ. શ્રી રવિરામ
સ્વામી કહે છે કે હલકી જાતના હલકા સ્વ-
ભાવના માણસો ગમાર બુદ્ધિ વેદ વિધિમાં
વર્તવા અશક્તિમાન માત્ર જમરાજને દ્વા-
ર જવાને સાક્ષાત્ શ્રી પરમાત્માના સ્વ-
રૂપ વેદની નિંદા કરે છે, તેથી જમના
દંડ પાત્રજ છે. માટે વિવેકી પુરૂષે આટલું
તો અવશ્ય સમજવું જોઈએ કે જ્યાં સુધી
પુત્ર સ્ત્રી દ્રવ્યાદિ દેહમાં પ્રીતિ છે ત્યાં સુધી

પ્રગ

પપ

અવશ્ય વેદ વિધિ કર્મ કર્તવ્ય છે, જ્યારે જ્ઞા-
ન દ્વારા સાતમી ભુમિકાને પ્રાપ્ત થાય ત્યારે
તો શાસ્ત્રને સતપુરૂષો પણ તેને કર્તવ્યની
ના પાડે છે. પણ પોતાના દેહને પુષ્ટ કર-
વાના સાધનમાં તેમ સ્ત્રીપુત્ર પરિવાર વિગે-
રેમાં તો અત્યંત આનંદ ભેર પૂર્ણ ઉન્નિષ્ઠાહ-
થી પોષાણુ કરવામાં તત્પર રહે છે. ને વેદ
વિધિ કર્મને નિંદતાં ગમારને લાજ નથી
આવતી કે હું સંસારમાં નળથી શિખા પ-
ર્યંત કુળી રહ્યો છું ને શુભ કર્મમાં આજસુ
છું. પોતાની મતલબ સાડ કંઈ દુષ્ટ કર્મ ક-
રતાં વિલંબ કરતો નથી. ને જ્યારે શુભ-

સિં

૫૬

માર્ગમાં ચાલવું પડે ત્યારે કહેશે એતો કાંઈ
 નહિ. સ્વાર્થે દોષો નાસ્તિ અરે ત્રાહ્ય ત્રાહ્યરે
 કેટલી બધી ભૂત ભરેલી વાત છે-તે વિવેકી
 વીચારશેજ, ઘર કુંડુંળ વિગેરેનાં કામ કર-
 રવાં તે તો એકદમ શુરાપણાથી કરે ને પાપ-
 રૂપી પોટલાં બાંધવા અપાર અધર્મ કરે.
 પછી જે કુંડુંળી સાડે પાપની ગાંસડી બાં-
 ધી છે, તેતો કોઈ અંતે સહાય કરનાર નથી.
 એ કરનારજ ભોગવશે. એ અજ્ઞાની દુષ્ટ ક-
 મ કરતાં વિચારે નહિ ને ઉલટો જે વેદ
 વિધિથી ચાલે છે તેને નિંદે છે ને તેને કંટક
 ગણે છેતો તે દુષ્ટમતિ જમદારનોજ અધિકારી

૫૦

૫૬

છે. શ્રી રવિરામ સ્વામી કેહે છે કે વેદ માર્ગ-
માં ચાલવું એતો અઘરું છે, તે કરવાની સ-
ત્તા નથી. તો પછી નહોત કલગ્નગી કપટી
વેદની નિંદા કરે છે. જેમ કેઈ જગતમાં
ઉત્તમ પુરૂષ ઉત્તમ પ્રકારનાં કાર્ય કરે ત્યારે
દેવી ઇર્ષાવાળા પ્રાણી તેના શુભ કાર્યમાં દુ-
ષણ આરોપણ કરે છે. કેમકે પોતે કરવા
શક્તિમાન નથી તો તેના શુભમાં દોષારો-
પણ કરે એટલે બીજા વિવેકી તેનેજ દુષ્ટ
જાણે. અર્થાત્ શુભ કર્મતો કરવાં કઠણ છે, તે
ન બને ત્યારે તેની નિંદા કરે એવી બળ પુ-
રૂષોની રીત છે. પોતે કરવા સમર્થ નહિ પ-

છી અનીતિવાન નીતિવાનની નિંદા કરે છે.
 તેમજ શ્રીરવિરામ સ્વામી કહે છે કે નીતિ-
 નાં વચન ચોર લોકોને સારાં લાગેજ નહી.
 તેતો અવળાંજ માને જેમ નીતિવાન રાજા
 અન્યાયિ દુષ્ટ જેવાકે જુગારી, ગંડીછોડા,
 ઠગારા વિગેરેને સારો લાગેજ નહી કેમકે
 તેના કાર્યને હાનિકારક છે. તેમજ નીતિ શા-
 સ્ત્ર વેદવિધિ તે વંચક મતવાદિ લોકોને કેમ
 અનુકૂલ આવે ? નજ આવે. પછી મતવાદિ પો-
 તાનો મત સિદ્ધ કરવા વેદ મર્યાદા તથા જી-
 જ્ઞ ધર્મશાસ્ત્રો વિગેરેને ધસારો આપે છે. જેમ
 વ્યભિચારિણી સ્ત્રી પતિવ્રતાની નિંદા કરે છે,

તેમજ મતવાદિ પાખંડી પોતાનો મત ચ-
 લાવવાને જગતને ભોળવવા સનાતન ધર્મને
 ખંડન કરે છે, જેમ સજીવન નદીને કાંઠે
 કુવો ખોદાવે તેમજ પોતેતો જાગતો ઉંઘે છે
 ને ઊભાને જમદારે લઈ જાય છે. માટે વિ-
 વેકી પુરુષોએ અનુમાન કરણું કે જે અના-
 દિ સ્વધર્મ છે એજ સત્ય છે. ને પાખંડી પ્ર-
 પંચી ત્યાગ કરવાના છે એટલા માટે મ-
 હાત્મા પુરુષો વારંવાર દયાથીજ કહી છે તેને
 પુનઃકિત જાણવી નહિ એતો સત પુરુષોની દયાજ
 છે ॥ ૬૧ ૬૨ ૬૩ ૬૪ ૬૫ ૬૬ ૬૭ ૬૮ ૬૯૭૦ ॥
 મૂલ; રાવિ વેદને વેદ ગુરુ, ત્રણેનો એક વ્યાય;

अधिकारी जेबुं दूरद, तबो करे उपाय ॥७१॥
 रविदास जो वेदने, गुरू मुख करे विचार;
 जीवशिवना रूपने, निश्चै पामे पार ॥ ७२ ॥
 प्रथम कर्म मार्ग बिपे, वरते करि विवेक; पछी
 उपासना अनुसरी, धरे ज्ञाननी टंक ॥ ७३ ॥
 योगज्ञान अधिकारने, पाम्यो नथी अजाण; क-
 र्मे उपासनाने करे, सद्गुरु वचन प्रमाण ॥७४॥
 एम अनुक्रम करी, पामी योगयुत ज्ञान; हुड्ड
 स्वरूप पोते रवि, सघले ब्रह्मसमान ॥ ७५ ॥
 थयां स्वरूपे जाण पणं, वर्ते थइने दास; क्रिया
 मात्र करवी मटी, तोय धर्मपर आश ॥७६॥

રવિદાસ એવા પુરુષ તે, હરિરૂપ સમાન; કર્મ
કરે વા ન કરે, મટયુ દેહ અભિમાન ॥ ૭૭ ॥

રવિ એવા અનુભવી તણાં, વચન દેવ પ્રમાણ;
મતવાદી મતમાં ભમે, માંડે રેંચાતાણ ॥ ૭૮ ॥

કર્મ ઉપાસના રહિત, રવિ કરે ભક્તિનુ માન; મત-
વાદિ તે જાણવો, સુકર શ્વાન સમાન ॥ ૭૯ ॥

યોગયાગ કરતો રહે, ભક્તિભાવ ભરપુર; અ-
ત્રિદ્યા અંતરથી તજે, હરિપદ હાલહજુર ॥ ૮૦ ॥

શ્રી રવિરામ સ્વામી કહે છે કે વેદ વૈદ અને
શુર એ ત્રણેની એકજ રીત છે. કેમકે વેદમાં
ત્રણ કાંડ કરવાનું મુખ્ય એજ કારણ છે કે

સિં

૫૯

૫૦

જેવા જે અધિકારી તેને તેવોજ ઉપદેશ. જે-
 મ વૈદ દરદની પરિક્ષા કરી તે દરદનો યોગ્ય ઉ-
 પાય કરે છે, તેમ શ્રી ગુરુદયાલુ વેદ પ્રમાણે
 જેવો શિષ્ય અધિકારી હોય તે પ્રમાણે કર્મની
 યોગ્યતા વાળાને કર્મ તથા ઉપાસનાની યોગ્યતા
 વાળાને ઉપાસના તથા ને જ્ઞાનનો જ્ઞાનની યોગ્ય-
 તાવાળા ઉપદેશ કરે. જે એમ વ્યવસ્થા ન કરે તો
 શિષ્ય જરૂર બ્રહ્મ થઈ અધોગતિને પામે છે. તેમાં
 દ્રષ્ટાંત. જેમ એક માતૃશ્રીને ત્રણ પુત્ર હોય
 તેમાં એક શરીરમાં આરોગ્ય તથા પુષ્ટ
 શરીર વાળો હોય ને બીજાને તાવ આવીને
 નિવૃત્ત થયો ને શરીરમાં અશક્ત હોય

૫૯

ને ત્રીજે તાવવાળોજ હોયતે ત્રણે પુ-
ત્રોને અર્થે માતૃશ્રી યથાયોગ્ય ભોજન
બનાવે એટલે સાજા શરીરવાળા માટે
દૂધપાક વિગેરે મિષ્ટ પદાર્થ બનાવે ને તાવ
આવીને મટી ગયો છે ને મંદશક્તિવા-
ળો છે તેને અર્થે દાલભાત વિગેરે હલકો ખો-
રાક બનાવે ને તાવ વાળાને અર્થે કાંજી તથા
મગનું પાણી બનાવે છે એવી રીતે માતૃ
વ્યવસ્થા કરે છે. પણ પીરસનાર તે પ્રમાણે વ્યવ-
સ્થા ન કરે ને ઉલટ સુલટ કરે તો ભોજન
ત્રણે પ્રકારનાં નિષ્ફલ જાય ને ત્રણેનાં શરીર-
ને હાની થાય માટે પીરસનારની મોટી ભુલ

કહેવાય. તેમ શ્રુતિ ભગવતિ માતૃશ્રીએ ઉત્ત-
મ, મધ્યમ, કનિષ્ઠ અધિકારીરૂપ જે ત્રણ પુત્ર
તેમને માટે ત્રણ કાંડ રૂપી ભોજન બનાવ્યું
છે. તેમાં ઉત્તમ અધિકારી વારતે જ્ઞાનકાંડ,
તંથા મધ્યમને માટે ભક્તિ ઉપાસના કાંડ,
કનિષ્ઠને માટે કરમ કાંડ એવી રીતે શ્રુતિમા-
તૃશ્રીએ કૃપા કરીને ત્રણ પ્રકારના અધિકા-
રીઓને માટે યથાયોગ્ય વ્યવસ્થા કરી છે
તેમ ઉપદેષ્ટા શ્રી ગુરુ કૃપાળું કૃપા કરીને
યથાયોગ્ય અધિકારી પ્રમાણે ઉપદેશ કરે
તો વેદના ત્રણે કાંડ સાર્વક થાય ને ત્રણે
અધિકારી કૃતાર્થ થાય ને ગુરુનું પણ ગુરુમ-

છુ' એટલે ઉપદેષ્ટાપણું સફળ થાય ને ઉ
 પર કહ્યા પ્રમાણે ન થાય તો ઉપર કહેલા
 ત્રણ કાંડ નિષ્ફલ થાય ને અધિકારીઓની
 હાનિ થાય ને ઉપદેષ્ટા ગુરૂની મોટી ભુલ
 કહેવાય ને તે ઉપદેશ કરનાર ઉપર શ્રુતિ
 ભગવતિનો મોટો કોપ થાય એવી રીતની
 વેદના રહસ્યની વ્યવસ્થાને સમજીને મત-
 વાદી મનમુખી મિથ્યાવાદ કરે છે, તે ન
 કરતાં અંતરમાંથી દૂરાગ્રહ મુકી શ્રી ગુરૂ
 મુખે વેદ ભણે અથવા શ્રવણ વિધિપૂર્વક
 કરે તો જીવ શિવના યથાર્થ સ્વરૂપને અવ-
 શ્ય જાણે તેમાં શંકા રહેજ નહિ, માટે પ્ર-

સમ કર્મ પછી ઉપાસના સહિત થઈ પછી
 જ્ઞાનવાન થાય. જ્યાં સુધી પરિપુર્ણ જ્ઞાનને
 પ્રાપ્ત્યો તથી ત્યાં સુધી સતગુરુ આજ્ઞા પ્ર-
 માણે કર્મ ઉપાસના અવશ્ય કર્તવ્ય છે. એ-
 વી રીતે શ્રી રવિરામ સ્વામી કહે છે કે ક-
 મ ઉપાસનાએ કરી નિર્મલ અંતઃકરણમાં
 વિવેકાદિ સાધન સહિત થઈને શ્રવણ મન-
 ન નિદિધ્યાસન પુર્વક પરિપક્વ જ્ઞાન જે પુ-
 રુષે સંપાદન કર્યું છે તે પુરુષને સઘળે બ્ર-
 હ્મ ભરપુર છે ને પોતે પણ તે બ્રહ્મરૂપજી
 છે, એવા મહાત્મા પુરુષ અપરોક્ષ રીતે સા-
 ક્ષાતકાર થયા છે. તો પણ બીજા મુમુક્ષુને

વર્તાવવા હાસપણાથી વર્તે છે ને પોતાને કર્ત-
વ્ય માત્ર નથી તો પણ બીજાઓને વર્તાવવા
સાડું ધર્મ ઉપર આસ્થા રાખી અધિકારી
જનો ઉપર દયા વાસ્તે સદાચારમાં વર્તે છે.
ગીતામાં કહ્યું છે કે ॥ કર્મણૈવાહિ સંસદ્ધિમા-

સ્થિતાજનકાદયઃ લોક સંગ્રહ મેવાપિ સંપ-
શ્યન્ કર્તુમર્હસિ ॥ ૧ ॥ યદ્યદાચરતિ શ્રેષ્ઠ
સ્તત્તદેવંતરોજનઃ સયત્ પ્રમાણં કુરુતે લોક
સ્તદનુવર્તતે ॥ ૨ ॥ અશ્વ-નિષ્કામ કર્મ

યોગ વડે કરીને જનકાદિ વિગેરે અંતઃક-
રણની શુદ્ધિ દ્વારા તત્ત્વજ્ઞાનને પામતા
હવા. તેમનું પણ લોકના હિતને દેખતો

સતો સ્વધર્મ કરવાને યોગ્ય છું. જે જે શ્રેષ્ઠ
 પુરૂષ આચરણ કરે છે તે તે કર્મનેજ બીજા
 પુરૂષ આચરે છે. ને શ્રેષ્ઠ પુરૂષ જે વચનને
 પ્રમાણ કરેછે તેને અનુસરીને લોક વર્તે છે
 એવા મહાન પુરૂષ દયાળુકે જેને કિંચિત્
 માત્ર કર્તવ્ય નહિ છતાં કેવલ પરહિત માટે
 તસ્તી લઈ વર્તે છે. શ્રી રવિરામ સ્વામી ક-
 હેછે કે એવા મહાત્મા પરમાર્થ સ્વરૂપ સા-
 ક્ષાત્ બ્રહ્મ રૂપજ છે. તે કર્મ ઉપાસના કરે
 અથવા ન કરે તો પણ લાલ હાણ જેને નથી
 છતાં જ્યાં સુધી શરીર છે ને આ શુભા
 શુભછે એવું ભાસે છે ત્યાં સુધી શાસ્ત્રવિહિત

શુભ કાર્ય કર્તવ્ય છે એવા મહાત્માઓ શ્રી
હરિ રૂપજ છે, એટલે દ્વિભૂજ હરિ છે, કેમકે
જેને આ દેહપણુજ નથી, માટે તે પુરૂષોને
હરિ જાણવા. શ્રીરવિરામ સ્વામી કહે છે કે
એવા સાક્ષાત્ શ્રી હરિ રૂપ મહાત્માઓનાં
જે વચન છે. તે વેદ પ્રમાણુજ છે માટે અ-
નુભવીનાં વચન વેદતુલ્ય કહેવાય છે. તે વ-
ચન મતવાદિ નહીં સમજીને પ્રથા ખેંચાતા
જુ કરી પોતાનો મત ચલાવવા લોકોને ભો-
ળવી અધમ ગતી પમાડે છે. શ્રીરવિરામ સ્વા-
મી કહે છે કે કર્મ ઉપાસના ત્યાગીને મતવાદી
પ્રથા ભક્તપણાનું અભિમાન કરે છે, તે તે

સિ૦

૬૩

૫૦

શ્વાન, સુકરને તુલ્યછે. ભક્ત તો તેને બાણવો જે
 યોગ એટલે ચિત વૃત્તિ સ્થિર કરી ગુરૂ ત-
 થા પરમેશ્વરનું ધ્યાન કરે તથા યાગ એ-
 ટલે વિષ્ણુ યાગાદિ નિષ્કામતાથી સદા કર-
 તો રહે. ને ભક્તિ જે પૂર્વે કહી આવ્યા તે ઉપા-
 સના કરતો રહે. અંતરમાંથી અવિદ્યા, વિકાર,
 કામ, ક્રોધાદિનો ત્યાગ કરે તેજ ભક્ત તેને
 તો શ્રી હરિનું પદ એટલે પરમપદ સદા પા-
 સેછે તેથી હરિ દૂર નથી ॥ ૭૧ ॥ ૭૨ ॥
 ૭૩ ॥ ૭૪ ॥ ૭૫ ॥ ૭૬ ॥ ૭૭ ॥ ૭૮ ॥ ૭૯ ॥

મૂલ; જ્યાં સુધી સ્વસરૂપનું, પામ્યો નહિ નિજ
 જ્ઞાન; ત્યાં સુધી નિશ્ચે કરે, તપ તીર્થ વ્રતદાન

૬૩

॥ ૮૧ ॥ એકદમ ઉંચો ચઢે, તો નિચો પડે
નિદાન; અનુક્રમે પદ પામીયે, સત્ગુરુ શબ્દ
પ્રમાણ ॥ ૮૨ ॥ ટીકા. જ્યાં સુધી અપરોક્ષ જ્ઞાન
થયું નથી ત્યાં સુધી તપ તીર્થ વ્રતદાન અવશ્યકરે.
જે મહાત્મા પુરૂષો સાક્ષાત પ્રહ્લ્લરૂપ થાય છે તે
પણ બીજાઓને શુભ માર્ગે ચલાવવા શુભ-
ક્રિયા કરે છે. તો જ્યાં સુધી પોતે અપ-
રોક્ષ જ્ઞાન નથી પામ્યો તે પુરૂષ તો અવ-
શ્ય શુભ ક્રિયા કરે. ન કરે તો અધોગતીને
પામે. જેમ કોઈ એકદમ ઉંચા મકાન ઉ-
પર પગથીયાં વિના ચડવા ધારે તો તે જ-
રૂર નિચો પડી નુકશાનને પામે છે. માટે એક

સિં ૬૪ દમ નહિં ચડતાં અનુક્રમે પગથીએ ચડેતો
 જરૂર તે ઉંચા મકાન ઉપર પોહોચે એમ
 અનુક્રમેજ સારૂ થાય સત્ પુરૂષોનાં વચન છે
 તે સત્ય છે. તેમ કરમ ઉપાસનાને જ્ઞાન એમ
 અનુક્રમેજ સારૂં થાય. પ્રથમ બારાખડી લણે
 ત્યારેજ મોટા ગ્રંથોમાં પ્રવેશ થાય. કકારાદિ
 અક્ષર તો લણ્યો નથી ને કહેશે કે હું
 મોટો પંડીત છું એમ કોઈ માનેજ નહિ
 એમ તે વિવેકીએ સમજીને વાચકજ્ઞાની
 નો સંગ કરવો નહી ॥ ૮૧ ॥ ૮૨ ॥ મૂલ;
 વાચક જ્ઞાનિનો રવિ, કાદિ ન કરીણ સંગ;
 નરકે પાડે ને પડે, દુર્મતિ દુષ્ટ અભંગ ॥ ૮૩ ॥

रविदास वाचक नर, कदि न पामे पार; तेथी
अणसमजु भलो, समजाव्यो लहे सार ॥ ८४ ॥

रावि भक्त थइ जगतने, करे कपट उपदेश; क-
र्म उपासना शुं करो, धरो आनंद अशेष ॥ ८५ ॥

अेम कहि जग भोळवे, ताणे मत अपार;
गुरु वाणिना अर्थने, समजे नहि गमार ॥ ८६ ॥

कंठी बांधे कूडथी, पुजावा निमत; संतगुरु
सेवे नही, ए बुडयानी गत ॥ ८७ ॥ संसा-

री थइ संतनी, करे बराबर चाल; रविदास
ते मुढना, बुरा करे जम हाल ॥ ८८ ॥ रावि

સિંહ

૬૫

ભક્ત થઈ જગતની, લે પુજાને દાન; સાધુ અ-
 ર્થે લઈને, કરે કુટુંબ સન્માન ॥૮૯॥ જગત
 ભક્ત થઈ સંતને, નિંદે નરકે જાય; રવિદાસ
 દુર્ગુણ તજી, સેવે તો સુખ થાય ॥ ૯૦ ॥
 સંત દોષ દ્રાષ્ટિ પડે, તો જોડી જુગ હાથ; કે-
 દેવું ક્રપાલુ ન ઘટે, આ અદગુણ ગુરુનાથા ૯૧।
 ટીકા-શ્રી રવિરામ સ્વામી કહે છે કે પોતે
 પરમપદની દશાને પામ્યો નથી અને કર્મ
 ઉપાસનાને ખાંડન કરનાર જે વાચકશાની
 તેનો કોઈ વખતે ભુલથી પણ સંગ કરવો
 નહીં. તે વાચકશાની તો અવશ્ય પોતે નર-

કે પડશે અને તેના સંગીને જરૂર નરકે
પાડશે તેથી વિવેકીએ તેનો સંગ કરવો ન-
હી. તે વિષે કહ્યું છે કે, સ્લોક-સાંસારિક

સુખાસક્તં બ્રહ્મજ્ઞોસ્મીતિ વાદિનં બ્રહ્મકર્મો-

ભયાત્ ભ્રષ્ટંતત્યેજઙ્ગત્યંજયથા॥અર્થ-સંસારી

વિષય સુખમાં આસક્તિવાન છે અને સુખ

થી હું બ્રહ્મવિત્ હું એવું બોલનાર કર્મ

જ્ઞાન બેનો. અધિકારી ન હોવાથી બ્રહ્માનં-

દથી તથા વિધિપૂર્વક શુભ નિષ્કામ કર્મો-

થી બ્રહ્મ થનારને ચંડાલની જેમ દૂરથી અ-

ધિકારી પુરૂષોએ એવા વાચક જ્ઞાનીનો ત્યા-

ગ કરવો એ શુષ્ક જ્ઞાની પુરૂષાર્થ કરતાં સુ

સિં

૬૬

ધરે તેમ નથી. કેમકે તેની ખોટી મતિ
નાશ થાય તેવી નથી માટે તેને દુર્મતિ હ-
પ્ટ અભંગ કહ્યો છે. તેટલા માટે સત્પુ-
રૂષો કહે છે કે વાચકજ્ઞાની કોઈ કાળે પણ
સંસાર સાગરથી પાર ઉતરશે નહિ. માટે
તે વાચકજ્ઞાની કરતાં અજ્ઞાની સારો. જે
કોઈ સંતપુરૂષોનો સમજાવ્યો સમજે તો
ખરો. માટે વાચકજ્ઞાની કરતાં અણુસમજુ
ને સારો કહ્યો છે. શ્રી રવિરામ સ્વામી
કહે છે કે નાસ્તિક મતવાદી ભકત જગત-
ના લોકોને અનેક યુક્તિથી અનેક શબ્દ
સાખીઓ બોલીને ઉપદેશ કરે કે તમે વ-

૫૦

૬૬

થી વેદ વિધિ વાક્ય જાળમાં ફસાઈ મરે
છો. ખુબ આવો પીચો મોજ માણો પ્રથા
નાહાવું, ધોવું, તીર્થ. વ્રત, પથરને પાણીમાં
શું છે. કશું નથી, એ તો પ્રથા છે માટે
આનંદ લોગ કરો. એમ અનેક યુક્તિથી
વાતો કરી જગતના લોળા લોકોને લોળ-
વીને પોતાના નાસ્તિક મતને સ્થાપે છે અ-
ને સત્પુરૂષોના શબ્દનો અર્થ સમજ્યા વિ-
નાં ગમાર પ્રથા લક્ષિતનું માન કરીને કેવળ
નરકનોજ અધિકારી થાય છે. તેમજ મતવાદિ
પોતાનો સ્વાર્થ સાધવા કુડથી કહેતાં કપટ
પ્રપંચ પાખંડી બધા જગતના લોળા મા-

સિં

૬૭

જુસો પાસેથી દ્રવ્ય લઈ તથા ઉપયોગ કરે
છે ને મતવાદિ પોતે પૂજવા સારૂ હરિગુરૂ
સંત શાસ્ત્રને નહિ માનતાં પ્રતિકુલ ચાલે
છે, તેથી સંસાર સમુદ્રમાં વારંવાર જન્મ
મરણ દુઃખને ભોગવે છે. એમ મતવાદિ પો
તે સંસારમાં રહી સ્ત્રી પુત્ર પરિકારમાં ગુ-
ચાર્થ પડેલોતે વળી સાધુજનો સંસારથી
વિરક્ત થયા છે તેના ઘરાબર ચાલવા ઈ-
ચ્છા કરે છે, એવા મુઠ મતવાદિના શ્રી ર-
વિરામ સ્વામી કહે છે કે જમરાજા બુરા
હાલ કરશે. કારણ કે પોતે ભક્તિનુમાન ક-
રી જગતમાંથી ધાર્થ ધુતિ ખોટા ખોટા

પ્ર૦

૬૭

ઉપદેશ કરી દ્રવ્ય સાધુ નિમીત્તે લાવીને
 તેનો ઉપયોગ પ્રતિકુલ એટલે પોતાના પુત્ર
 પુત્રીના ભરણ પોષણ લગ્ન વિગેરે કાર્યોમાં
 વાપરે છે તેથી યુગ્મ આપનાર ને લેનાર બે-
 ઉ નરકના અધિકારી છે. એટલુંજ નહિ પ-
 ણુ નામ લકત ધરાવે ને સંતની નિંદા કરે
 છે માટે શ્રી રવિરામ સ્વામી કહે છે કે લ-
 કતં અથવા સંસારી જે કોઈ સંતની નિં-
 દા કરે તો અવશ્ય અધમ ગતીને પામે છે
 માટે તેમ નહિ કરતાં સંત મહાત્માની સે-
 વા કરે તોજ અહસ્થ લકતનો ઉદ્ધાર છે.
 અવગુણનો ત્યાગ કરીને માત્ર ગુણનેજ અ-

હણુ કરવો એજ ઉત્તમ પુરૂષની રીત છે.
 કેઈ શંકા કરે કે અવગુણ સાધુમાં હોયતો
 સેવા કરવી કે કેમ? ત્યાં મહાત્મા પુરૂષોએ
 કહ્યું છે કે જે ઉત્તમ ભકત જન છે ને જેને
 મોક્ષની ઇચ્છા છે તેણે તો જો સાધુમાં કે
 ઈ પહેરવા ઓઢવા વિગેરે દુષણ રાજસી
 તામસી દેખવામાં આવે તો જો હાથ જોડી
 કહેવું કે હે સાધુ મહાત્માઓ આપતો સા
 ક્ષાત હરિરૂપ છો તેને આવાં લક્ષણ કે જે-
 થી સંસારમાં નિંદા થાય તેવા અવગુણ આ
 પ મહાત્માજનોમાં ઘટેજ નહિ માટે હે
 કૃપાળો સંતના લક્ષણ જેવાં છે તેમ વર્તવા

કૃપા કરશે। એમ ઉત્તમ ભકતોએ પ્રાર્થના
 કરવી. જે શુદ્ધ સાધુ હશે તે। શિશુ ગુણ
 અહુણ કરી અવગુણનો ત્યાગ કરશે। અને જે
 વંચક હશે તે। અવગુણનો ત્યાગ કરશે નહિ.
 માટે એવા વંચક વેષધારીની ભકતજનો-
 એ નિંદા ન કરતાં ઉપેક્ષા કરવી કેમકે નિં-
 દાથી શુભ કર્મનો નાશ થાય છે ને નિંદા
 જેવું બીજું પાપ નથી માટે ઉપેક્ષા એજ
 ઉત્તમ છે ॥ ૮૩૥ ૮૪ ॥ ૮૫ ॥ ૮૬ ॥ ૮૭ ॥ ૮૮ ॥
 ૮૯ ॥ ૯૦ ॥ ૯૧ ॥ મૂલ; રવિ ભક્ત તે જાણવો,
 કરે સંત સન્માન; ભેદ બુદ્ધિ અંતર તજી,
 ખજે રામ નિર્માન ॥ ૨૨ ॥ વીર એવા જે

सि० भक्त छे, तेतो संत समान; मतवादि बीजा
 ६६ खरा, पामे नरक निदान ॥ ९३ ॥ संसारीक
 सुखने तजे, भजे ब्रह्म भरपूर; रविदास ते
 संत जन, कामादिकथी दूर ॥ ९४ ॥ रवि शि-
 ल संतोष जे, संत तणा शणगार; आछकलां
 आभुषण वसन, धारे जगत असार ॥ ९५ ॥
 रवि संत जन हंस सम, ग्रहे गुरुनो बोध;
 थीर नीर विवेकथी, त्यागे अवगुण शोध
 ॥ ९६ ॥ साधु आ संसारमां, तारण तरण सु-
 जाण; रवि पूजे जो प्रेमथी, साचा भक्त प्र-

માણ ॥ ૯૭ ॥ સાધુના દર્શન થકી, મિટે ચો
 રાશી સ્નાન; સ્પર્શ કરે જો પ્રેમથી, પામે પદ
 નિર્વાણ ॥ ૯૮ ॥ રવિદાસ સાધુ સ્વરા, સેવે
 સતગુરુ શામ; અસાધુ મટકયા કરે, હરવા જ-
 ગમાં દામ ॥ ૯૯ ॥ અસાધુ અવગુણ ભર્યા,
 અંતર નહિ આરામ; ઉપરથી તો હંસ, કરે
 વગલાનાં કામ ॥ ૧૦૦ ॥ ટીકા. શ્રી ર-
 વિરામ ત્યામી કહે છે કે ભકતો તેનેજ
 કહેવો કે પોતે નિર્માન થઈ અંતરમાંથી ભેદ
 બુદ્ધિ ત્યાગી શ્રી હરિગુરુ સંત આદ્યાદિ-
 કની પ્રેમથી ભકિતથી સેવા કરે એવા જો

ભકત જન છે તે તો સંત રૂપ જ છે. ભકત મા-
 જામાં કહ્યું છે કે, ભકિત ભકત ભગવાંત ગુરૂ,
 ચતુર નામ વપુ એક; તિન કે પદ વંદન કિયે,
 નાસત વિદ્ધ અનેક ॥ ૧ ॥ માટે શુભ લ-
 ક્ષણ સંપન્ન સંત તથા ભકત બંને એક જ
 રૂપ છે તેમ ન હોય ને જો પૂર્વે કહ્યા એવા
 હોય તો તે નરકના અધિકારી છે. કારણ કે
 મતવાદિ થઈને સાધુ નિમીત્તે માગી લાવી
 પોતાની સ્ત્રીઓને તથા છોકરાઓને તથા
 પુત્રીઓને ઘરેણાં વસ્ત્ર વિગેરે કરાવીને વેપાઈ
 વિગેરેને પ્રેમથી મિષ્ટાન્ન પદાર્થ જમાડે છે.
 ને સાધુને સુકુ લુપ્ત ભોજન આપે છે એ ભ-

કતોને યોગ્ય નથી અને સંતજનોએ સં-
સારીક સુખને તથા કામ ક્રોધ લોભ મોહા-
દિકનો મનથી, વચનથી, શરીરથી ત્યાગ કરી
ને એકાગ્ર વૃત્તિથી અખંડ પરમાત્માનું સ્મ-
રણ કરવું માટે શ્રી રવિરામ સ્વામી કહેછે
કે સાધુ પુરૂષોએ અછંકલાં વસ્ત્ર આભુષણ
નો ત્યાગ કરી શિલ સંતોષ શાંતિ દાંતિ
વિગેરે દૈવ સંપત્તિ રૂપ શણગાર ધારણ કર-
વા તે વિના જે હલકાઈ પણુ તે તો જગ-
તમાં ઊત્તમ પુરૂષ પણુ ધારતા નથી તો
સંતને કેમ શોભે. અસાર કહેતાં હલકા
માણસજ હલકાઈ ધારણ કરે છે સાધુ થઈ,

ને પ્રથમ પોતાના વેષની પણ ખબર નથી
 ને તે રબ્બેગુણી પદાર્થ ઉપરથી મોહ મટયો
 નથી તો બીજાનું શું કલ્યાણ કરવાના છે
 માટે સાધુએ તો દેવિ સંપતિના ગુણો અં-
 તર બાહિર ધારણ કરીને આપણા આ-
 ત્માનો તથા સર્વ અધિકારી જનોનો ઉદ્ધાર
 કરે એવા સંતતો હંમ રૂપજ છે જેમ હં-
 સ દૂધનું ગ્રહણ કરેને પાણીનો ત્યાગ કરે છે,
 તેમ સંતજન શ્રી ગુરૂનો બોધ વિવેકથી ગ્ર-
 હણ કરે છે ને અવિદ્યા રૂપ પાણીનો ત્યાગ
 કરે છે તેવો વિવેક ધારણ કરે ત્યારે વિવેકી
 સંત કહેવાય એવા જે સાધુ લક્ષણ સંપન્ન

મહાત્મા જન છે તે જગતમાં સાક્ષાત તારણ
 તરણ છે માટે પૂજવા યોગ્ય છે. સાધુનાં લક્ષણ
 કોઈ શાસ્ત્રમાં કહ્યાં છે શ્લોક; અક્રોધ વૈરા
 ગ્ય ચિત્તં દ્રિયત્વં ક્ષમાદયા સર્વ જનપ્રિયત્વં નિ-
 ર્લોભ દાતા ભય શોક હર્તા જ્ઞાની નરસ્ય દશ
 લક્ષણાનિ ॥ અર્થ—ક્રોધ રહિત, વૈરાગ્યવાન,
 શુભેન્દ્રિય, ક્ષમાવાન, દયાવાન, સર્વજન ઉપર
 પ્રિયતા, શોભા રહિત જ્ઞાન દાતા, ભય શોક
 હર્તાવાળા એવા જ્ઞાની સંતને શ્રી રવિરા-
 મ સ્વામી કહે છે કે જે પ્રેમથી પૂજે તે
 અવશ્ય મોક્ષપદને પામે. માટે ભકતજનો-
 એ તો તે જ્ઞાની સંતનું પૂજન અવશ્ય કર-

સિ૦

૭૨

૫૦

વા યોગ્ય છે. તેમજ એવા જે સાક્ષાત્કાર શ્રી
હરિ મૂર્તિ જે મહાત્મા સંતજનો તેના દ-
ર્શનથી લક્ષ ચોરાશીની ખાણુ અવશ્ય મટે
જ. તેમના ચરણનો સ્પર્શ પ્રેમથી કરે તો
અવશ્ય અચલ નિર્વાણ મોક્ષ ધામને પામે
પણ ચરણ સ્પર્શમાં વિવેક કરવો મહાત્માની
મરણ જોઈને વર્તવું. નઉધા લકિત લક્ષણ.
શ્રવણં કિર્તનં વિષ્ણોઃ સ્મરણં પાદ સેવનં
અર્ચનં વંદનં હાસ્યં સખ્યમાત્મનિવેદનં ॥
તે નવધા લકિત કરીને મહાન કૃણને જે
પામ્યા છે તે અધિકારીઓનાં નામ વિષે
કહ્યું છે કે- વિષ્ણોસ્તુ શ્રવણે પરિક્ષદભવત્

૭૨

વૈયાસકો કીર્તને । પ્રલહાદ સ્મરણે તદંગિ મ-
 જને લક્ષ્મી પૃથુપુજને ॥ અકુર સ્ત્વભિવંદને કપિ
 પતિ દાસ્યે ચ સર્વેઽર્જુનઃ । સર્વસ્વાત્મ નિવેદને
 બલિરભુત્ કૈવલ્યમેષાં પદં ॥ અર્થ—વિષ્ણુની શ્રવ-
 ã લલિતમાં પરિક્ષત્ ને કીર્તન લલિતમાં
 શુકદેવ, સ્મરણ લલિતમાં પ્રલહાદ, ચરણ
 સેવામાં લક્ષ્મી, પૂજન લલિતમાં પૃથુ,
 નમસ્કાર લલિતમાં અકુર, દાસ લલિતમાં હ-
 નુમાન, સખાલલિતમાં ચરણુન, આત્મનિવે-
 દન લલિતમાં અંગી એ સર્વે લલિતોને કૈવલ્ય પદ
 રૂપ મહાકૃષ્ણની પ્રાપ્તિ થઈ છે. મહાત્માસંતના

સિ૦

૭૩

સત્સંગ કરવા વિશે શ્રીભાગવતમાં કહ્યું છે કે,
નહ્યસ્મયાનિ તીર્થાનિ તદવા મૃચ્છિ લાભયાઃ ।
તે પુનંત્યુરુકાલેન દર્શના દેવ સાધવઃ ॥૧॥
સત્સંગેન પરંપ્રાપ્ય દુસ્તરં તરતે ચિરાત્ । તસ્મા-
દતિ પ્રયત્ને ન સત્સંગં સતતં કુરુ ॥ ૨ ॥
ગંગાપાપં શશીતાપં દૈન્યં કલ્પતરુર્હરેત્ । પાપ-
તાપં તથા દૈન્યં હરેત્સાધુ સમાગમ ॥ ૩ ॥
જાઢયંધિયો હરતિ સિચતિ વાચિ સત્યં । મા-
નોન્નતિ દિશતિ પાપ મપાપકરોતિ ॥ ચેતઃ પ્ર-
સાદયાતિ દિશુ તનોતિ કીર્તિં । સત્સંગતિઃ ક-

૫૦

૭૩

થયાર્કિ ન કરોતિ પુંસાં ॥ ૪ ॥ અર્થ-ગંગા-
દિક અર્થ તિથિ નથી એમ નહિ કિંતુ તિર્થ-
રૂપ તો છે તેમ મૃતિકા પાષાણ વિગેરે મૂ-
ર્તિઓ દેવરૂપ નથી એમ નહિ શ્રદ્ધાળુને તે
પણ દેવરૂપ છે તે તિર્થ તથા મુર્તિઓ સ્ના-
ન દર્શનાદિ સેવન કરવાથી બહુ કાળે કરીને
અદૃષ્ટ દ્વારા પવિત્ર કરે છે ને સાધુ પુરૂષો
તો કેવળ દર્શન માત્રથી પવિત્ર કરે છે એટ-
લે અધિકારી થાય છે. ॥ ૧ ॥ એ મહાન
પુરૂષોના સત્સંગ વડે કરીને પરમાત્માને પા-
મીને દુઃખેથી તરાય એવો સંસાર સમુદ્ર તે
તત્કાલ જ્ઞાનરૂપ નૌકાવડે કરીને તે અધિકા-

સિ૦

૭૪

સી પુરૂષો તરીને પાર મોક્ષપદને પામે છે, જે કા
 રણ માટે સત્સંગનો અદ્ભુત મહિમા છે તે
 કારણ માટે વિવેકી પુરૂષોએ નિરંતર અતિ
 પ્રયત્નવડે કરીને સત્સંગ કરવો. ॥ ૨ ॥
 જેમ ગંગા પાપને, અંદ્રમાતાપને અને ક-
 લ્પતરૂ દ્રરિદ્રતાને હરેછે તેમ સંત સમાગમ
 એ શ્રેણેને હરેછે ॥ ૩ ॥ સત પુરૂષોનો સમા-
 ગમ અધિકારી પુરૂષની બુદ્ધિની જડતાને હ-
 રેછે, વાણીને વિષે સત્યતાને પ્રાપ્ત કરેછે, માન
 બડાઇને આપે છે, પાપને નિવૃત્ત કરેછે, ચિ-
 ત્તને આનંદ પમાડે છે. દિશાઓને વિષે કી-
 ર્તિને વિસ્તારે છે એવી સત્સંગતિ કહો.

અધિકારી પુરષોનાં શું શુભ કાર્યને ન
કરે કિંતુ સર્વ શુભ કાર્યને કરે છે.
વળી વાલ્મીકી રામાયણમાં કહ્યું છે કે
શ્લોક સાધૂનાં દર્શનં પુન્યં સ્પર્શનં પાપનાશનં ।
સંભાષણં મહા પુન્યં સેવનં પરમં પદ ॥ અર્થ-
સાધુના માત્ર દર્શનથીજ પુન્ય ઉત્પન્ન થાય છે.
ચરણ સ્પર્શથી પાપ માત્ર નાશ થાય છે. તેમની
સાંઘે જ્ઞાન ચંચા રૂપ ભાષણ કરવાથી મહા-
પુન્ય કહેતાં જ્ઞાનાદિક કૃણની પ્રાપ્તિ થાય
છે ને પ્રેમથી સેવા કરવાથી એટલે અન્ન વ-
સ્ત્રાદિ સેવાથી પરમપદને એટલે સાક્ષાત્ મો-
ક્ષપદને પામે છે. શ્રી રવિરામ સ્વામી કહેછે

કે એવા જે મહાત્મા સાધુ પુરૂષ તે શ્રી હ-
 રિનું સ્વરૂપ છે એવા સાધુ હોય તે પણ
 સત્ ગુરૂની પ્રેમથી સેવા કરે તે ન બને તો
 તિર્થમાં રહીને શ્રી પરમાત્માનું ચિંતન
 કરે. ગુરૂ શેવા અથવા તિર્થ સેવન વિના જે
 સંસારી લોકોને ઘેર ઘેર ભટક્યા કરે એ
 સાધુ અવગુણ રૂપ જગતમાં દામ હરનારા
 પોતે નરકે જાયને સેવા કરનારને નરકમાં
 પાડે છે એટલા માટે શ્રી રવિગુરૂ કહે છે કે
 અસાધુ અવગુણના ભરેલા તેને અંતરમાં આ-
 રામ કયાંથી હોય. આરામ તો સાધુ લક્ષણ
 આવે ત્યારેજ હોય ને શાંતિ પણ ત્યારેજ

પામે ને વળી દર્શન કરે તેને પણ શાંતિ
પમાડે તેમ નથી ને પોતે આશા તૃષ્ણાથી
બળતો હોય તો બીજાને કેમ કરી શાંતિ
કરે, એ વેપધારી સાધુ ઉપર તો દેખવામાં
હંસ જેવોને અંતરમાં કામ બગલા જેવાં
કરે માટે એવા બાનાધારીની નિંદા નહી
કરતાં માત્ર સમયસર અન્ન આપી દઈને ઉ-
પેક્ષા કરવી..સત્સંગ તો જે મહાત્માઓના
લક્ષણ ક્યાં તેવાનો કરવો ને જે સાધુમાં સં-
ત લક્ષણ આવે તે સાક્ષાત વંદન કરવા યો-
ગ્ય શ્રી હુરિજ છે. બાનાધારી માત્ર અન્ન
નોજ અધિકારી છે એમ વેદ શાસ્ત્રને સત્

સિં ૫૦
પુરૂષો વારંવાર કહેછે. તે વિવેકીયે વિવેક

૭૬ શુર શ્રી દ્વારા જાણી વર્તવું ॥ ૯૨ ॥ ૯૩ ॥
૯૪ ॥ ૯૫ ॥ ૯૬ ॥ ૯૭ ॥ ૯૮ ॥ ૯૯ ॥ ૧૦૦

મૂલ; ગુરુ શબ્દ ભાવે નહી, ભાવે કૂઠાં કામ;
સાધુ નામ ધરાવતાં, લાજે નહીં હરામ ॥ ૧૦૧ ॥

શું કરવા સાધુ થયો, જો મન કરે વિચાર;
તો અવગુણ ત્યાગે સ્વરો, જાણી સાર અસાર

॥ ૧૦૨ ॥ સારાં સારાં પહેરવાં, સારા ઇ-
ચ્છે ભોગ; સાધુને નહિ સંભવે, સંસારીનો
યોગ ॥ ૧૦૩ ॥ સાધુ સાદાઈ ધરે, કરે ગુરુ

पद वहाल; शांत स्वरूपे थइ रमे, साचा स-
तगुरु बाल ॥ १०४ ॥ रविराम साधु भजे,
तजे असाधु संग; ग्रहे गुरुना शब्द तो, पामे
पद अभंग ॥ १०५ ॥ श्रीपति श्री सुखथी
कहे, साधु तर्णां वखाण; पोते पोतानुं नव
लहे, एथी कोण अजाण ॥ १०६ ॥ साधुनि
सेवा विना, कोइ न पामे पार; तेथी अवगुण
त्यागीने, ग्रहें सकल गुणसार ॥ १०७ ॥ जो
सुखनी इच्छा करो, तो हरो मान अपमान;
निंदा चोरी जारीने, तजो भजो भगवान
॥ १०८ ॥ टीका. भाटे श्री रविराम स्वामी

કહે છે કે સાધુ એ કાંઈ જેવી તેવી વાત
 નથી. સાક્ષાત ઈશ્વરરૂપ છે ને જે પ્રથમ
 લક્ષણ કહ્યાં તે ન હોયને સાધુ વેષ પહેરી
 લીધો એટલામાંજ કુતાર્ય માની શ્રી ગુરૂની
 આજ્ઞા એલંધન કરી મનમુખી થઈ પો-
 ટાં કર્મ કરે ને વળી મનમાં અભિમાન કરે
 કે હું સાધુ છું મને કેમ લોકો નમસ્કાર ક-
 રતા નથી. એવા નિર્લજ વેષધારીને કેમ
 લાજ નથી આવતી જે પોતાના અવગુણ
 સામુ જોતો નથી. એથી નિર્લજ બીજો કેાણ
 હોય માટે એ સાધુ સત્ગુરૂની વાણી અથ-
 વા મહાત્માઓનો સંગ કરી પોતેજ પોતાના
 અવગુણ ટાળે ને અંતરમાં એકાગ્ર વૃત્તિથી

વિચાર કરે કે અરે મેં સંસારથી વિર
કત થઈને સાધુપણું ધારણ કર્યું તો મારે
શું કર્તવ્ય છે, તે મારે અવશ્ય સત પુરૂષ-
દ્વારા વિચારવાનું છે. એમ પોતાના અંત-
રમાં વારંવાર વિચાર કરી જોઈ પોતામાં શું
અવગુણ છે, તેનો તપાસ કરી અનુક્રમે ગુ-
ણનું ગ્રહણ કરતો જાયને અવગુણનો ત્યાગ કર
તો જાયને દરરોજ એકાંતમાં વિચારે કે આજ
આટલા ગુણનો ગ્રહણ થયો ને આટલા અ-
વગુણનો ત્યાગ થયો એમ હમેશાં વિચાર
કરે તો અવશ્ય સાધુતાને પ્રાપ્ત થાય ને સા-
ક્ષાત્ શ્રી હરિરૂપ થઈ જાય માટે સાધુ-

સિં

૭૮

જનોએ દુન્યનોનો ત્યાગ કરી સદાચરણ
ધારણ કરવું. વિચિત્ર પ્રકારના રોગગુણી
વસ્ત્રો ને ઘરેણાં સોના રૂપાનાં ને હોઠા સુકા,
ગાંજા વિગેરે દુન્યસન સંસારીમાં પણ જે
ઉત્તમ પુરૂષ છે તે પણ ગ્રહણ કરતા નથી ત્યારે
સાધુને તો ઘટેજ કેમ ? કારણકે પ્રથમ જ્યારે
સાધુપણને ધારણ નહોતું કર્યું ત્યારે દુન્ય-
સન હતાંજ નહિ તે સાધુ થયો એટલે ઉલટાં
વધારે દુન્યસન વાળો થયો એ તે સાધુ કે
શું કહેવો માટે સાધુએ અવશ્ય વિચારવું કે
સંસારી કરતાં કાંઈક વધારે શુભ ગુણ પ્રાપ્ત
કરવા ભોંધયે ત્યારેજ સાધુ કહેવાય ને સરવે-

પ્ર૦

૭૮

ને વંદન કરવા યોગ્ય થાય તેટલાજ માટે
શ્રી રવિરામગુરુએ શ્રીમુખે કહ્યું છેકે, સાધુને
નહિં સંભવે સંસારીનો યોગ. સંસારીમાં
પણ જે ઉત્તમ મુમુક્ષુ છે તે દુરગુણને ત્યા-
ગેછે, તો સાધુને તો અવશ્ય શુભ ગુણ ધા-
રવાજ. સાધુ થયો માટેજ સદાચરણ પાછું
સર્વ પ્રકારે ધારણ કરેને શ્રી ગુરુના ચરણમાં-
જ પ્રેમ ધરી શાંત થઈ સ્વ સ્વરૂપમાંજ
રમે વિષયાદિક માર્ગમાં રમે નહી તેજ સ-
ત્ ગુરુના સાચા બાલક કહેવાય તે વિનાના
ખીજતો કહેવા માત્ર સત્ગુરુના બાળછે. બાકી-
એ તો ગુરુનો શબ્દ ન માનવાથી કેવળ ગુ-

સિં

૭૯

રૂને દુષણ લગાડવાવાળા ગુરૂ દ્રોહી છે. માટે
 રવિરામ સ્વામીએ સાચા બાળક કહ્યા, તેથી
 શ્રી રવિરામ સ્વામી વારંવાર પ્રેમથી કહેછે
 કે જેમ શ્રી હુરિને ભજવા તેમજ સાધુને
 ભજવા અને જે દુર્લક્ષણવાળા અસાધુ તે-
 મને તજવા. તેમ કરવાથી તે ગુરૂમુખી
 સાધુ શ્રી ગુરૂના શબ્દ વડે અભંગ જે અ-
 વિનાશી પદ તેને પામે છે. વળી સાધુઓએ
 વિચારવું જોઈએ કે જે સાધુઓના સાક્ષાત્
 શ્રી પતિ જે વિષ્ણુ ભગવાન શ્રી મુખે વખા-
 ન કરેછે. તેમજ ગીતામાં કહ્યું છે. અદેષ્ટા
 सर्वभुतानां मैत्रः करुणएव च निर्मयो निर-

૫૦

૭૯

હંકારઃ સમદુઃખ સુખક્ષમી ॥ ૧ ॥ સંતુષ્ટ સત-
 તં યોગીયતાત્મા દ્રઢ નિશ્ચયઃ । મય્યાર્પિતમનો-
 બુદ્ધિર્યોમે ભક્તઃ સમેપ્રિયઃ ॥૨ ॥ તુલ્ય નિંદા
 સ્તુતિર્મોની સંતુષ્ટોષેન કૌને । ચિત્ અનિકેતઃ
 સ્થિર મતિ ભક્તિ માન્મે પ્રિયોનરઃ ॥૩ ॥

અર્થ—સર્વ ભૂતના દ્વેષથી રહિત તથા મૈત્રી
 કરુણાદિ ગુણવાળો તેમ મમતા અહંકાર ર-
 હિત ને સુખંદુઃખને વિષે સમાન ને ક્ષમાવાન
 ॥ ૧ ॥ સદા સંતોષી બ્રહ્મને વિષે સ્થિર ચિ-
 ત્તવાળો ઇન્દ્રિય અંતઃકરણના નિરોધવાળો
 એક પરમાત્મા સ્વરૂપ અચલ નિશ્ચયવાન પ-

સિ૦

૮૦

રમેશ્વર સ્વરૂપમાં મનબુદ્ધિ અર્પણ કર્યાં છે
 જેણે એવો મારો જે ભકત છે તે મને પ્રિય
 છે ॥ ૨ ॥ નિંદા સ્તુતિ માન છે જેને તે મન
 નશીલ ને યથા લાભમાં સંતોષીને મમતાનો
 વિષય ભૂત જે એક પોતાનું સ્થાન તેથી સ-
 હિત ને સદા પરમેશ્વરને વિષે અચળ બુદ્ધિવા-
 ળો એવો જે અનન્ય ભકિત વાળો જે ભકત
 છે તે હે અર્જુન મને પ્રિય છે. એવા ભગ-
 વાનને પ્રિય જે ભકત તથા સાધુ તેઓના અ-
 હ્યુત મહિમાને ન જાણીને જે બહિર્મુખપણા
 શ્રી વર્તે તેથી જગતમાં અજ્ઞાની બીજે કોણ.
 એવા જે સાધુ તેમજ બીજા ઉત્તમ શાસ્ત્રમાં

વારંવાર લખેછે કે સાધુની સેવા વિના કોઈ
વખતે કોઈ પણ સંસાર સાગર તરે નહિ.
માટે હરિજનોએ જે શ્રી પતિ જેનાં વખાણ
કરેછે તેવા સંતની સેવા કરી સંસાર દુઃખ
હરિયાથી પાર થવુંજ. માટે જો અખંડ સુખ-
ની ઇચ્છા કરો તો માન અપમાનને હણો.
એટલે કોઈ માન કરે અથવા અપમાન કરે
તેમાં રાગદ્વેષ કરવો નહીં અથવા ખીજનું
અપમાન ન કરતાં માન કરવું. પોતે અમાની
રહેવું પ્રાણી માત્રની નિંદા ન કરવી તેમજ
ચોરી, જારી, કપટ, ચતુરાઈને તજો ને નિર્વિ-
કારી થઈ શ્રી પરમાત્માને ભજો તોજ અખં-

૬ પદની પ્રાપ્તિ થાય છે તે વિના અઅંડપદ
 દૂર છે ॥ ૧૦૧ ॥ ૧૦૨ ॥ ૧૦૩ ॥ ૧૦૪ ॥
 ૧૦૫ ॥ ૧૦૬ ॥ ૧૦૭ ॥ ૧૦૮ ॥

મૂલ; પ્રથમ મુરુપદ વંદીને, કરી સંતની સેવ;
 શ્રી હરિ સમર ગુદ્ધ મન, પામે પદ અમેવ
 ॥ ૧૦૯ ॥ વેદ વચન ગુરુ મુખ ગ્રહી, ધારી
 દ્રઢ વિશ્વાસ; સારા સાર વિચારતાં, પ્રગટે બ્રહ્મ
 પ્રકાશ ॥ ૧૧૦ ॥ સરિતા સાગરમાં મળી, ત
 જી નામને રૂપ; જીવ શિવ એ નામ જો, ટલે
 શાય તદ્દરૂપ ॥ ૧૧૧ ॥ જ્યાં સુધી જીવ શિ
 વનો, અંતરમાં છે મેદ; ત્યાં સુધી રાવિ વર્તેલું,

વિધિ વચન જે વેદ ॥ ૧૧૨ ॥ જ્યાં સુધી
બહેવારમાં, વર્તે છે બુદ્ધિમાન; ત્યાં સુધી વિધિ
વેદની, વર્તે થઈ નિર્માન ॥ ૧૧૩ ॥ જ્યારે મુ-
દ્ધ સ્વરૂપમાં, પૂર્ણ પ્રગટ્યો ભાવ; રવિ કર્મ ક-
રવાં તજી, વર્તે સેહેજ સ્વભાવ ॥ ૧૧૪ ॥ કર્તા
હર્તા સત્ગુરુ, મનમાં ધારે આપ; રવિદાસ મ-
મતા તજે, કદિ ન લાગે પાપ ॥ ૧૧૫ ॥ જ્ઞા-
ની કર્મ હપાસના, તજે ન પ્રગટે પાપ; જો ક-
દાપિ સેહેજે કરે, તો પુન્ય ન પામે આપ ॥ ૧૧૬ ॥
પુન્ય પાપ કરનાર જે, તેતો પામ્યો નાશ; ર-

વિદાસ સુખર મર્યો, દીસે બ્રહ્મ પ્રકાશ ॥૧૧૭॥
 રામ દ્વેષ કોનો કરે, કોણ પુરુષ કોણ નાર;
 સઘલે દેસે બ્રહ્મમય, વસ્તુ સચરાચાર ॥૧૧૮॥
 રામદ્વેષ વસ્તુ વિષે, જ્યાં સુધી છે જાણ; ત્યાં
 સુધી રાત્રિ દૂર છે, અઘંડ પદ નિર્વાણ ॥૧૧૯॥
 ટીકા-પ્રથમ શ્રી ગુરૂની સેવા કરી ગુરૂ આજ્ઞા
 પુર્વક સંતને વંદન કરી પ્રેમથી સેવવાને શ્રી
 હરિનું સ્મરણ શુદ્ધ મનથી કરે તોજ અંતઃ-
 કરણ શુદ્ધ થાય ને અભેદ પદને અવશ્ય પા-
 મે માટે મોક્ષની ઈચ્છાવાળા મુમુક્ષુઓએ
 હરિગુરૂ સંતની સેવા પરાયણ થઈ અંતઃક-

રજા શુધ કરી દુઃખ દસિયાથી તરી જવું. વે-
 દનાં જે વાક્ય છે તે શ્રી ગુરુ મુખેથી ૧. શ્રવ-
 વણુ (એટલે વેદાંત વ્રાક્યોનો પટલિંગ ઉપ-
 ક્રમાદિથી અદ્વિતીય બ્રહ્મમાં તાત્પર્ય નિશ્ચ-
 ય તે.) ૨. મનન (એટલે અભેદની સાધક તથા
 ભેદની સાધક ચુકિતઓથી અદ્વિતીય બ્રહ્મ-
 નું ચિંતન તે.) ૩. નિદિધ્યાસન. (એટલે અ-
 નાત્માકાર વૃત્તિના અંતરાયથી રહિત બ્રહ્મા-
 કાર સજ્જતિય વૃત્તિની સ્થિતિ કરી તે)
 દ્રઢ વિશ્વાસ પૂરવક જે શ્રી ગુરુનાં વચન છે
 તે સત્યજ છે ને વેદ શાસ્ત્ર યથાર્થ છે એવો
 જે દ્રઢ વિશ્વાસ તે સત્ય સ્વરૂપના જ્ઞાનમાં સહ-

સિ૦ કારી થઈને સાક્ષાત્ પ્રજ્ઞ પ્રકાશને પમાડે છે પછી
 ૮૩ પ્રજ્ઞ પ્રકાશ કહેતાં સ્વ સ્વરૂપ થયો. એટલે
 જેમ નદી સાગરમાં ભળી ત્યારે તેનું નદી
 એવું નામ ને પ્રવાહ જે રૂપ એ સર્વે સમુદ્ર-
 માં ભળતાં નિવૃત્ત થયું. તેમજ ભુવ શિવ
 એવાં જે નામરૂપ એ સર્વે નિવૃત્ત થઈ સા-
 ક્ષાત્ પ્રજ્ઞજ થયો. ને જ્યાં સુધી ભુવ શિ-
 વની ઉપાધિ નિવૃત્તિ નથી થઈ ને ભેદ બુદ્ધિ
 રહી છે ત્યાં સુધી રવિરામ સ્વામી કહે છે કે
 વેદની જે આજ્ઞા વિધી તે અવશ્ય કરવી ને
 નિષેધ કર્મનો અવશ્ય ત્યાગ કરવો. પછી
 જ્યારે શુદ્ધ સ્વરૂપનું સાક્ષાત્કાર અપરોક્ષ

જ્ઞાન થયું ત્યાર પછી કર્મ કરે અથવા ન
કરે, સહજ સ્વભાવે વર્તે. સહજ સ્વભાવ તે
કર્તા હતાં શ્રી હરિ ગુરુ છે એમ બાણી પોતાના
ઉપર કાંઈ પણ બોલે ન લેતાં ને અહંતા
મમતાનો ખરાબર ત્યાગ કરે તેને પછી પુ-
ન્ય પાપનાં શુભાશુભ ફળ ભોગવવાનાં છેજ
નહી. જ્યાં સુધી તેમ નથી થયો ને અહંતા
મમતા છે ત્યાં સુધી શુભાશુભ કર્મફળનો ભો-
ગતા છે. તેમાં દ્રષ્ટાંત-કોઈ સદગૃહસ્થે દશ
વીશ હજાર રૂપિયા ખરચીને સુંદર તળાવ
બનાવ્યું તે ગૃહસ્થે તળાવ નિમિત્તે બ્રહ્મ-
ભોજન કર્યું તે બ્રહ્મભોજનની સામગ્રીમાં

સિં ૦ ગાયે આવીને મુખ નાખ્યું તે તેને હાંકવા
 સાર તે ગૃહસ્થે પોતાની જાતે હાથમાં લા-
 કડી લઈ માથેને મર્મસ્થાનમાં મારી કે ગાય
 તરત મરી ગઈ તે વખતે લોકોએ કહ્યું કે
 સંભને ગૌહત્યા લાગી ત્યારે તે ગૃહસ્થ ગૌ-
 હત્યા કે વિચાર કરીને જોતાં મને હત્યા લા-
 ગી નથી કારણ કે હું કર્તા નથી એતો હ-
 સ્તના દેવતા ઇંદ્રને લાગી એટલે ગૌહત્યા
 ઇંદ્રની પાસે ગઈ ત્યારે ઇંદ્ર વિચાર પૂર્વક બ્રાહ્મણ
 નું સ્વરૂપ ધારી તે ગૃહસ્થ પાસે આવીને
 અજ્ઞાત હોય એમ તળાવની સ્તુતિ કરવા
 લાગ્યો કે આતુ તલાવ બનાવનાર સદૃશ-

હુસ્થને ધન્ય છે એમ કહીને ધર્મની વિશેષ-
 તા કરી ત્યારે પેલો અહુસ્થ અહંકૃતિથી બો-
 લ્યો કે આ તલાવ અમે બાંધાવ્યું છે એમ
 કહેતાંજ પ્રાદ્ધણ રૂપ ઇંદ્રે કહ્યું કે આ જો-
 હત્યા પણ તમનેજ પ્રાપ્ત થશે. કારણ કે
 જેને કર્તાપણાનો અભિમાન છે તેજ ભો-
 કતા છે એમ કહીને ઇંદ્ર અંતરદયાન થયા.
 તેમ જ્યાં સુધી કર્તાપણાનું અભિમાન છે
 ત્યાં સુધી કંદેલાં કર્મ અવશ્ય ભોગવવાં પડે
 ને જ્યારે હરિગુરૂ સંત કૃપાથી વિવેક પૂ-
 ર્વક ભક્તિ તથા તત્વજ્ઞાન વડે અહંતા મ-
 મતા રૂપી અંત્રિ છેદન થઇ છે જેની એવા

સિં૦

૮૫

જે અપરોક્ષ જ્ઞાની જો કર્મ ઉપાસના કદાપી
લોક હિતાર્થે કરે તો તેને પુણ્યની ઉ-
ત્પત્તિ થતી નથી ને ન કરે તો પાપોની
ઉત્પત્તિ થતી નથી. ગીતામાં કહ્યું છે કે:-
‘नैव तस्य कृतेनार्थो नाकृतेनेह कश्चन । न
चास्य सर्व भूतेषु कश्चिदर्थ व्यपाश्रयः ॥’
અર્થ-એવા કૃતાર્થ અપરોક્ષ જ્ઞાનીને શુભ-
કર્મ કરવા વડે કોઈ ફલની પ્રાપ્તિ થતી ન-
થી અને ન કરવા વડે આ લોકમાં કોઈ
પદાર્થની એ જ્ઞાનીને હાનિ થતી નથી ને
આ જીવનમુક્ત આત્મ રતિવાન જ્ઞાનીને
દેવ મનુષ્યાદિ સર્વ લોકમાં કોઈ પણ પદાર્થ-

પ્ર૦

૮૫

નો આશ્રય નથી કારણ કે ચિદાનંદમાં
 નિરંતર તૃપ્ત છે તેથી તે જ્ઞાનીને કર્તા ભો-
 કતા પણ નથી. કારણ કે પુન્ય પાપ કરના-
 ર જે અહંતા મમતા છે, તે નિમિત્ત થઈ
 ગઈ એટલે પુન્ય પાપ કરનાર નાશ થયો.
 પછી અપરોક્ષ જ્ઞાનીને સઘળે બ્રહ્મમય છે,
 તો રાગ દ્વેષ કેનો કરે. પોતાના સ્વરૂપ વિના
 કંઈ પણ દેખે ત્યારે રાગ દ્વેષ થાય તેતો
 સચરાચર બ્રહ્મ દૃષ્ટિએથી બ્રહ્મ પ્રકાશ સ્વ-
 રૂપમય થયો તો તેને પુરૂષો કે સ્ત્રી વિગેરે
 ભેદ માત્ર રહ્યો નથી. બીજું શું દેખે યાવત
 બ્રહ્માથી કીટ પર્યંત એકજ બ્રહ્મમય બાણે છે

સિંગ

૮૬

તો વિશેષ શું કહેવું. રાગદ્વેષ, હર્ષ, શોક,
 મોહ વિગેરે. માયિક ઉપાધિ માત્ર નિવ્રત
 થઈ તેને તો કંઈ કર્તવ્ય માત્ર છેજ નહિ ને
 જ્યાં સુધી પ્રિય વસ્તુમાં રાગ અપ્રિયમાં
 દ્વેષ છે તેમજ શુભા શુભનું જાણ પાણું રહ્યું
 છે ત્યાં સુધી શ્રી રવિરામ સ્વામી કહેછેકે
 અખંડ સ્વ સ્વરૂપ અતિ દૂર છે તેવા પુરૂષે
 કહેલા અપરોક્ષ જ્ઞાનીની જેમ વર્તવું નહિ
 કેમ કે શુભા શુભનું જ્ઞાન છે તો શુભાશુભ
 ક્રિયા ફલનો ભોક્તા છે માટે તેવા પુરૂષે તો
 વિધિપૂર્વક કર્મ કરવાંજ તેમાં કંઈ પણ પ્ર
 માદ કરવોજ નહિ ને પ્રમાદ કરે તો અ-

૫૦

૮૬

ધમ ગતિનોજ અધિકારી છે ॥ ૧૮૬ ॥ ૧૧૦ ॥

૧૧૧ ॥ ૧૧૨ ॥ ૧૧૩ ॥ ૧૧૪ ॥ ૧૧૫ ॥

૧૧૬ ॥ ૧૧૭ ॥ ૧૧૮ ॥ ૧૧૯ ॥

મૂલ; અહં બ્રહ્મ એ શબ્દનો, રહ્યો નહિ ઉચ્ચાર;

જો બોલે હું બ્રહ્મ છું, ત્યાં સુધી સવિકાર

॥ ૧૨૦ ॥ જેન પુતલી લુગની, પઢી પાળી

મોજાર; જો બોલે હું પુતલી, તો અસત્ય નિ-

રધાર ॥ ૧૨૧ ॥ એમ બ્રહ્મ થઈ બ્રહ્મ છું,

જો મુલ્ય કરે ઉચ્ચાર; ત્યાં સુધી રવિદાસ

કહે, બાકી બ્રહ્મ વિચાર ॥ ૧૨૨ ॥ બ્રહ્મ

વેત્તાને રવિ કહે, સઘળે સરસ્વા રામ; પુન્ય-

સિ૦

૮૭

પાપ સ્પર્શે નહિ, મટયાં કર્મને કામ. ॥ ૧૨૩॥
 જ્ઞાનીનાં જે પાપ તે, નિંદક લહે જરૂર;
 પુન્ય ફલતો પામશે, પૂજક સુખનું પુર ॥ ૧૨૪॥
 અસંદ્ધ બ્રહ્મને કર્મનો, કાંઈ ન લાગે બાધ; જલ
 કમલ વત રાવિ કહે, જ્ઞાની આપ અબાધ
 ॥ ૧૨૫ ॥ વેહેવાર જોઈ જ્ઞાની તણા, ભુલ
 નહિ ગુણવંત; દીસે છે વેહેવારમાં, પણ સૌ-
 થી ન્યારા સંત ॥ ૧૨૬ ॥ ટીકા. શ્રી
 રવિરામ સ્વામી કહે છે કે જે પુરૂષને
 શ્રી ગુરૂ કૃપાથી સ્વસ્વરૂપનો સાક્ષાત્કાર
 થયો તેને પછી અહં પ્રજ્ઞાસ્મિ કહેવું રહેતું

પ્ર૦

૮૭

નથી કેમકે હું બ્રહ્મ છું એમ નહિ કહે તો
કાંઈ બ્રહ્મ છે તે મટી જવાનો નથી. તેમ કર્મ
ઉપાસનાથી અધિકારી થઈને ગુરૂદ્વારા વે-
દાંત વાક્યોનું એકાગ્રતાવડે શ્રવણ, મનન,
નિદિધ્યાસન કરીને જેને અપરોક્ષ દ્રઢ જ્ઞાન
થયું છે, તેવા જે મહાત્મા તે અહંબ્રહ્મ
મુખે કથન કરે અથવા ન કરે તેનો નિયમ
નહિ, પણ કર્મ ઉપાસના વિના મલિન ચિ-
ત્તવાળા શુદ્ધ જ્ઞાનીને તો તે પદના અધિ-
કારી થયા વિના હું બ્રહ્મ છું એમ મુખે ક-
હેવાને યોગ્ય નથી પણ કલિયુગમાં શુદ્ધ
જ્ઞાની સર્વે હું બ્રહ્મ છું એમ પોકારે છે. તે વિષે

સિ૦

૮૮

કહ્યું છેકે:-બ્રહ્મ બ્રહ્મ વદિષ્યાંતિ સંપ્રાપ્તેતુ કલૈ
યુગે । નાનુતિષ્ઠંતિ મૈત્રેશશિષ્ણોદર પરાયણઃ ॥
અર્થ. ઉપર કહ્યો છે ને વળી તુલસીદાસજીએ
પણ કલિયુગના લક્ષણમાં કહ્યું છે. દોહા.
બ્રહ્મજ્ઞાન બિન નારિ નર, કહાહુ ન દુસરી
ખાત; કેાડી લાગી લોભ વશ; કરહિ વિપ્ર ગુરૂ
ધાત. વળી મહાત્માઓ કહેછે કે, બ્રહ્મ જ્ઞાન
આયા નહિ, કમ દિયા છટકાય; તુલસી એ-
સે પતિત નર, ઘોર નરકમેં જાય. માટે જ્યાં
સુધી રાગ, દ્વેષ, હર્ષ, શોક, આશા, તૃષ્ણા,
નિવ્રત થઈ નથી ને વૃથા વાચક જ્ઞાની પોતે
હું બ્રહ્મ છું ને બીજાને કહેશે કે તું સાક્ષાત્

૫૦

૮૮

બ્રહ્મ છું, શુભ કર્મ કરવાની કાંઈ જરૂર નથી ને
જગતમાં કળ્પ કરવાની કાંઈ જરૂર નથી. ઈન્દ્રિ-
યો ઈન્દ્રિયોનું કમ કરે જાય છે, એમ કહીને
ઘોર નરકનો અધિકારી થઈ બીજાને ઘોર ન-
રકમાં નાખે છે. વળી કલિયુગના લોકો
શુભ કર્મ કરવામાં આગસુછેજ. ને વળી તે-
વા વિષયિ લંપટ દુરાચારીનો સંગ થાય છે
પછી તેને બગડ્યામાં શું બાકી રહે. અને
જ્યારે બ્રહ્મરૂપ થયો ત્યારે તેને કાંઈ કર્ત-
વ્ય નથી. ત્યારે દુરાચારનો અવકાશજ ક્યાં
છે. અને લાલમાં સુખ માને ને હાણમાં હાથ
હાથ કરે ને વળી કહેશે કે અમને કંઈ લા-

ગતું નથી. તેમાં અખા ભગતે કહ્યું છે કે; અ-
ખા બીજાને કહે મિથ્યા સંસાર, પોતે ચાટે
વારંવાર ॥ એમ પોતાના વિકાર નિવ્રત થ-
યા નથી અને મતલબમાં હું શિયાર છે, શુભ
કર્મમાં આજસુને લોભ વાસ્તે અશુભ કર્મ
અપાર કરે છે. માયા મિથ્યા મિથ્યા વારંવાર
પોકારે પણ પરમાર્થ અર્થે પોતે કોડી પણ
ખરચે નહિ. જો માયા મિથ્યા જાણી હોય
તો પરમ પ્રિય જાણી પ્રાણથી વિશેષ રક્ષા
શું કરવા કરવી જોઈએ. કલિયુગના વાચક
જ્ઞાની અહું બ્રહ્માસ્મિ કહેતાં રતિ માત્ર પણ
લાજતા નથી એ મોટું આશ્ચર્ય જેવું છે.

ખોટી વસ્તુને જે જાણે તેથી તેનો સંગ્રહ
કેમ થાય માટે શ્રી રવિગુરુ કહેછે કે એવા
વાચકે જ્ઞાની અહં બ્રહ્માસ્મિ કથન કરે છે,
તેથી અમને આશ્ચર્ય લાગેછે કે તેજ પાકે
વિકારી. કેમકે જેમ લવણની પુતલીએ પા-
ણીમાં પ્રવેશ કર્યો, પછી તો પાણી નીકલે
ત્યારે નક્કી જાણવું કે એ લવણ નહિં. જે
લુણની હોય તો પાણી કેમ આવે, તેમ જે
અંપરોક્ષ જ્ઞાની થયો ને સાક્ષાત્ બ્રહ્મ સ્વરૂપ
થયો પછી ખોલવા પાણુંજ નથી અને જ્યાં
સુધી હું બ્રહ્મ છું એમ ઝકટા રહે ત્યાં સુ-
ધી બ્રહ્મપણું બાકી છે ને જે સાક્ષાત્ બ્રહ્મ

સિં

૯૦

વેત્તા છે તેને શ્રી રવિરામ સ્વામી કહેછે કે
કાંઈ કર્તવ્ય નથી ત્યારે બકવાપણું કયાંથી
આવ્યું. એને તો સચરાચર બ્રહ્મમયજ દ્રષ્ટિ
છે. પુન્ય પાપ કામ કર્મ સર્વ નિવૃત્ત થયાં
છે ને જ્ઞાની પુન્ય પાપથી રહિત છે કેમકે
જ્ઞાનીનાં શેષ રહેલાં જે પાપ તે જગતમાં
નિંદક પુરૂષો લઈ બાયછે ને જે પુન્ય છે તે
સેવા કરનારા શ્રી હરિની કૃપા પાત્ર ભક્ત
જન પુન્યના અધિકારી છે તે ગૃહણ કરેછે.
જ્ઞાની તો શુદ્ધજ છે, કેમકે અખંડ બ્રહ્મને
કોઈ પણ શુભા શુભ કર્મ બાધકારી નથી
તો જ્ઞાની સાક્ષાત્ તે બ્રહ્મ રૂપજ છે, જેના

પ્ર૦

૯૦

રાગ દ્વેષાદિક સર્વ નાશ થયા છે. તેવા મહાત્મા સંસારમાં રહ્યા છતાં જેમ જળમાં કમળ નિર્લેપ છે, તેમ શ્રી રવિરામ ગુરુ કહે છે કે તેવા મહાત્મા નિર્લેપજ છે, તેવા બ્રહ્મવેત્તા બ્રહ્મ સ્વરૂપ મહાત્માને જોઈ ખીજ વાચક પણ તેની ઘરાબરી કરવા જાય એ આશ્ચર્યજ છે. જોતે કહેલા મહાત્માઓ જેવી શુદ્ધ દશા પ્રાપ્ત થાય તો કાંઈ કહેવાનું જ નથી. આતોં માત્ર વેષજ ધારણ કરી વૃથા જ્ઞાની પણાનું ડોલ કરે છે, તેજ અસંભવ છે. તે વિષે વાંચનાર અધિકારીએ પૂર્વ ઉત્તર લક્ષ રાખી વિચાર કરવો ॥ ૧૧૯થી ૧૨૬॥

सि०

६१

मूल; स्थूल सुक्ष्म कारण थकी, जुहु जाण्युं रूप;
पंच कोशथी पार जे, आत्म लह्युं अनूप
॥ १२७ ॥ अम ज्ञानीनां क्रत जोइने, बी-
जो करवा जाय; रावि कहे ते मूढमाते
गाफल गोथां खाय ॥ १२८ ॥ जनक वि-
देही कृष्ण सम, जो वर्ते बेहेवार; रविदास
ते चुकसे, खासे जमनो मार ॥ १२९ ॥ स-
तगुरु केरा शब्द जो, मानी करे विचार;
रविदास तो पामसे, निश्चे भव जलपार
॥ १३० ॥ देखा देखी गुरु तणी, करवा

५०

६१

જાય ગમાર, રવિદાસ તે નર્કમાં, ફેરા ફરે
અપાર ॥ ૧૩૧ ॥ કહ્યો વેદ સિદ્ધાંત શુભ,
અધિકારીને કાજ; રવિદાસ જે ધારશે, લ-
હે અઘંડ પદરાજ ॥ ૧૩૨ ॥ સંવત્ અરાઢ
પંચાવનો, પોસ પુનમ સુખરૂપ; કહ્યો વેદ
સિદ્ધાંત રવિ, પૂર્ણ પરમ અનૂપ ॥ ૧૩૩ ॥
ટીકા સ્થુલ દેહ જે તત્વનું તેથી આત્મ. સ્વ-
રૂપ બૂદ્ધ છે તેમજ સૂક્ષ્મ દેહ જે તત્વનું
તેથી તથા બેઉ દેહની અપેક્ષાથી જે કારણ
દેહ તે ત્રણ દેહની અંતર ભૂત જે પંચ-

સિં

૯૨

કેશ, અજ્ઞમય, પ્રાણમય, મનોમય, વિજ્ઞાન-
મય, આનંદમય—એવી રીતે આત્મ સ્વરૂપ
સર્વેથી પાર જાણ્યું છે જેણે એવાંજે અપ-
રોક્ષ જ્ઞાની તેનાં કર્તવ્ય જોઈને ખીજો તેના
ખરોખરી કરવા જાય તો શ્રી રવિરામ સ્વામી
કહેછે કે તે ગાફલ લક્ષ ચોરાસી ચોનીમાં અ-
પાર ગોથાં ખાયાંજ કરે છે. કેટલાક મંદ
બુદ્ધિ પુરૂષ તથા સ્ત્રીઓ આપસમાં જનક
વિદેહી અને કૃષ્ણ પરમાત્માની રીતે વર્તવા
પરસ્પર ચર્ચા કરે છે એવા તુચ્છ માણસો
મોટાનાં દ્રષ્ટાંત આપે છે ત્યારે શ્રી કૃષ્ણે દા-

૫૦

૯૨

વાનલ પાન કયો હતો ને ગોવર્ધન એક
આંગળીયે તોલ્યો હતો ને જનક રાજાએ
યોગ ભોગમાં રમી એક હાથ માયા ઉપરને
એક હાથ અગ્નિ ઉપર રાખ્યો હતો એટલે
માયા કહીયે, રાજ્યવૈભવ રૂપ તથા અગ્નિ ક-
હીયે, આત્મજ્ઞાન રૂપ તે બંનેમાં હાથ ક-
હીયે સમદ્રષ્ટિ રૂપ સ્થિતિમાં રહીને અંતર
માં નિર્લેપ રહ્યા હતા. તે મનુ' જોઈને વૃથા
અભિમાન જ્ઞાનનુ' ધરાવનારા અશુભ મા-
ર્ગમાં ચાલી સર્વેને નરકમાં પાડવા ઉદ્ધમ ક-
રેછે તેવા સ્ત્રી પુરુષો શ્રી રવિરામ સ્વામી
કહેછે કે જમદુતોના દંડના પાત્ર થશે માટે

પોતાની ચતુરાઈને પડી મૂકી શ્રી ગુરૂના વ-
 ચનમાં દ્રઢ વિશ્વાસ રાખી વિચાર પૂર્વક સદા-
 ચારમાં વર્તશે તો તે આ દુઃખરૂપ સંસાર
 સાગરને અવશ્ય પાર પામશે અને શ્રી રવિ-
 ગુરૂ કહે છે કે મોટા મહાત્માઓની તથા
 ગુરૂની દેખા દેખી કરશે તો તે ગાફલ નિ-
 શ્ચે શ્વાન સુકરાદિકના અનંત અવતારો ધ-
 રશે ને વળી આ અવતારમાં પણ દુઃસહ
 કષ્ટ સહન કરશે. એમ શ્રી રવિરામ સ્વામી
 કૃપા કરીને કહે છે કે આ સિદ્ધાંત પ્રકાશ
 નામે અંથ જે કહ્યો તે સંક્ષેપમાં વેદનો
 સાર માત્ર અધિકારીને માટે કહ્યો છે તે-

નો જે કોઈ ગુરુ મુખે બિચાર કરશે તે અ-
 ખંડ પદરાજ કહેતાં આત્મપદ શુદ્ધ સ્વ-
 રૂપને પામીને ફરીથી જન્મને પામે નહીં.
 ગીતામાં કહ્યું છે કે- ન તત્રદ્રાસાયતે સૂ-
 ર્યો ન શશાંકો ન પાવકઃ । ચ દ્રત્વા ન નિવર્તતે
 તદ્દામ પરમં મમ ॥ અર્થ-જે પરમાત્મા સ્વરૂ-
 પને વિષે સૂર્ય, ચંદ્ર, અગ્નિ વિગેરે કોઈ
 લૌકિક જ્યોતિ પ્રકાશ કરતી નથી અને જ્ઞા-
 ની જે પરમાત્મા સ્વરૂપને પામીને ફરીથી
 આ જન્મ મરણ સંસાર દુઃખમાં આવતો
 નથી તે માફ સર્વથી શ્રેષ્ઠ પ્રકાશ સ્વરૂપ છે.
 ઉપર કહ્યા પ્રમાણે શ્રી રવિરામ સ્વામીએ

સિં

૯૪

વેદ સિદ્ધાંત પ્રકાશ જે વેદનું રહસ્ય પ્રગટ
કર્તું છે તેમાં પ્રથમ કમ પછી ઉપાસના,
પછી જ્ઞાન એમ કહ્યું છે માટે અધિકારીએ
અનુક્રમથી અંતઃકરણમાં જે મલદોષ છે
તેને નિષ્કામ કર્મથી દૂર પછી વિક્ષેપ દોષ-
ને સગુણ તથા નિર્ગુણ ઉપાસનાથી દૂર ક-
રી પછી અજ્ઞાન દોષને ચતુર્ગુરુદ્વારા જ્ઞાન
સંપાદનથી દૂર કરીને પોતે સ્વ સ્વરૂપે થ-
યો તેને કાવ્ય માત્ર નથી ને તેમ નહિ ક-
રતાં પ્રથમથીજ એકદમ જ્ઞાની થઈ શુભ
કર્મનો ત્યાગ કરે અને પરધનને પરદારામાં
લપટ રહે તે અધોગતીના પાત્ર થાય છે.

૫૦

૯૪

તેમાં કહ્યું છે કે સ્લોક-પર્યોનૌ પતિતા દ્વિ-
દોઃ કોટી પૂજા વિનશ્યતિ । જપ હાનિઃ ત-
પો હાનિ બ્રહ્મ હત્યા પદે પદે ॥ વસ્તુ વર્જિ-
તો ભૂત્વા પુન સેવતે મૈથુન । ષષ્ટિ વર્ષ સહ-
સ્રાણિ વિષ્ટાયાં જાયતે કૃત્રિમિઃ ॥ અર્થ-પર

સ્ત્રીના સંગે કરીને વિર્યપાત થવાથી કરો-
ડો પુજનનાં ફલ નાશ થાય છે તથા જપ
તપની હાનિ થાય છે ને પગલે પગલે બ્રહ્મ
હત્યાનું પાપ થાય છે માટે ગૃહસ્થોએ પ-
ણ પરસ્ત્રીનો સંગ ન કરવો તો સાધુ સ-
ન્યાસી વિગેરે ત્યાગી પુરુષોને સ્ત્રી માત્રનો

સિં

૯૫

સંગ કરવો ઘટેજ નહિ અને જે પુરુષ સા
ધુ સંન્યાસી બ્રહ્મચારી વિગેરે ત્યાગીના વે-
ષ ધારીને મૈથુન સેવન કરે છે તે સાઠ હ-
જાર વર્ષ પર્યંત નરકનો કીડો થઈને મહા-
દુઃખને ભોગવે છે. એમ વેદનો સિદ્ધાંત છે
તે શ્રી રવિરામ સ્વામીએ સંવત ૧૯૫૫ ના
પોસ સુદી ૧૫ પુનમે સંપૂર્ણ કર્યો છે. તે
માત્ર અધિકારીને સાર કહ્યો છે.
ઇતિ શ્રી રવિરામ સ્વામી વિરચિત્ સિ-
દ્ધાંત પ્રકાશ ગ્રંથ સમાપ્ત ॥

૩૦

૯૫

શ્રી કૃષ્ણદાસજી શ્રી લેખસાહેબ કૃત
ગુરુ સ્તુતિ.

॥ ૭૫૫ ॥

શ્રી મહિકાંઠે ગામ ધામ શેરખી સુખદાઇ,
પ્રકટે સતગુરૂ ભાણુ બાણુ જગમાં ફેલાઇ;
પલ પલ પરચા દીન કીન નિજ જનકે
કાબ, આપ દત્ત અવતાર ગુણાતીત ગરિબ
નિવાબ; અણુંલિંગી આપા રહિત શ્રી ગુરૂ
ભાણુ દયાળ હે, અનેક જીવ ઓધારીઆ
પલમે ક્રિયા નિહાલ હે ॥ ૧ ॥ દોહરા.
સતગુરૂ ભાણુ કૃપાનિધિ અશરણુ શરણુ સુ-

સિં

૯૬

ખધામ, ગુર્જર ધર પાવન કરી વસે શેરખી
 ગામ ॥ ૨ ॥ છપય. એસે સતગુરૂ શામ
 ધામ નિજ જનકું દીનો, અનહદ નાદ બ
 બાય આપ અમૃત રસ પીનો; લકિત યોગ
 વૈરાગ્ય જ્ઞાન ધન ધ્યાન સહિતા, હરિહર
 ચરન ઉપાશી મોહ મદ માન રહિતા; અક-
 લ કલા સિદ્ધિ સહિત રિદ્ધિરામ લોલીનહે,
 તન મન ધન અરૂપાણુયુત શ્રી હરિ અર્પણ
 કીનહે. ॥ ૩ ॥ દોહરા. અખંડ અદૈત પ્રહ
 રસ, લોગી યોગી શ્રીલાણુ; નામલેત અધ
 થર હરે, સેવક સખ સુખખાણુ ॥ ૪ ॥ છ
 પય. શ્રી સતગુરૂ કે શિષ્ય પ્રથમ કુંવરજી

દાસા, સુતવિત દારા ધામ કામ તણ ગુરૂ
 પદ વાસા; પ્રેમદાસ અરૂ માવ ભાવસે સ-
 તગુરૂ શેવે, રામ ચરન લોલીન મીન જ્યુ
 જલમે રહેવે; અતુર શિષ્ય ગુરૂ ભાણુકે પુરણ
 પરમ પ્રકાશ હે, અવતારી અણુલિંગી સો સ-
 ત્ય પુરૂષ રવિદાસ હે ॥ ૫ ॥ દોહરા. યો-
 મ જ્ઞાન ગુન ધામ ગુરૂ જ્ઞાન બ્રહ્મ રસ લી-
 ન; રવિરામ નિજ રૂપ લખી આપ અમર
 પદ દીન ॥ ૬ ॥ છપય. બેઠ તખત રવિરા-
 મ ભાણુકે સખ સુખસાગર, તીન લોક યશ
 છાય પાયપદ પરમ ઉજાગર; અનંત શિષ્ય
 ક્રિય આપ લેખયુત લવ લય જાગન, કોટી

સિં

૯૭

૫૦

કલાકે ધામ રામરઘુવર ચિત રંજન; સાહે-
 બ સમર્થ રામ રવિ જની જેમસુત ભાણુકે,
 ભેળ રવિગુરૂ તે ગ્રહી તજ્યો જગત દુખ
 ભણુકે ॥ ૭ ॥ દોહરા. સાહેબ જેમ સમર્થ
 સુખી તાકે સુત સુખ ધામ, ગંગાજળ
 નિર્મળ સરસ ગુણનિધિ ગંગારામ ॥ ૮ ॥
 છપય. જેમ સુવન યુત આપ તાપ ત્રય સ-
 દા નિવારણ, રવિગુરૂ આજ્ઞા પાય જાય શા-
 પર સુખ કારણ; વસે કરન શુભકાજ શિ-
 ષ્ય કે મુકિત કરતા, વાગડ દેશ સચેત કી-
 યો અહીં મમતા હરતા; લાલદાસ ગુરૂ લ-
 ક્ય લહી વસે સુપાટણ ધામ હે, કુલ ક-

૯૭

કીરી ધારકે તજી આશ તમામ હે ॥ ૯ ॥
 દોહરા. સમદાસ રવિરામ કે ચૈથે શિષ્ય
 ઉદાર; નિજ આસન સ્થાપિત લયે શૌરખી
 ધામ સુધાર. ॥ ૧૦ ॥ છપય. મોરારિ મં-
 ગલરૂપ ભુપ જાકું સખ સેવે, પંથમ રવિ
 કે શિષ્ય પરમપદ સેવત દેવે; આગ્યા સત-
 ગુરૂ ધાર પાર ભવસાગર પાયે, ખંભાલીયે
 મુકામ કીયે. રવિ ગુરૂ મન લાયે; શ્યામદા-
 સ જીવન સહિત ત્રીકમ તનમન અરપિયા,
 કૃપા કરી સખ સંતને કૃષ્ણદાસ ઉર ધરકી-
 યા ॥ ૧૧ ॥ દોહરા. ભાણુવંસ ભવતરન-
 કું સકલ લયે જળ જહાજ; વિધન હરન મં-

સિં

૯૮

ગલ કરન સંત સકલ શિરતાજ ॥ ૧૨ ॥
 છપય. શ્રી બાણુ બળે ભવ મિટે રવિ રટતે
 સુખ પાવે, ખેમ નેમ શુ' જપે મંગલ સેવે
 અધ જાવે; લક્ષ્ય સહિત હિતકારી લાલ સુ-
 મરે સુખ પાવે, રામદાસ કરી કૃપા ત્રિવિ-
 ધિ તાપ તજાવે; મંગલરૂપ મોરારિકેા મ-
 નન હરે ભવ આપદા; શામ જીવન ત્રીકમ
 કરેા સુખ સેવકકું સર્વદા ॥ ૧૩ ॥ દોહરા.
 ખેમ ચરન રજવંદિકે સતગુરૂ પદ ધરિ આ-
 શ; કૃષ્ણદાસ કરજોડી કહે દિજે નિજપદ
 વાસ ॥ ૧૪ ॥

૫૦

૯૮

સુન અનહદકી ઠોર, લાણુ ફોજ નિરલે ચડી;
 પ્રથમ કુંવરજી સરદાર, ગુરૂસે ગુરૂ ગમ જ
 ડી; રવીદાસ રંરંકાર, નામકી નોખત ગડી;
 જીવણદાસ જગજીત, મનસાકી તોડી કડી;
 ખરો ખેલ ખીમદાસ, સુરત નીસાને ચડી;
 સત નામી ર્યામદાસ, સુરત બ્રહ્મમાં ભલી;
 ઉદામી ઓંકાર ભજનમાં લાગી જડી; સંક-
 રદાસ સનમુખ રહે, માધુ મંગલ ગાવે; ચ-
 રણદાસ નીરગુણ, હરીદાસ સંખ બજાવે; દ-
 યાજદાસ દીલમાંહી, કમળકુ નાદ સુનાવે;

સિં

૯૯

૫૦

ગરીબદાસ ગુલતાન, નીતહી કાવડ શ્રીરાવે;
હરખ સોક દો હારકે, સંત ચરણ રજ સીર
ધરી; કરનેરી કહે કૃશ્નદાસ, ગુરુ ભાણુ ફે-
જ નીરલે ચડી ॥ ૧ ॥

અથ શ્રી ંહાલજીરામ શ્રી મોચર સ્વામીના
શિષ્ય ભકત છોટાલાલ હરિભાઈ કૃત
મંગળા ચરણ-ગુરુ સ્તુતી.

હરિગીત છંદ.

શ્રી સ્વામી સદ્ગુરુ ભાણુ પુરણ કામ સમર
થ આપશો, જમ જાળ માળ વિશાળ ત્યા-

૯૯

ગ્રી સુત વિતાદિક દાપસો; આયે શ્રી ગુર્જ-
 ર દેશમે' દીક્ષા વિરકતનકી ધરી, પ્રથમ
 આદિ અનાદિ ગાદી ધામ શેરખીમે' કરી.
 ॥ ૧ ॥ અણુલિંગી સતગુરુ ભાણુ સાહેબ
 વશી શેરખી ધામકુ', કિયેઉ' શિષ્ય પ્રતાપિ
 લખી સાહેબ શ્રી રવિ રામકુ'; નિજ ગાદી
 આદિ અનાદિ જાની થાપી રવિગુરુકુ' વહાં,
 શ્રી ભાણુ સાહેબ આપ નિજપદ વાસ પુની
 કીનો તહાં. ॥ ૨ ॥ રવિરૂપ રવિ સાહેબ ગુ-
 રુ નિજ ગાદી ખેઠેઉ' પ્રેમસે, પ્રથમ દીક્ષા-
 મંત્ર કીનો ભાણુસુત શ્રીખેમસે; પુની ખેમ
 સાહેબ ગંગ સુતયુત લેખ રવિગુરુ તે' અ-

સિં

૧૦૦

૫૦

હી, આજા રિવસે' પાય શાપર ગામ ધામ
વસે સહી. ॥ ૩ ॥ શિષ્ય તૃતીય રવિરામ
કે શ્રી લાલ લક્ષ્ય સહિતસો, વસેઉ પુર પા-
ટણ વિષે જગજાલ માલ રહિતસો; રવિરામ
ગુરુ કે શિષ્ય ચોથે રામદાસ ઉદારધી, તા-
હીકુ' (નિજ) ગુરુ ગાદી થાપેઉ જાની સ
કળ સુધારધી; રવિરામકે શિષ્ય પંચમે મો-
રારી મંગળ રૂપ હે, જેહી અનમી નર ચર-
ને નમીયા જો સકલ નરવર ભુપ હે; ખેમગં
મ અરુ લાલરામ મોરારી શ્રી મહારાજ હે,
રવિગુરુ શિષ્ય સુજાન સળ જન છોટા શિ-
રતાજ હે ॥ ૫ ॥ દોહોરો. પંચમ શિષ્ય-

૧૦૦

રવિશમ કે, મોરારિ મંગળ રૂપ; તાકે
 શિષ્ય ઉદાર મતિ, વાલજીરામ અનુપ
 ॥ ૬ ॥ ગુરૂ બહાલ મોરાર પ્રતાપ તે, છોટા
 છોટાલાલ; ચરન શરનમે દયાય કે મોટા
 કીમા નિહાલ ॥ ૭ ॥

— — —
 શ્રી ગુરૂસ્તુતી.

॥ શ્રીગણેશાય નમઃ ॥ છંદ હરિગીત ॥
 ગુરૂ બ્રહ્મરૂપ અનુપ અવિચલ એક અજ વિ-
 ભુ શિવ હરી ॥ જે પ્રકૃતિ પાર અધાર ભ-
 વ સંસાર રચ લિલા કરી ॥ અમમ ગુરૂ

શિવ

૧૦૦

ગમિતા સત્ય વક્તા સત્ય કારણ આતરી ॥
 ભવકુંદ છેદન હાર ગુરુ રવિરામ મમ સંશ-
 ય હરિ ॥ ૧ ॥ જ્યુ' કમલ પત્ર પયોધિ
 ભિતર રહત નિસદ્દીન આતરી ॥ ત્યુ' દયા
 સાગર આપ જગમે પ્રગટી અતિ ક્રિડા ક-
 રી ॥ જ્યુ' રવી પ્રકાસત તિમર નાસત ક-
 મલ આદિક સુખભરી ॥ ભવ૦ ॥ ૨ ॥ જે
 હિ રટત શેષ મહેશ મુનિજન ધરત પ્યાન
 મહેશ્વરી ॥ નહી અંત પાવત નેતિ ગાવત
 કવન વિધિ અસ્તુતી કરી ॥ મતિ મોરિ
 થોરી કઠોરી જડ જ્યુ' જાની અસ ચરને પરી
 ॥ ભવ૦ ॥ ૩ ॥ અતિ દયાધાર ઉધાર ઠા-

પ્ર૦

૧૦૧

રન જગતમેં પ્રભુ વપુ ધરી ॥ તિમિર ના
શત ભવ પ્રકાશત સકલ કિલવિષ તુમ હરી ॥
તુમ ચરણ આયે બોધ પાયે મોહ મમતા
પરી હરી ॥ ભવ૦ ॥ ૪ ॥ નહી નીગમ
આગમ નેતી જાનું યોગ નહિ મોયે સરી ॥
નહિ નેમ જપ તપ આદી જે તે જનત ન-
હી કલ્પીમેં હરી ॥ પતિત પાવન રાખો ચર-
ણે અરજ જનકી ઉર ધરી ॥ ભવ૦ ॥ ૫ ॥
ગુર પંચકં યહ પઠતી જે નર પ્રેમ પુલકી-
ત નેમતે ॥ સો ભક્તિ જ્ઞાન વૈરાગ્યુત નર
વસત નિજપદ જેમ તે ॥ વૃશુભાન નંદની
દાસકી યહ વીનતી ઉરમેં ધરો ॥ રવી ખે-

સિં

૧૦૨

મ ભાણુ દયાલુ ગુરુ મમ બુદ્ધિ બલ પાવન
કરો ॥ ૬ ॥ ॥ ઇતિશ્રી ॥

॥ આરતી ॥ છંદ હરિગીત ॥ પ્રથમ
આરતી પાપ મોચન કંજ લોચનકી કરો ॥
પ્રેમ યુત મન શુદ્ધ કરિકે ધ્યાન અંતરમે
ધરો ॥ કર ઘંટ ધનન બળાય ચીત હરખા-
ય જલયુત સંખસે ॥ મુખ નિરખી હરિ-
ગુરુ સંતકો કરી દિપદાન અસંખ્યસે ॥ ૧ ॥
દુતીય આરતી દુખ વિનાસની રૂપ ભાસની
નાથકી ॥ નરદેવ વંદન ભુપ નંદન અવધપતી
રઘુનાથકી ॥ જે ભકત પાલક અસુર ધાલક
બાલક રૂપ આપ લે ॥ પિતુ વચન આપ

પ્ર૦

૧૦૨

પ્રમાન કરકે રાજ તણ કાનન ચલે ॥ ૨ ॥
ત્રય તાપ નાસનિ ત્રિતિય આરતિ કરત આ
રત યુતજન ॥ પ્રભુ દિનખંધુ દયાલ દુઃખહ
ર જલદસમ રયામલધન ॥ ભુજ વામ ભા-
ગ ખીરાજ સિતા અનુજ દહિન રાજીત ॥
કરજેરી સનમુખ પૌન નંદન મદન છબિલ
ખીલાજીત ॥ ૩ ॥ અખ ચતુરથી પ્રભુ આ
રતી લખી ભારતી હરખીત ભઈ ॥ ગુનગન
વખાનતી ધન્ય માનતી પદ્મ આસનપે ગ-
ઈ ॥ નિજ તાત સન સખ વાત કરી તખ
ગાત પ્રકુલિત અજ ભયે ॥ આનંદકંદ કૃપા-
લ આરતી ધ્યાન ધરી દેખત ભયે ॥ ૪ ॥

સિખ

૧૦૩

પરપંચ તજી મન પંચમિ પ્રભુ આરતિ
અવધારીયે ॥ લવળંધ છોરી મરોરી જ-
મપુર ગર્ભવાસ ન ધારિયે ॥ કલિકાલ કઠી-
ન કરાસકો ડર નેક ઈતિનકો નહિ લગે ॥
જો કરત હંરસન ભાવ ધરી તો જ્ઞાનકો દિ-
પક જગે ॥ ૫ ॥ યહુ આરતી વિધિ પં-
ચકી નર જો પઠે અરૂ ગાવહી ॥ ગુરૂ ખે-
મ ભાણુ પ્રતાપ રવિઠે આરૂ ફલસો પાવહી ॥
વૃશુભાન નંદની દાસકી યહુ વીનય રઘુપતિ
ઉર ધરો ॥ ગુન ગાઉ હુરિગુરૂ સંતકે મમ
ખુદ્ધિ બલ પાવન કરો ॥ ૬ ॥ ઈતિશ્રી ॥

પ્ર૦

૧૦૩

સદ્ગોષ વિષે.

રાગ જંગલો ગવૈયાનો.

ભજતા નહિ કયું કુટીલ નીશઢીન પતિત
પાવનકું ॥ પતિત પાવનકું પ્યારે પતિત
પાવનકું ॥ ભજતા ॥ ષટ રસ ઠારન રસ-
ના નહિ હે રી, ગોવિંદ શ્રી ધનશામ જ્ઞાન
નિધાન ગાવનકું ॥ ભજ ॥ ૧ ॥ નયન દિગ્ધે
યહુ નરહરિ નિરખનનિહારી, મત માન નારિરિ
દુર્મતિસેં નચાવનકું ॥ ભજ ॥ ૨ ॥ ચરન
દિગ્ધે પ્રભુ નિલય ચલનકું રી, તણ શ્રેષ્ઠતા
સણ દુષ્ટતા ઈતઉતન ધાવનકું ॥ ભજ ૦

સિં

૧૦૪

૫૦

॥૩॥ નહિ કાલા કરનેકું કર ચહુ રી; હરિ
મંત્ર રાધેદાસ માલાસેં જપાવનકું ॥ ભજ૦
॥ ૪ ॥ ફિર કયા ફિકર કરની ઝીકર કહો
કોન હે અપના ॥ કોન હે અપના ખ્યારે
કોન હે અપના ॥ ટેક ॥ હમ તુમ સખ પર-
દેશી મિલે ચહુ રી, સંસાર સુન સમ્યા ક-
હે તો હે બડા સુપના ॥ ફિર કયા૦ ॥૧॥
અચલ નહિ તન ધન ધરની કછુ રી ॥ ખે-
ચી રહા શિર કાલ ખંજર તાહિમે અપના
ફિર કયા૦ ॥૨॥ ઇનમે તે તું અભય ચ-
હે તો રી, ખ્યારે પહિર લે સર્વાંગ સતગુર
શબ્દકા કહના ॥ ફિર કયા૦ ॥ ૩ ॥ દેહ

૧૦૪

ગેહ તે સ્નેહ રાધે તજી રી ॥ કર શિર
શ્વાસો શ્વાસ સોહં શબ્દકા જુપના ॥ શિર
કયાં ॥ ૪ ॥ કરતા કુટિલ કયું નાહિ સ-
તત સંગ સંતનકા ॥ સંગ સંતનકા ॥
સતત સંગ સંતનકા ॥ ટેક ॥ કરતાં ॥
બહુત કહ્યો પુની બોધ ગૃહી કે રી,
જરતા ન કયું રે હીનમતિ દુબકારી મલ મ
નકા ॥ ૧ ॥ સ્વારથમે રહ્યો સાવધાન
પુની રી, ધરતા ન કયું રે જ્ઞાનમે શઠ
શબ્દ સજ્જનકા ॥ કરતા ॥ ૨ ॥ વ્યાધિ વ્યતિ
ત તું હોત બહુત પુનીરી, જરતા ન કયું
શિર ચંડ લય લહિ કાલ દંડનકા ॥ ૩ ॥

સિં

૧૦૫

રતાના ૩ ॥ રાધેદાસ છલિ છુદ્ધ છિલર તે
રી, ડરતા ન કયું મન મુઠ મતી ભવમે
નિમજ્જનકા ॥ કરતા ૦ ॥ ૪ ॥ કળલૌં ર-
હેઆ મસ્તરે મતિમંદ ફંદનમે, મતિમંદ
ફંદનમે રે મતિમંદ ફંદનમે ॥ કળલૌં ॥
કટીલી લટી ઘટી વય પલટી સ્થિતીરી, તળ
લૌંન તેરી બિલોકિ વૃત્તિ નંદ નંદનમે ॥ ક
ળ. ॥ ૧ ॥ અસન વસન કો સ્મરન અલો
વહીરી, તળ લૌંન ધાર્યો ધ્યાન છિન આનં-
દ કંદનમે ॥ કળ. ॥ ૨ ॥ દશન ચલે બધ
કૃશ નવ તનું પુનીરી, તળ લૌંન તોરી તંત
મન જોયો મુકુંદનમે ॥ કળ. ॥ ૩ ॥ રાધે-

૩૦

૧૦૫

હાસ ગઈ ખિત ગંદુત વય રી, તળ લોન છિન
પન ખીતી કભિ વૃજ ચંદ બંદનમે ॥ ક-
ખ ॥ ૪ ॥

લાવણી.

જય જય શ્રી પતિ જય ગીરીજ પતી જય
જય જય મંગલ કરતા ॥ જયસુખ સિં-
ધુ દયા કે સાગર ॥ જય જય ભવ ભય
કે હરતા ॥ ટેક ॥ પદ્મ ચક્ર દર સુંદર કર
ધર વૈજયન્તી માલા ધરતા ॥ કંઠ કપાલ
માલ ધર શંકર લાલ બાલ શશી લે કરતા ॥

સિં

૧૦૬

જય જય ॥ ૧ ॥ વૈકુંઠ ધામ શામ સુંદર
 વર વસત સદા જગ કે ત્રાતા ॥ રજત ગિ-
 રી રાજત ભંવ ભેદક ભકત વિવશ યશકે દા
 તા ॥ જય જય ॥ ૨ ॥ જય જય વિજય સુ
 નંદ નંદ અરુ ભદ્ર સુભદ્રનકે ભરતા ॥
 જય જય જિનકે શાસનકું ગન રંગી ભ-
 ગી સખ અનુસરતા ॥ જય જય ॥ ૩ ॥
 મેઘ ઘરન તન તડિત પીતપટ અહિ રિપુ
 વાહન હિતકારી ॥ ભુતિ વિભુષીત વ્યાધાં-
 ખર ધર જય જય નંદીશ્વર ધારી ॥ જય
 જય ॥ ૪ ॥ રમારમણ શુભ રાસ રમે બહાં
 ચીર દીપ્તિ અમ અમ અમકે ॥ તાંડવ નૃ-

૫૦

૧૦૬

ત્ય કરે શંકર વહાં કિંકણી છમ છમ છમ
 છમકે ॥ જય જય ॥ ૫ ॥ ઝમક ઝમક
 ઝાંઝર ધુની સોહત દીવ્ય કર્ન કુંડલ દમકે
 ॥ ડમક ડમક ડમક ધ્વનિ યાજત ધમક
 ધમક ધરની ધમકે ॥ જય જય ॥ ૬ ॥
 શ્રી શ ઇશ્વર મુકિત કે કરતા લકત સદા ઉ-
 રમે ધરતા ॥ હરિહર ઇષ્ટ શ્રેષ્ઠ શીર મેરે રા-
 ઘેદાસ શંકર હરતા ॥ જય જય ॥ ૭ ॥

તોટક.

અબ તો લજરે હરીકું મનવા, પશુ તેશી

સિં ૧૦૭ લહુમે નરકો તનવા; કર દેખ બિચાર નિ-
 બાંતરમે નહિ ચેતત દુષ્ટ બિચારનમે. ॥૧॥
 લખચાર અશી અવતાર ધર્યો, ત્રિયગાદિક
 હુધ લવમે પ્રસર્યો ન વિચારન તેં લવમે
 ભટકયો, અખ આન પર્યો ગૃહમે અટકયો
 ॥ ૨ ॥ અખ કે ફિર જો ન વિચાર કરે,
 તખ તો પુનિ તો શીર કાલ ફિરે, શીર કોઇ
 ઉપાય વહાં ન ચલે, જીનતેં સુર આદિક
 સઘ છલે ॥ ૩ ॥ મુખ રાખી અધો તું
 જ્યાં ભટકયો, કરી કોલ તહાં, ફરી તું છટ-
 કયો, ઓહી કોલ ચહાં ન તુજે ખટ-
 કયો, ધરીએક હરિ રતુતી મેં ન ટ-

કયો ॥ ૪ ॥ લહી પુલ વધુ ધનકું ફટ-
કયો, પરમારથકું પકરી પટકયો; કરી કૂર
કરોર ખિચાર હદે, મુખ તે દુખભંજનકું
ન વદે ॥ ૫ ॥ એહી કારન હે નર દેહ
નહી, ઉનકી સુધ સ્વારથ તે ન રહી; સખ
સ્વારથ સંકટ કારક હે, જાવતે પરમારથ
તારક હે. ॥ ૬ ॥ સુત સુંદરી નર્ક જાઢાવન
હે, ઇનમેં પ્રભુ નામહી પાવન હે; ગૃહ મો
હ મહા દુખકારક હે, ગુરૂકો મઠ શંકટ હા-
રકહે ॥ ૭ ॥ પુનિ મિત્ર સંમસ્ત મહાગ-
દ હે, શુભ સંતન સંગ સુખપ્રદ હે; વિષ-
યોંકી કથા વિષદાયક હે, હરિ નામ કથા

સિં

૧૦૮

બડી રહાયક હે ॥ ૮ ॥ મમતા મન આ-
ધિ બઢાવનિ હે, સમતા સખ તેં પુની પાવ-
ન હે; રિપુ કામ રૂ કોધ બડે કપરે, ઇન-
તેં બચનેં કું પ્રભુ જપરે ॥ ૯ ॥ કહનેં કી
કહી હમનેં સબહી, કોઈ લાઘવત ન તથા
પી રહી; કહે રાધે કહી ચિત્ત મેં ધરરે,
ફીર જો કરની હોય સો કરરે ॥ ૧૦ ॥

રાગ થાળ ૧.

ચેતન થઈ ચાલને મન ખ્યારા, કર વીચાર
વારંવાર ॥ ચેતન ॥ ટેક ॥ લખ ચોસશી
ફરી ફરી આયો, સ્વાન સુકર થઈને ભટકાયો;

૫૦

૧૦૮

હવે મોઘો માનુષ્ય દેહ પામે ॥ ચેતન.
 ॥ ૧ ॥ માતૃ ઉદરમાં ઉંઘે મુખ બુઝ્યો,
 જોને સંભાળીને શું બુઝ્યો; હવે ગાફલ
 સમજ કેમ બુઝ્યો ॥ ચેતન. ॥ ૨ ॥ બા-
 બપણું સખ જોડત ખોયો, જીવાન થઈ યુ-
 વતીમાં મોહો; વ્રદ્ધપણામાં જન્મ વગોવ્યો
 ॥ ચેતન. ॥ ૩ ॥ ધન જોળન મદમાં બહુ
 માતો, સગા સંબંધીમાં શું ચાતો; પાછો
 ગજો ચોરાશી ગોથાં ખાતો. ॥ ચેતન. ॥ ૪ ॥
 ગાડી ઘોડા મુખ દેખી રાજ, બાગ બગી-
 ચે બુઝ્યો પાજ; નથી જોતો રહ્યો છે કાળ
 ગાજ. ॥ ચેતન. ॥ ૫ ॥ કાચી કાયા

સિં

૧૦૯

બરી અસારે, મલ મુત્રનો છે ભંડારે; અં-
તે વણુસી જાસે નીરધારે ॥ ચેતન. ॥ ૬ ॥
હરી ભજ તજ અંતરથી માયા, ધન
જોખન જાદલની છાયા; એમ જાણી હરી ભ-
જેતે ડાહ્યા ॥ ચેતન થઈ. ॥ ૭ ॥ ચતુર થ-
ઈ ચેતી લે ભાઈ, હરી ભજી કર સુફલ ક-
માઈ; અંતે સાચી શ્રી ગુરૂની સગાઈ ॥ ચે-
તન. ॥ ૮ ॥ ધાઈ ધુતી ધન લેળું કરવું,
જાણે મનમાં નીશ્ચે મરવું; એમ સમજી
હરી ચરણે ચીત ધરવું ॥ ચેતન. ॥ ૯ ॥
હરી ગુરૂ સંત સેવો ચીત આણી, જગત
પસારો જુઠો જાણી; ત્યારે મટશે ચોરાશી-

પ્ર૦

૧૦૯

ખાંણી. ॥ ચેતન. ॥ ૧૦ ॥ કહેતાં કે
 હેતાં પાર ના આવે, થોડામાં સમજે સુખ
 પાવે; રાધેદાસ ગુરૂ કહી સમજાવે ॥ ચેત-
 ન થઈ ચાલને મન ખ્યારા ॥ ૧૧ ॥

રાગ ગોડી. પદ ૧

રામ રટો દીન રાતી મનવા મેરા રામ ર-
 ટો દીન રાતી, શુદ્ધ ગિચાર કરો મેરે ખ્યા-
 રે તજી અંતરફી કાતી, મનવા મેરા રામ
 રટો દીન રાતી ॥ ટેક ॥ અંતર મલ ત્યા-
 ગે ખીન સમરન હે જલ મંથન જૈસા, કં-
 ઠ શીલા ધરી સાગર તરના વીર લહેગા

સિં

૧૧૦

કેસા; ॥ મનવા. ॥ ૧ ॥ કામ ૩ ક્રોધ તમામ
તજી કે મન મમતાકું નિકારી, આશા
તૃષ્ણા લોભ અસૂયા યહ સજી દોષ ગિસા-
રી ॥ મનવા. ॥ ૨ ॥ રાગ ૩ દ્વેષ પરાઈ
નિંદા દૂર કરો ચિત રહાઈ, ત્યાગ કરી સ-
જી સ્વારથી નાતો સૂન્ય મે ધુન લગાઈ;
॥ મનવા. ॥ ૩ ॥ ભવ જલ નાવિક રામ
બીના કોઈ હે નહિ સો મનમાની, અજપા
જપ જપો સુખદાયક તજી માયા મસ્તાની;
॥ મનવા. ॥ ૪ ॥ કહે રવિભાણુ ગુરુ કે
પ્રતાપે રાધેદાસ પુકારી, રામ શરન બીન
સાર કછુ નહિ સો સુન લ્યો દ્રઢ ધારી;

૫૦

૧૧૦

॥ મનવા ॥ ૫ ॥

પદ. ૨

શ્રી ગુરૂકી બલીહારી આ જગમે શ્રી ગુરૂ-
કી બલીહારી. શ્રી ગુરૂ ભકિત બિના જન
ભટકત ભત જનમ ફલ હારી ॥ આ જ-
ગમે ॥ ટેક ॥ નારદ સારદ શુક સનકાદિક રૂ-
પી સહસ્ર અઠ્યાશી, ગુરૂ ભકિત બિન કે-
ઈ ન સીધ્યાં દેખો સબ ગ્રંથ તપાશી;
॥ આ જગમે. ॥ ૧ ॥ ગુરૂ બિન જ્ઞાન બુ-
બવન હારા હે નહિ આન બિચારો, તા-
તે ગુરૂકો સમરન કરનો એહી સિદ્ધાન્ત
હમારો. ॥ આ જગમે. ॥ ૨ ॥ કેટિક જ-

સિં ૧૧૧ નમકો કહ કઠિન સો ગુરૂ ખિન કેન કટા-
 વે, તારન તરન ત્રિલોક ખિશે સો હાની
 હરેક હઠાવે ॥ આ જગમે. ॥ ૩ ॥ લક્ષ્ય
 અલક્ષ્ય રૂ અગમ નીગમકી ગુરૂ ખીન ગમ
 કહાં પાવે, ઓહું સોહું શબ્દકી રચના
 તાખીન કેનં પઠાવે ॥ આ જગમે. ॥ ૪ ॥
 શ્રી રવિભાણુ ગુરૂકે બલ તે રાધેદાસ ઉચા
 રે, દુસ્તર યહ ભવસાગરમેં તેં ગુરૂ ખી-
 ન કેા નહિ તારે ॥ આ જગમે. ॥ ૫ ॥

પદ. ૩

શુભ લક્ષણ ચીતધારો, સાધુ ભાઈ શુભ લ-
 ક્ષણ ચીતધારો; શુભ લક્ષણ ધારે ખીન જ-

ગમે સુદૃઢ નહિ જનમારો ॥ સાધુ ભાઈ,
 ॥ ટેક. ॥ કારન કવન કહો સખ સંતો લેખ
 ભયો હે તુમારો; વાકો પ્રથમ બિચાર કરો
 તુમ વ્યર્થ બીમારી ન ડારો ॥ સાધુ
 ભાઈ. ॥ ૧ ॥ જ્ઞાન ધ્યાન ધીરજ મન
 ધરકે સતગુરૂ શબ્દ ઉચારો, પરબન પર
 ત્રીયકી મમતાકા મન તેં મુળ નિકારો;
 ॥ સાધુભાઈ. ॥ ૨ ॥ મંદિર છાંડ મચાઈ
 મઠ કું માયાકો ધરી લહારો. ઈત ઉત
 મત દોરો ભઈ ખોરો. જનો બિશય રસ
 ખારો ॥ સાધુ ભાઈ. ॥ ૩ ॥ અગમ અગો-
 ચર અલખ નિરંજન નિશદિન સોઈ ઉચા-

સિં
૧૧૨

૫૦

રો, દેહ વીશે આતમ બુદ્ધિ કું અનુભવ
તેં ઝટ જારો ॥ સાધુભાઈ. ॥ ૪ ॥ શ્રી ર-
વિભાણુ ગુરુ કરૂના તેં આવેગો ભવ આ-
રો, રાધેદાસ રટે રજની દિન એહી ઉપદે-
શ હમારો ॥ સાધુભાઈ. ॥ ૫ ॥

પદ. ૪

સંત સેવા શુભ કીજે પ્યારે મેરે સંત સે-
વા શુભ કીજે; સંત સેવા બીન જો કછુ
કહુની તાકું નાંહી પતીજે ॥ પ્યારે મેરે.
॥ ટેક. ॥ નારદ દાસી પુત્ર કહાવે, લલો
સંત કેા સાથા; ચરનોદક પુની પ્રેમ
પ્રસાદી લેવત ભયો હે સનાથા ॥ પ્યારે મેરે.

૧૧૨

॥ ૧ ॥ ભેડીનીકે સુત મુની માંડવ સો, હરી
 ગુરુ સંત પ્રતાપે; શુદ્ધી નીવારન કારન દી-
 ની યમકું શીક્ષા આપે ॥ ખ્યારે મેરે. ॥
 ૨ ॥ રોહીદાસ ચમારન વાઙું ભજન પ્રતાપ
 ભયે તે, યોની અધમ તજી ઈશ્વર ચીન્યા
 ભકત રાજ કહુને તે ॥ ખ્યારે મેરે. ॥
 ૩ ॥ રજ્જનદાસ પરમ પંડિત સો સંતન-
 ડી કરૂના તે; ઈશ્વર ચીની તજ્યો ભવ સં-
 કટ અળ દોં સળ ગુન ગાતે ॥ ખ્યારે મે-
 રે. ॥ ૪ ॥ સતગુરુ શ્રી રવિભાણુ કૃપા તેં
 તરે ણિકટ ભવ સીંધુ; રાધેદાસ કહે સંત
 સમાગમી લહે ભવ સાગર ખીંદુ ॥ ખ્યા-

૧૧૩

સાધુ નામ સુધારો સંતો ભાઈ સાધુ નામ
 સુધારો; શ્રી પતી બહુ સમરન નિશદ્દીન
 સોઈ સદા ચિત ધારો. ॥ સંતોભાઈ ॥ ટેક. ॥
 તૃષ્ણાતીત બની કે સબહી કામ ક્રોધકું
 ખિસારો, એક અલખમે લક્ષ્ય લગાકે સત-
 ગુરૂ શબ્દ ઉચારો. ॥ સંતોભાઈ. ॥ ૧ ॥
 તામસ ભોજન ત્યાગ કરીકે પંચ ખીશય
 કું જરો; યમ નિયમાદિક અષ્ટયોગકા
 સાધન સબહી સુધારો ॥ સંતોભાઈ. ॥ રા.
 મન કર્મ બચનન તેં કરી નિશ્ચય અંતર

૧૧૩

શત્રુ ખિડારો; જનતે' જનમ મરન દુઃખ
 છુટે વ્રકુ' ભજો કરી ખ્યારો ॥ સંતોભા-
 ધ. ૩ ॥ અજરામર ખ્યાલા ગુરૂ પાકે સખ-
 મે' જોલન હારો, ભીતર ભરમ કલપકુ' ખો-
 લી બ્રહ્મ જતાવે ન્યારો ॥ સંતોભાધ. ॥
 ૪ ॥ શ્રી રવિભાન ગુરૂ કરૂના તે' રાધેદાસ
 કહે ધારો; સતગુરૂ સત્ય જ્યોર સખ મીથ્યા
 એહી ઉપદેશ હમારો ॥ સંતોભાધ. ॥ ૫ ॥

પદ ૧.

કયુ' હરીનામ વિસારા (એ રાગ.)
 મિથ્યા પ્રપચમે મોહયો, મનવા કયુ' ભવ

સિં

૧૧૪

જોયો ॥ ટેકા ॥ કહાંસે તું આયો કહાં તેરે જાના,
વામે જીવ ન પ્રોયો ॥ મન ॥ ૧ ॥ ભાર અ-
પાર સંસાર કેા મુરખ, અપનો ગની શીર
ઢાંચો ॥ મન ॥ ૨ ॥ જનમ મરન ભય જા-
ય જીસીસે, એસો ન બીજ તેં જોયો ॥ મ-
નવા. ॥ ૩ ॥ સંત સેવા રૂપી નિર્મળ જળશે,
મદરૂપી મળકુ ન ધોયો ॥ મનવા. ॥ ૪ ॥
દેખી ભયંકર કિંકર ચમકે, રામ તજી શઠ
રોયો ॥ મનવા. ॥ ૫ ॥ રાધે સમાધી
સજી તજી આધી, જગતપતીકું ન જોયો
॥ મનવા. ॥ ૬ ॥ પદ ર જી. જો ઇતને
જુન ધારે સો મેરે પ્રાનસે પ્યારે, ॥ ટેક. ॥

૫૦

૧૧૪

નીંદા સ્તુતી આરૂ રાગ અસુયા, ઊનકો મુળ
 ઉબારે, ॥ સો મેરે ॥ ૧ ॥ રટનમે નીરંતર
 રાગ, પુણ્યમે જાહે ઉદારે, ॥ સો મેરે ॥ સંત
 સેવા કરે તન મન ધનશે, ગોવીંદ ગુરૂં ની
 હારે ॥ સો મેરે. ॥ ૩ ॥ પરધન પરત્રી-
 ચીતસે ન આહે, વીશ્વપતીકુ ન વીસારે.
 ॥ સો મેરે. ॥ ૪ ॥ નાસ્તીકકો મુખ સુપ
 ને ન નીરખે; જુઠ બચન ન ઉચારે ॥ સો
 મેરે. ॥ ૫ ॥ રાધે જો રાધે રમન રટી અ-
 પનો, કુલ ભવજલસેં ઉગારે ॥ સો મેરે. ॥ ૬ ॥

પદ. ૧

આ છેની કે ભીલની કે ખેરલાઈ (એ રાગ)

સિં

૧૧૫

દેખો કછુ જાગી જાગી, પીછે પસ્તાવોગેરે
 ॥ દેખો કછુ. ॥ ટેક ॥ મનુષ્યકો પાયો અંગ,
 રૂચ્યો નહી રામ રંગ; કરી કે કુસંગ જૈસે,
 આયે એસે જાવોગેરે. ॥ દેખો કછુ ૧ ॥
 કમી કીટ કાટે કોટી, બિંચે પાઉં નીચે ચો
 ટી; છુટે બહાંસે લોટી, બિહાં મુખ કયા દી-
 ખાઓગેરે. ॥ દેખો કછુ ॥ ૨ ॥ ખેલે લરીકા-
 ઇ પાઇ, કીચે ભોગ યુવા માંહી; બન્યો ના
 બુઢાઇમે' તો, કયા તહાં સુનાઓગેરે.
 ॥ દેખો કછુ ॥ ૩ ॥ સુનો કહે રાધેદાસ, છાંડી
 કે તમામ આશ; રટો રામ શ્વાસો શ્વાસ;
 પરંપદ પાવોગેરે. ॥ દેખો કછુ ૪ ॥

૫૦

૧૧૫

રાગ બીહાગ.

ધરણીધરનુ ધ્યાન, ધર ઝટ ધરણીધરનું ધ્યા
 ન; ઠાળ કરે કર વાળ ઝહી રહ્યો, તા-
 કી નીત્ય નીશાન ॥ ધર ઝટ. ॥ ૧ ॥ કોટીવાર
 કહ્યું તદપી કથું, દેશ ન ધર્યું કાન; હજી
 સમજ શઠ થઈશ નીકર હજીરમાં હેરાન.
 ॥ ધર ઝટ ॥ ૨ ॥ સદન સુંદરી સુત તજી જવું
 સમય પર સમશાન; દમડી સાથ ન દેખું જો
 કર્યું, પાઈ પુણ્ય ન દાન. ॥ ધર ઝટ ॥ ૩ ॥
 શ્વાન શુકર થઈ ભમ્યો, તવશાની હોયે શા
 ન; હવે ના હેવાન થા ચટ, માનવી થઈ
 માન ॥ ધર ઝટ. ॥ ૪ ॥ સજ ભમા ભજ રમા-

સિં ૧૧૬ પતી તજ તમામ ઊર અભિમાન; જો ન
પછી જગપતી મળે તો, રાધેદાસ જમાન.
॥ ધરઝટ. ॥ ૫ ॥

પદ ૨ બીજી

ખોટું શું ન કરાય. ખળથી ખોટું શું ન
કરાય; કાળની પણ કાળ જેને, કાળજે ન
જરાય. ॥ ખળથી ॥ ૧ ॥ હાંતમાં વીષ સાપને,
રહું માખને શીર લેશ; પુંછમાં વીષ વી-
છીને એને ચરણથી કેશ ॥ ખળથી. ॥ ૨ ॥
પરમ કઠીન સ્વભાવથી દીલ દગો ધરી ન-
મનાર; આપને એ પાપના, ગુણથી જીવ
જનાર. ॥ ખળથી ॥ ૩ ॥ સ્નેહથી સજન તણે

પ્ર૦

૧૧૬

મન, કોપ રહે ન જરીક; આ અંધમને વા-
 રીએ તો, થાય તરત અધીક ॥ ખળથી ॥ ૪ ॥
 શયન 'ક્રીધુ' શ્રીપતે, ગણી સાપ એથી સુ-
 શીલ; રાધેદાસ ન ખાંધવી, મતી મંદ સા-
 થે મીલ ॥ ખળથી. ॥ ૫ ॥

પદ ૩ ત્રીજું.

અધીક આયુષ્યવાન, ખળ હો અધીક આયુ-
 ષ્યવાન; ખળ ખલકમાં હોત ના તો, સંતને
 ક્યાં માન ॥ ખળ હો. ॥ ૧ ॥ કોણ જાણત
 વસ્તીનું સુખ, હોત જો નાહી રાન; ગુણ ની
 પુણને કેમ જણાત, ન હોત જો નાદાન.
 ॥ ખળ હો ॥ ૨ ॥ સોંદ્ર કેમ સમજાત કડવાશ

સિં

૧૧૭

૫૦

મે જન વણુ કર્યે પયપાન. ॥ ખળ હો. ૩ ॥
 કેણુ જાણુત કાચ વણુ, મણી કેરૂં મુલ મ-
 હાન; કાગ ન હોત તો વખાણુત, કેણુ કી-
 રનું ગાન ॥ ખળ હો. ૪ ॥ ખળ તણી ખળ-
 તા તણું, નાં હોય જ્યાં લગી ભાન; રાધે
 ત્યાં લગી થાય નહીં ગુણી સંતજનનું જ્ઞાન
 ॥ ખળ હો. ૫ ॥

પદ ૪ થું.

ના ગમે સહવાસ ખળનો, નાગમે સહવાસ;
 ખળ તણું ગુણી નામ ઉમળે, તરત તન-
 માં ત્રાસ ॥ ખળનો. ૧ ॥ વીધમ મનમાં છે
 ન કરવો, વીકટ વનમાં વાસ; કંદ મુળ અ-

૧૧૭

નુકુંળ અથવા, છો થતા ઉપવાસ ॥ ખળ-
 નો. ૨ ॥ નર્ક માંહે નીવાસવું વા, સ્વર્ગમાં સુર
 પાસ; ગરબડી ગીરીથી મરી જવું, તોય કષ્ટ
 ન ખાસ ॥ ખળનો. ૩ ॥ જળ વીધે જઈ ખુ-
 ડવું કે, ખળવું મુકી હુતાશ; કોઢી એવાં
 કષ્ટથી, ન થવાય લેશ નીરાશ ॥ ખળનો. ૪ ॥
 વારવાર વીચાર કરીને, કહે રાધેદાસ; દુષ્ટ-
 થી રહેવાય દુર એ, ઘો સદા અવીનાશ
 ॥ ખળનો. ૫ ॥

પદ ૫ મું.

કેમે ખળ ન જતાય, સંતથી કેમે ખળ
 ન જતાય; સંતની કૃતિ સવળી એને અ-

વળી સર્વ જણાય ॥ સંતથી. ૧ ॥ મૌન પણું
 મતીમંદને મન માન માણું મનાય; બોધને
 બકવા ગણે, શઠથી ન ખરું સમજાય ॥
 સંતથી. ૨ ॥ પાત્ર માંહી ઉદારતા તે, ઉડાઉ
 પણું કહેવાય; દાન દેવા દ્રવ્ય લે તો, લો-
 ભ તે લહેવાય ॥ સંતથી. ૩ ॥ તીવ્ર તપ તે
 દંભ, દુષ્ટની દ્રષ્ટીએ દેખાય; સ્નાન ગુરૂ સે-
 વા પુણ, તે ઢોંગ સર્વ ગણાય ॥ સંતથી. ૪ ॥
 શુભીને શઠ બેય રાધે, બે રીતે વશ થાય;
 જીતીથી મુખ તોડતાં કે, દુર જો રહેવાય
 ॥ સંતથી. ૫ ॥

સ ત સેવે સુખ થાય, જગમાં સંત સેવે સુ
ખ થાય; કંપ વૃક્ષ સમાન, કરુણા સંતની
કહેવાય ॥ જગમાં. ૧ ॥ સંતના દર્શન થકી,
અઘ ઓઘ દુર પળાય; ચરણ જળનું પાન
ગંગા પાન તુલ્ય ગણાય ॥ જગમાં. ૨ ॥
બ્રહ્મ પુજન જેવું પુજન, સંત કેરૂં સદાય;
સંતને સંતોષતાં, ફળ યજ્ઞથી વધી જાય
॥ જગમાં. ૩ ॥ આધી વ્યાધી ઉપાધી, ભવ
ભય ના જરાય જણાય; સંતની કરુણાથી
થાયે, રંકનો પણ રાય ॥ જગમાં. ૪ ॥ અ-
ધીને આકાશનો, કદી પાર પામી શકાય;

સિં ૦ સંત સેવા કૃણ તણો, રાધે ન પાર પમાય ૩૦
॥ જગમાં. ૫ ॥

૧૧૯

પદ. ૧ હું

હું તો ભુલી મારા મોતીડાનો હાર (એ રાગ.)
હું તો ભુલી મારા મનડાનું જાન, ગુરૂને
જોઈ હો સખી. ॥ ટેકા ॥ હું તો ભવ ભય ભાગે
એવું ભીતર ભરવાય મને તેડી છેટેથી કરી
જાન ॥ ગુરૂ. ૧ ॥ કોમળ વાણીથી કૈક કહી
ને મને, કીધી ગુરૂ મંત્ર ગુણવાન ॥ ગુરૂ. ૨ ॥
આશના પાશનો ત્રાસ મટાડ્યો, મને દી-
ધું અભય એવું દાન ॥ ગુરૂ. ૩ ॥ જ્યાં હું
જોઉં ત્યાં દેખું સભર ભરેલો, મને મનમાં

૧૧૯

તે દીનું લાગ્યું તાન ॥ ગુરૂ. ૪ ॥ માગો ભ-
વો ભવ એમનું રાધે, સાધી સમાધી રૂડું
ધ્યાન. ॥ ગુરૂ. ૫ ॥

પદ ૨ બું.

મેં તો છોડ્યો હવે સકળ સંસાર, અસાર
જાણી હો સખી. ॥ મેં તો. ॥ ટેક ॥ લાલચમાં
કોઇ લંપટ ન થશો, છે નહીં દહાંણુ લગા
ર ॥ અસાર. ૧ ॥ સારે નશીએ મળ્યા સત-
ગુરૂ સાહેબ, બેઠો ઉતાર્યો તેણે પાર ॥ અ
સાર. ૨ ॥ સ્વારથીયો મને સમજાયો સઘળો
પુઠે પડેલો પરીવાર ॥ અસાર. ૩ ॥ મહા ૨
સનો પાયો ખ્યાલો ગુરૂએ, થઈને અપાર

ઉદાર ॥ અસાર. ૪ ॥ રાધે છોડાંચું ભવ ભ
ટકણુ એવા, ચુરનો ન ભુલુ ઉપકાર ॥ અ-
સાર. ૫ ॥ પદ. ૧

હવે તો હરીને ભજેરે ભજે. (એ રાગ.)
વેગે આ વગમાં વજોરે વજો, મનવા ॥ વેગે
આ ॥ ટેકા ॥ પ્રાણ પજો પણ પાપન કરવું, પુણ્યને
પંથે પજોરે પજો ॥ મનવા. ૧ ॥ પંચ વી-
ધય રૂપી સખળ શત્રુનું, દળ શમ દમથી
દજોરે દજો ॥ મનવા. ૨ ॥ જેલ લહી ખળ-
ના ખટપટીયા, ખંત ધરીને ખજોરે ખજો
॥ મનવા. ૩ ॥ પીંડ બ્રહ્માંડની રચનાનો રાધે
કર્તા કીયો તે કજોરે કજો ॥ મનવા. ૪ ॥

રીઘી આ પહેલી રજોરે રજો મનવા રીઘી
 આ ॥ ટેક ॥ ચંચળા ચપળાના ચાળા નીહા
 ળી, ચીતથી રજના ચજોરે ચજો ॥ મન-
 વા. ૧ ॥ પરતું ન છીદ્ર પ્રકાશ કરો કશું, છત-
 થી છકી ના છજોરે છજો ॥ મનવા. ૨ ॥
 સંત મહંતને તંત કરીને, ચાન તજીને મ-
 જોરે મજો ॥ મનવા. ૩ ॥ રાધે આમ કર્યા-
 થી સ્વદેહે, બ્રહ્મમાં ભાવે ભજોરે ભજો
 ॥ મનવા. ૪ ॥ પદ ૩ જી. હવે તો કહ્યું
 આ કરોરે કરો હદ થઈ ॥ હવે તો ॥ ટેક ॥
 સંત ગુરૂ કે હરીને શરણે, ચરણ આ ચો-

સિં

૧૨૧

પે ભરોરે ભરો ॥ હૃદ થઈ ૧ ॥ ભવમાં ભ-
મ્યામાં પાર ન રાખ્યો, હવે એમાં મનને
ધરોરે ધરો. ॥ હૃદ થઈ ૨ ॥ શામ મટીને શ્વેત
થયા કચ, ફાંકડા થઈ શુ' ફરોરે ફરો.
॥ હૃદ થઈ ૩ ॥ ગંગોદક ગુરૂ શબ્દ રાધે, હૈ-
યાના મળને હરોરે હરો ॥ હૃદ થઈ. ॥

પદ ૪ થું.

આટલું મનમાં ધરોરે ધરો, ॥ અંતે આટલું
ઠાટેકા પ્રભુની પ્રતીમા હોય ત્યાં આ, ઠીક નયન
જઈ ઠરોરે ઠરો ॥ અંતે. ૧ ॥ દુષ્ટ વચન દુ-
ર્વ્યસન દગો લહી, દુરથી દીલમાં ડરોરે
ડરો ॥ અંતે. ૨ ॥ નર તન ધરી ન કરે જે

પ્ર૦

૧૨૧

હાણું, જાણો તે નરમાં ખરોરે ખરો. ॥ અં-
તે. ૩ ॥ રાધે આ રીતે ભવસાગર, તરત
સુખેથી તરોરે તરો ॥ અંતે. ૪ ॥

રમતે રામ કૃકીર (એ રાગ.)

અલના યહાંસે જરૂર, કોઈ દીન સંત સુખનો,
॥ ટેકા ॥ અગમ વીકટ રસ્તા નહી કોઈ સાથી,
કરની મુસાફરી દુર ॥ કોઈ દીન. ૧ ॥ બીના
પહીચાન વાલે રહેંગે બહાં સંગી, યમકે
કીંકર કુર ॥ કોઈ દીન. ૨ ॥ કરતુત જે-
સે વૈસી સહી કે વીપતી, હોના યમકે હ-
જુર ॥ કોઈ દીન. ૩ ॥ બની હુઈ બંદકી કે
ખુંદકે જૈસી, ઉસ્સે મત હો ગરૂર ॥ સો-

સિં

૧૨૨

ઈ દીન. ૪ ॥ પુણ્યદાન રૂપી રખો સંગમે ખા
ના, ઊહાં નહી દાળ રૂકુર ॥ કોઈ દીન. ૫ ॥
હમેશાં સયાને રહો સાવધ સળહી, નીકો ના
ફીકો પડે નુર ॥ કોઈ દીન. ૬ ॥ પીછે પહી
લે ખ્યારે સળ કોઈ ચલેંગે, મીર મહીપ
મજુર ॥ કોઈ દીન. ૭ ॥ રટત હે રાધે જપી
જગત પતીકું, ચેતી કે રહો ચકચુર ॥ કો-
ઈ દીન. ૮ ॥

પદ ૨ જી.

કરના હે જોડી કામ સળકું છાંડી કરીકે,
દેહ રૂ ગેહકો રનેહ બીસારીકે, રટના નીશ-
દીન રામ, સળકું છાંડી કરીકે. ॥ ૧ ॥

૩૦

૧૨૨

અજર અમર મેં જોડી મનકી કલ્પના, યસ-
 નો અક્ષર ધામ ॥ સળકું. ૨ ॥ પરમ વી-
 રામ પામી તજી કામ કામના, દામ રૂ વા-
 મ મુકામ ॥ સળકું. ૩ ॥ ગગન મંડળમેં
 જોડી લક્ષકું જપવો; અજપા જપ આઠો જા
 મ ॥ સળકું. ૪ ॥ કહત હે રાધે સતગુરુ ક-
 રના તેં નીશ્ચલ કરનો હે નામ ॥ સળકું. ૫ ॥

પદ. ૧ લું.

ખીજો બાજો હો લાલ તોરી પીંજણી (એ રાગ.)
 ચેતો ચેતો હો કાલ શીર ધુંમત હે, ધું
 મત હે કયું વહાં સોવત હે. ॥ ચેતો ચે-
 તો ॥ બેદ પુરાનકું બાંચી બીસાર્યો, ખેલ-

સિં

૧૨૩

મેં કયું તક જોવત હે. ॥ ચેતો ચેતો ૧ ॥
જયત કહુ ન કીયો મીલી સળને, રંક બની
પીછે રોવત હે. ॥ ચેતો ચેતો ૨ ॥ મીથ્યાકું
અપનો મનમાની, ઢીઠ કયું નીશદીન ઢા-
વત હે ॥ ચેતો ચેતો. ૩ ॥ રાધે નર વપુ
ધારણ કરકે, ખુદી ખીના કયું બગોવત હે
॥ ચેતો ચેતો. ૪ ॥

પદ ખીજું

દેખો દેખો કરી કે ખુલી દોઉ અખીયાં ॥ દે-
ખો ટેક ॥ ખા ખીલાયો ના પુણ્ય કીયો પીછે,
પાઝિ ઘસત કૈમ્ની મધુ મખીયાં ॥ દેખો. ૧ ॥
ગીલકું દેખી લુલાઇ ગઇ પીછે; જલ ખીન

પ્ર૦

૧૨૩

કેસી જુરત મળીયાં ॥ દેખો ૨. ॥ ચુક ગયે
 તો સાહુ કરેંગે નાંહી, પ્યારે સપુત સુતકે
 સળીયાં ॥ દેખો. ૩ ॥ સો નદુખી યહ બા-
 તાં છસીને, હૃદય પટમાં રળીયાં ॥ દેખો. ૪ ॥
 તમે પહેરો તમે પહેરો સોહાગણુ ચુડીયાં

(એ રાગ.)

સંતો પીળે સંતો પીળે હરી રસ ચહીને ટેક.
 ધ્રુવને પ્રહ્લાદે હરી રસ પીધો આબ્યા
 જે સાડુ હરી નર થઈને ॥ સંતો ૧ ॥
 હરી રસ ભોગી વીભીષણુ તેને, કર્યો લાંકા-
 પતી કરચહીને ॥ સંતો. ૩ ॥ સુગ્રીવ કપીને
 હરી રસ પાઈને, થાપ્યો ભકત શીરોમણી

સિં

૧૨૪

કહીને ॥ સંતો. ૩ ॥ નીજપદ દીધું હરી રસ
બળથી, કૃણ સવરીનાં જીહાં બધને ॥ સંતો. ૪ ॥
સ્વાદ એ કોણે પુટે સતગુરૂથી, રાધે બાણે
પીયે જે બધને ॥ સંતો. ૫ ॥

પદ ૨ જી.

તે પીડાયા તે પીડાયા જે હરીને વીસરીયા
॥ તે પીડાયા. ટેકા ॥ રાવણ કુંભકરણ કચરાયા,
હરી દ્રોહી હતાં મદ ભરીયા ॥ તે પીડાયા. ૧ ॥
હીરણ્યકશીપુ હરી વીમુખને હણવા, પ્રભુ
સ્તંભમાંથી અવતરીયા ॥ તે પીડાયા. ૨ ॥
કંસ કેસી હરી દેસી લહીને, કાળે કયાંય
તે સઉને કચરીયા ॥ તે પીડાયા. ૩ ॥ શીશુ

પ્ર૦

૧૨૪

પાળ આદી તજી હરી રસને, ભવ ભટકણુ-
 થી ન ઉગરીયા ॥ તે પીડાયા. ૪ ॥ એવા હ
 બરો હરી રસ વીમુખી, કોણે જાણ્યા કયાં
 જન્મ્યા કયાં મરીયા ॥ તે પીડાયા. ૫ ॥
 રાધે ભવોભવ તેજ દુઃખી છે, હરી દોહ-
 થકી જે ન ડરીયા ॥ તે પીડાયા. ૬ ॥

પદ ૩ જી.

હવે જાગો હવે જાગો, જગત જીહું જાણી,
 ॥ હવે જાગો. ॥ ટેક. ૧ ॥ ઘોર નીશામાં ઘ-
 ણા દીન ઘોર્યો, ધુમ્યા ભવ ભટકણુની ધા-
 ણી ॥ હવે. ૧ ॥ પંચ વીષયને છ રસ વસ
 થઇને, મજા ભકતીના રસની ન માણી

સિં

૧૨૫

॥ હવે. ૨ ॥ પલકે પાંચ પચાસે જાશે, રહે-
શે કયાં મળશે રેઠાણી ॥ હવે. ૩ ॥ સંત
ને શાસ્ત્રે જગાડ્યા ન જાગ્યા, ધર્યો જન્મ
કર્યો ધુલધાણી ॥ હવે. ૪ ॥ ચેતો સવેળા
આ વેળા વટે છે, પાળી કરશે કયાં વહી
ગયે પાણી ॥ હવે. ૫ ॥ નેનમાંથી ઘેન મો-
હનું કાઢો, રાધેદાસની સાંભળી વાણી
॥ હવે. ૬ ॥

પદ ચોથું.

તમે ચેતો તમે ચેતો ચેતન થઈ આવો.
॥ તમે ॥ ટેક. ॥ ભવ રૂપી આ ભવ
દરીએ તણાતાં, નૌકા સંત શરણુ રૂપી આ-

૫૦

૧૨૫

લો ॥ તમે. ૧ ॥ માનનીઓ રૂપી મહી છે મ-
 ગરીઓ; જો જો પગ તેના મુખમાં ન ધા-
 લો ॥ તમે. ૨ ॥ પુણ્ય રૂપી પોઠ સંઘાતે, ન
 અફળાસો અન્ય અટાલો ॥ તમે. ૩ ॥ અજ્ઞા
 ન ઘોર નીશા થકી બચવા, રાખો જ્ઞાનની
 દીવ્ય મશાલો ॥ તમે. ૪ ॥ પંચ વીષયરૂપી
 ચોરે ન ચાલો, ભજો સતસંગને કરી બંહાલો
 ॥ તમે. ૫ ॥ રઘુપતી રટતાં આ રીતે જશે
 તો, રાધે ફેરો જશે નહીં ઠાલો ॥ તમે. ૫ ॥

રાગ ગરબી.

જાય છે જાય છે જાય છેરે, હુરી ભજવા તણી
 તક જાય છે, ॥ટેક॥ માઈ' માઈ' મુઠ મીઞ્યા

સિં

૧૨૬

કરી શીદ, તૃણાના પુરમાં તણાયછેરે ॥ હરી. ૧ ॥
 પામી વીરમ રામ જેણે જાણ્યા ન તે, પા-
 પી જો કેવા પરલાય છેરે ॥ હરી. ૨ ॥ મોં-
 ઘો મનુષ્ય દેહ પામી ભજન વણ, ભવમાં
 ભુંડા શે' ભંટકાય છેરે ॥ હરી. ૩ ॥ ખેત્રીને
 ખેલ બધું ખોયું બાળાપણ, શીદ જીવાની-
 માં બહવાય છેરે ॥ હરી. ૪ ॥ દારા દોલત
 સુત અંતે ન તારીં, તોયે તું શીદ અથડા-
 ય છેરે ॥ હરી. ૫ ॥ પુણ્યને પંથે પળ્યું તે-
 જ રહાડું, બાકીનું ખોડું ગણાય છેરે ॥ હ-
 રી. ૬ ॥ કાંણા ઘડામાંથી પાણી પળે તેમ, આયુષ
 જાતું જણાય છેરે ॥ હરી. ૭ ॥ કરવાનું કાંઈ

પ્ર૦

૧૨૬

નથી કરતો કુટીલ તું, કેવળ ન કામનો કુ-
 ટાય છેરે ॥ હરી. ૮ ॥ માનસરોવર મુકીને
 મુરખા, ઝાંઝવાનું નીર લેવા ધાય છેરે ॥ હ-
 રી. ૯ ॥ વીતી વેળા તે ફરી મળશેની રાધે,
 જાણીને શીદ જોખમાય છેરે ॥ હરી. ૧૦ ॥

ગરબી ૨ જી.

જાગને જાગને જાગનેરે, મોહ નિદ્રા તજીને
 જાગને; ॥ ટેક. ॥ વેહેલો જાગીને થઇ
 સૌ પહેલો સાવધ, તું તારે કામે લાગનેરે
 ॥ મોહ. ૧ ॥ જો જમ કીંકર જાગ્યા ન તેને
 કેવો જગાડે દેહ જાગનેરે ॥ મોહ. ૨ ॥ જા-
 ગ્યા પ્રહલાદ ધ્રુમહિતો મીરાંજાઈ, કેવું વ-

શિવ

૧૨૭

ખાણે તેના ભાગનેરે ॥ મોહ. ૩ ॥ ભગીને
ગાને તું ગોવીંદ ગુણને, પ્રેમે પ્રભાત રૂડા
રાગનેરે ॥ મોહ. ૪ ॥ આંખ્યો ઉઘાડ યઈ
અવધી હવે તો, ઉંધ્યાનો કાઠી જો તાગને-
રે ॥ મોહ. ૫ ॥ ભગી પ્રસન્ન કરો જગના
જીવનને, પ્રીતે પરંપદ માગનેરે ॥ મોહ. ૬ ॥
ભાગ્યા વીના જડ બુદ્ધીના જીવ તું, કળજે
થઈશ કાળ નાગનેરે. ૭ ॥ મોહ ॥ રાધે તું
ભગી જગાડી બીજાને, જોડ હરીશું અનુરાગ
નેરે ॥ મોહ. ૮ ॥

ગરબી ૩ જી.

વાયદો વાયદો વાયદોરે, હરી ભજવાનો
ના કરીશ વાયદો; ॥ ટેક. ॥ આદી અ-

પ્ર૦

૧૨૭

નાદીથીં ઓરે . ધંધામાં, ફેરે ફેરે મળ્યો
 કાયદોરે ॥ હરી. ૧ ॥ દેવું ઓ દેવાનું
 સૌને છે સાચું, ચેત્યા કે તર્ત ચુકાયદોરે
 ॥ હરી. ૨ ॥ રનેહી સંખંધી કહે ના મુખે
 તો, તેના મોંઢાપર પાયદોરે ॥ હરી. ૩ ॥
 ઘરની જંજળ કાળ આડી આવે તો, સૌ
 સાથે તેને વીદાય દોરે ॥ હરી ૪. ॥ આરે સં-
 સાર તજી સાર વીનાનો, ઓમાં મર્યો રહે
 ઈલાયદોરે ॥ હરી. ૫ ॥ ચેતાવીને કહુ ચુકીશ
 ના આ, રાધેદાસે કર્યો કાયદોરે. ॥ હરી. ૬ ॥

ગરળી ૪ થી.

કાળજે કાળજે કાળજેરે, ઠેારી રાખજે

સિં

૧૨૮

આટલું કાળજે ॥ ટેક. ॥ સુખોધરૂપી શો-
ધીને પાવક, પાપના પુંજ પ્રજાળજેરે ॥ કો-
રી. ૧ ॥ પંચ વીષયથી વૃત્તિઓ; રોકી, વીશ્વ-
પતીમાં વાળજેરે ॥ કોરી. ૨ ॥ રાગને દ્વેષ
ન રાખીશ રંચ તું, સર્વેને ભાઈ જેવા ભાળ-
જેરે ॥ કોરી. ૩ ॥ પારકી પ્રેમદાને પૈસો પ-
રાયો, બેય ન કામનાં નીહાળજેરે ॥ કોરી. ૪ ॥
મીથ્યામાં મોહ મન પામે કદા તો, જ્ઞાન
ખડગથી તે ખાળજેરે ॥ કોરી. ૫ ॥ સંત સા-
ધુનો કરી સંગ સરવદા, તર્કે ખરાબ તું
ટાળજેરે ॥ કોરી. ૬ ॥ કોઈ પ્રકારે કલંક ન
આવે, એવું આયુષ તું ગાળજેરે ॥ કોરી. ૭ ॥

પ્ર૦

૧૨૮

જગના જીવનને શ્વાસે ને શ્વાસે, સ્નેહ ધ-
રીને સંભાળજેરે ॥ કોરી. ૮ ॥ સત્ય ક્ષમા
દયા કયારે ન છોડીશ, મમતાના મુળને બા-
ળજેરે ॥ કોરી. ૯ ॥ રાધેદાસ તને જે
જે કહ્યું તે વેદ વચન ગણી પાળજેરે
॥ કોરી. ૧૦ ॥

શ્રી રવિરામ સ્વામીનાં પદ.

રાગ કાશી.

અનુભવ કરજેરે કરનાર અનુભવ ટેક.
કહો અનુભવકી રીત, બડે તુમ સંત કહાવો;
હિલમે કરો ગિયાર, ચોંપસે ચરચા લાવો;

સિં

૧૨૬

આંટી છુટે મન તણીરે, ભાગે દિલની બ્રાંત;
 પછમ દેશ પરમોદકે, તુમ ક્યું બેઠે નિ-
 રાંત. ॥ અનુભવ. ૧ ॥ કહો પવનકા મુલ,
 મન સો કહાંસે આયા; કહો ઉનુકા સ્થાન,
 દોઉ મિલિ કહાં સમાયા; શબ્દ કહાંસે ઉઠ
 તહે, પુનિ ઓ કહાં સમાય; નાદ બુંદકા
 રૂપ કહો મોહી સત્ય દીઓ સમજાય ॥ અ-
 નુભવ. ૨ ॥ કહો ભવકી જાત શિવકા સ્વ-
 રૂપ કહીઓ, કરો જુજવા અર્થ, સત્ય સિ-
 દ્ધાંતે લહીઓ; ભવ શિવકે પાર હે, સોઈ
 કરો અનુમાન; અગાધ વસ્તુ અખંડ હે,
 તુમ પ્રગટ કરો હુમ જાન ॥ અનુભવ. ૩ ॥

મં

૧૨૬

હમ તુંમ ભાગા દોય, હંસ કહો કહાં જ-
 ઇ હળીયા; પડે પિંક જળ પ્રગટ કહાં મ-
 ન તળ જઈ મળીયા; કહે રવિદાસ અનુભ-
 વિ સુનો, મોહે અલખ દિયો આલખાય;
 તળ હમ સતગુરુ ધારહી, નિજ તત્વ દીયો
 અતલાય ॥ અનુભવ ૪. ॥

પદ ૨ જી.

આત્મા નિરખોરે નિરવાણુ, ॥ આત્મા ટેક. ॥
 સતગુરુને પરતાપ, જ્ઞાન ઉર અનુભવ જા-
 ગ્યા; પપિયલ મીન વિહંગ, ખોળ ભરમ
 ભય ભાગ્યા; પ્રતિ ઉત્તર સતગુરુ કહે, જા-
 કી કળા અનંત, વેદ બુદ્ધિ બુધ ના લહે,
 સો બુજે વિરલા સંત ॥ આત્મા. ૧ ॥

શિવ

૧૩૦

તાલી પવનકો મુલ, મન રહે અષ્ટ દલમાંહી;
 ત્રિપુટી વાકા સ્થાન, દોઉ મીલી તહાં સમા-
 ઈ; શબ્દ શુન્યસેં ઉઠતહે, પુની એ શુન્ય
 સમાઈ; બુંદ લીન ભઈ નાદમેં, સો નાદ
 નીરંતર રહાઈ ॥ આત્મા. ૨ ॥ પંચ ત-
 વ કે બશ મિલી, કરી જીવ કહાયો; દેહ
 ઇંદ્રી અરૂ પ્રાણ, માન સો માંહી બંધાયો;
 આત્મા શિવ અગાધ હે, લીપે છીપે નહી
 કોય; ઘટ ઘટ પ્રગટ રમી રહ્યો, સો બુ-
 જે વિરલા કોય ॥ આત્મા. ૩ ॥ જીવકી
 શક્તિ અજ્ઞાન, શીવકી શક્તી માયા; એ
 દોનું તેં ભીજ અખંડ અદ્રેત અજ્ઞયા, જીવ
 શિવ કહેવા નહીં, હમ તુમ નહીં કોઈ

૫૦

૧૩૦

હામ, વિત્રિક પદ પરમાત્મા, સો નિરાલ-
 નિજ ધામ ॥ આત્મા. ૪ ॥ એ સદગુરુકા
 દેશ, નિગમ નેતી કરી ગાવે; બ્રહ્મા વિન્નુ
 મહેશ, જોજી કોઈ પાર ન પાવે; નિજનંદ
 કું અનુભવો, નામ રૂપકો નાશ; બ્રહ્મ મગ-
 ન હોઈ બોલીયા, સો અશુદ્ધતા રવિદાસ
 ॥ આત્મા. ૫ ॥

પદ ૩ બુ.

અનહુદ ગડ ગડેરે, સંતો પાયા ભેદ અગાધ ॥ ટે-
 ક. ॥ સુરતા નાભીસેં ચલીરે, સુન્યમેં કીયા હે
 મુકામ, પછમ દેશસેં પરવરી સંતો નિર-
 ખયઃ નિરંજન રામ ॥ અનહુદ. ૧ ॥ સાન
 બતાઈ રહેજમરે, સતગુરુએ ક્રીની મહેર;

સિં.

૧૩૧

ચઢી ખુમારી ન ઉતરે, સંતો આઈ હે પ્રે-
મકી લહેર ॥ અનહદ. ૨ ॥ જ્યોત જળા-
ખિંબ જળ હળેરે, વરસે અમૃત ધાર; ઘાટ
અમીકે ઉપરે, કોઈ પીએ મન મત વાર
॥ અનહદ. ૩ ॥ આસન અનંત કોડ કેરે,
તખત ત્રિવેણી તીર; વાંસે ભેદ ન્યારા નહી,
સંતો ઉઞ્ઞ જ્ઞાન સુખ શીર ॥ અનહદ. ૪ ॥
દ્વાદસ પાર ખીત નેનસેરે, નિરખ્યા નિરા-
ળા સંગ; અણુ છતા રવિદાસ ઉચર્યા, મ-
ળિયા સત પુરૂષ સર્વાંગ ॥ અનહદ. ૫ ॥

પદ ૪ થું.

સતગુરુ કે શબ્દસેરે સંતો અમહી પોએ
ઉનદેશ. ॥ નંદેક. ॥ સ્વાસ ઉશ્વાસા ર-

૫૦

૧૩૨

હિત હેરે, ઉલટી ગુરૂ ગમ ગેલ; મનવાણી
 પહોંચે નહી ત્યાં, અખંડ પુરૂષ અકેલ
 ॥ સતગુરૂ. ૧ ॥ સાધન સમાધી હોનું થકે
 થકી ત્રિવેણી તાર; શુન્ય જ્યોતપર સાદ્ય-
 બો, સંતો નિરખ્યા હંસ દેદાર ॥ સતગુ-
 રૂ. ૨ ॥ જાગૃત સ્વપ્ન સુસુપતીરે, તુરિયાતિ-
 ત્ અનુપ; સકલાતીત સુભર ભયારે, સોધ
 શુદ્ધ સ્વરૂપ ॥ સતગુરૂ ૩ ॥ આપાપર
 હોનું થકેરે, મીન વિહંગમ ગમ નાહી; સં-
 ગ નિરાળા ચિન અચિન, રવિદાસ ગરક
 ઉનમાહી ॥ સતગુરૂ. ૪ ॥

પદ ૫ મુ.

સાલે નિશદીનરે મોય લાગી પ્રેમ કટારી ॥ ટેક ॥

સિં

૧૩૨

એસી લાગી પ્રીતસેરે, એટી કલેજ માંહી;
 નિશદીન પીડા હોત હેરે, મેરે તન મનકી
 શુધ નાહી ॥ સાલે. ૧ ॥ બહોત બેદ લેજા
 હુઆરે, કરત અનેક ઉપાય; ત્યૌં ત્યૌં દરદ
 દેહમેરે, મેરે તન મનકી શુદ્ધ નાય ॥ સા-
 લે. ૨ ॥ જાઓ જાઓ બેદ ઘર આપનેરે, તમ-
 સેં નદરદ મિટાય; એહી પીડા મેરે અંગુમેરે,
 સદગુરૂ ગયે હે લગાય ॥ સાલે ૩. ॥ અપિ-
 નાશી સતગુરૂ મીલ્યારે, મારણુ હારા પાય;
 માણુ ચરણુ રવિદાસકે, સંતો પ્રેમકી લહેર
 સમાય ॥ સાલે. ૪ ॥

સમાપ્ત.

૫૦

૧૩૨

